m_educ_2025_006

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та соціальної роботи

Концептуалізація проблеми депортації та примусового переміщення дітей з України внаслідок збройної агресії російської федерації

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 2 курсу, 614 групи
Бомпа Флоріна-Лорідана Сорінівна

Керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент **Кучумова Н.І.**

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № від «__» _____ 2024 року
Зав. кафедрою _____ проф. Тимчук Л.І.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Бомпа Ф.-Л. С. Концептуалізація проблеми депортації та примусового переміщення дітей з України внаслідок збройної агресії російської федерації. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі актуалізовано й концептуалізовано проблему депортації та примусового переміщення росією дітей з України як загрози українській ідентичності й соціальному благополуччю її громадян.

У першому розділі висвітлено масштаби, механізми, загрози, наслідки депортації та примусового переміщення росією українських дітей; проаналізовано доказову базу трактування депортації та примусового переміщення росією дітей як акту геноциду українського народу.

У другому розділі розкрито й схарактеризовано реакції України та міжнародної спільноти у напрямку протидії депортації та примусовому переміщенню росією дітей; конкретизовано заходи реагування на проблеми дітей в умовах війни в Україні.

Робота містить узагальнені ключові рекомендації для працівників соціальної сфери, практиків у сфері захисту дитинства та сім'ї у впровадженні заходів, пов'язаних з опікою над дітьми в контексті військового стану в Україні та запобіганням депортації і примусового переміщення росією дітей.

Ключові слова: дитина, соціальний захист дитинства, депортація, примусове переміщення, фільтраційний табір, геноцид, війна, військовий стан, пропаганда.

ABSTRACT

Bompa F.-L. S. Conceptualization of the problem of deportation and forced displacement of children from Ukraine as a result of the armed aggression of the russian federation. Qualification thesis for the second (master's) level of higher education in the speciality 231 Social Work. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The thesis actualises and conceptualises the problem of deportation and forced displacement of children from Ukraine by russia as a threat to Ukrainian identity and social well-being of its citizens.

The first chapter highlights the scale, mechanisms, threats, and consequences of the deportation and forced displacement of Ukrainian children by russia; analyses the evidence base for interpreting the deportation and forced displacement of children by russia as an act of genocide against the Ukrainian people.

The second chapter describes and characterises the responses of Ukraine and the international community to the deportation and forced displacement of children by russia; it specifies the measures taken to respond to the problems of children in the context of war in Ukraine.

The paper contains generalised key recommendations for social workers and practitioners in the field of child and family protection in implementing measures related to child care in the context of martial law in Ukraine and preventing deportation and forced displacement of children by russia.

Keywords: child, social protection of childhood, deportation, forced displacement, filtration camp, genocide, war, martial law, propaganda.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Ф.-Л. С. Бомпа
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП ……..... 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ДОКАЗОВИЙ ДИСКУРСИ ПРОБЛЕМИ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ПРИМУСОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ рОСІЄЮ ДІТЕЙ З УКРАЇНИ ……. 7

1.1. Депортація та примусове переміщення росією українських дітей: масштаби, механізми, загрози, наслідки ……..... 7

1.2. Доказова база трактування депортації та примусового переміщення росією дітей як акту геноциду українського народу…….. **16**

Висновки до першого розділу ……... 38

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ПРИМУСОВОМУ ПЕРЕМІЩЕННЮ рОСІЄЮ ДІТЕЙ З УКРАЇНИ …..…..... 39

2.1. Протидія України та міжнародної спільноти депортації та примусовому переміщенню росією дітей **39**

2.2. Заходи реагування на проблеми дітей в умовах війни в Україні ……..… **55**

Висновки до другого розділу ……...…….. 69

ВИСНОВКИ ……..……...…. 71

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……..……..…… 76

ДОДАТКИ ……..…. 89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Починаючи з 2014 року, і особливо в 2022-2024 роках, російська федерація проводить жахливу політику масового примусового переміщення та депортації українських громадян, серед яких є десятки, якщо не сотні тисяч дітей, включаючи тисячі неповнолітніх та підлітків, які залишилися без дорослого супроводу. Ці шокуючі дії є результатом більш глибоких патологічних рис у радянському та неорадянському політичному мисленні й поведінці керівництва країни-агресорки.

Примусове переміщення та майбутня репатріація українських дітей – це складні комплексні проблеми сьогодення, що мають сумні наслідки (як в індивідуально-особистісному, сімейному, так і в глобально державницькому планах) та невтішні прогнози до вирішення. Так, особливим аспектом примусового переміщення та подальшої русифікації українських дітей, особливо тих, кого вивезли без супроводу знайомих дорослих, опікунів чи батьків, є фактор часу. Чим довше тривають організовані російською державою переміщення, асиміляція та промивка мізків дітей без супроводу дорослих, тим важчою стає репатріація як для самих дітей, так і для їхніх сімей. Багато з них адаптуються до російського суспільства, звикають до своїх прийомних родин та засвоюють кремлівські наративи. Ймовірність їхньої незгоди з репатріацією після її можливого відновлення зростає з кожним днем, оскільки вони тривало залишаються під російською опікою, і москва, безсумнівно, усвідомлює цю ситуацію та цинічно цим користується. Такий незворотний результат депортації, як бажання лишитися в країні-агресорі, свідчить про те, що асиміляційна політика росії щодо українських дітей вже має тривалі наслідки.

Безумовно, існує складність в обговоренні та інтерпретації різноманіття, конотацій і зміни позицій, які займали, займають і займуть переміщені чи депортовані українські діти та їхні законні опікуни. Ці думки можуть варіюватися від повної незгоди до абсолютної згоди. Проте слід мати на увазі,

що всі висловлювання громадян України з 2014 року формувалися в умовах можливого, прихованого або прямого тиску. Активні національні та міжнародні інформаційні кампанії з боку росії, її багатогранна агресія (яка включає інформаційну, гібридну, маніпулятивну, делеговану, традиційну війни, а також геноцид) проти України, терористичні дії окупаційних сил та бомбардування українських територій, а також освітні програми для дітей і дорослих мають на меті формувати висловлювання згоди та сприяти байдужості до самого поняття українського громадянства.

Про визнання на міжнародній арені факту злочинних дій і намірів росії щодо українців, зокрема дітей, є створенння на базі Агентства Європейського Союзу (ЄС) з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя «Євроюст» в липні 2023 року нового Міжнародного центру з переслідування злочину агресії проти України.

Невтішна статистика, зазначене розуміння і трактування суті, змісту і наслідків окресленої проблеми свідчать на користь актуальності обраної теми дослідження – **«Концептуалізація проблеми депортації та примусового переміщення дітей з України внаслідок збройної агресії російської федерації».**

Ступінь дослідженості проблеми. Питання соціально-правового захисту дитинства, батьківства та інституту сім'ї як такого в Україні досліджували О. Бандурка, К. Бориченко, І. Бухтіярова, І. Пархоменко, І. Позігун, В. Стешенко; захисту прав дітей в умовах воєнного стану – К. Дробязко, С. Ніколайчук. Про викрадення, примусове переміщення, депортацію дітей та її геноцидний характер, можливості репатріації неповнолітніх громадян, власне феномен «дітей війни» пишуть сучасні українські (Д. Азаров, І. Балачук, Л. Бідочко, Є. Брайлян, Д. Булавін, М. Горбань, І. Драбок, М. Дудченко, К. Задирака, М. Казаков, І. Капустянська, І. Кардаш, Д. Коваль, Л. Козова, М. Крижня, О. Куницький, Ю. Лавришин, І. Лисогор, Д. Лубінець, О. Мартиненко, В. Михайлів, О. Півторак, К. Рашевська, П. Рудь, Д. Сербін, О. С'єдін, О. Сливенко, І. Соломко, О. Тягнирядно, Т. Федосюк, О. Чорна) та

зарубіжні (С. Геллештвейт, К. Н. Говарт, Ю. Іоффе, А. Кшиштошек, Н. А. Реймонд, А. Умланд, К. Хошнуд, М. Шоу, Е. Штейнерте) дослідники, вчені, журналісти, громадсько-політичні діячі.

Безперечно, обрана тема потребує подальших наукових розвідок та досліджень, визнання та обговорення міжнародною науковою, правовою та політичною спільнотами.

Об'єкт дослідження – депортація та примусове переміщення росією українських дітей як соціально-політична, ідеологічна та демографічна проблема.

Предмет дослідження – стан, можливості та перспективи протидії депортації та примусовому переміщенню росією дітей з України.

Мета дослідження – актуалізувати і концептуалізувати проблему депортації та примусового переміщення росією дітей з України як загрозу українській ідентичності й соціальному благополуччю її громадян.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити масштаби, механізми, загрози, наслідки депортації та примусового переміщення росією українських дітей.
2. Проаналізувати доказову базу трактування депортації та примусового переміщення росією дітей як акту геноциду українського народу.
3. Розкрити й схарактеризувати реакції України та міжнародної спільноти у напрямку протидії депортації та примусовому переміщенню росією дітей.
4. Конкретизувати заходи реагування на проблеми дітей в умовах війни в Україні; узагальнити й запропонувати рекомендації для працівників соціальної сфери у впровадженні заходів опіки над дітьми в контексті військового стану та запобігання їх депортації і примусовому переміщенню.

Для розв'язання поставлених завдань було використано наступні **методи дослідження:** аналіз документальної, історичної, соціально-педагогічної, професійного соціального спрямування літератури (в т.ч. публіцистики, нормативно-правових актів та інструкцій, законодавства про геноцид,

статистики), свідчень дотичних чи причетних до досліджуваної проблеми дійових осіб, перегляд документальних фільмів та новин, науково-пошукова робота в мережі Інтернет, порівняння, узагальнення, систематизація матеріалу.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів (по 2 підрозділи у кожному), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (85 найменувань), додатків (11 позицій). Загальний обсяг роботи – 170 сторінок, з яких основного тексту 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ДОКАЗОВИЙ ДИСКУРСИ ПРОБЛЕМИ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ПРИМУСОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ рОСІЄЮ ДІТЕЙ З УКРАЇНИ

1.1. Депортація та примусове переміщення росією українських дітей: масштаби, механізми, загрози, наслідки

У цій роботі терміни «дитина» і «діти» вживаються згідно визначення, наведеного в статті 1 Конвенції про права дитини, відповідно до якого «дитина» – це особа, яка не досягла віку вісімнадцяти років [25]. У цьому контексті термін «переміщення» стосується українських дітей, які були примусово та незаконно переведені російськими державними органами, проте залишилися на окупованій території України. Термін «депортація» означає «односторонній акт держави, що передбачає примусове виселення особи з її країни» [55]; у зазначеному випадку мова йде про дітей, які були незаконно вивезені з України на території, міжнародно визнані як частина росії.

З 24 лютого 2022 року по 31 жовтня 2024 року росія перемістила або насильно депортувала принаймні 19 546 українських дітей без супроводу дорослих. Ці дані є частиною офіційної статистики, представленої на українському урядовому порталі «Діти війни» (childrenofwar.gov.ua), де також міститься інформація про загиблих, поранених, зниклих безвісти, знайдених, повернених, а також дітей, які постраждали від насильства [53]. Однак важливо зазначити, що ця статистика, яка оновлюється щоденно, відображає лише тих дітей, інформацію про яких надали родичі, свідки або місцеві органи влади, і вона підлягає перевірці. Вірогідно, фактична кількість дітей є значно більшою.

Хоча очевидно, що існує великий масштаб примусового переміщення українських дітей, точні цифри різняться залежно від джерела. Станом на 20 жовтня 2022 року Дар’я Герасимчук, Радниця Президента України з прав

дитини та дитячої реабілітації, та її офіс отримали офіційні запити від батьків та інших родичів щодо 8 709 українських дітей, які зазнали примусового переміщення до російської федерації [44]. Міністерство реінтеграції України та Національне інформаційне бюро за дорученням Офісу Президента України також створили офіційний реєстр зниклих дітей, який регулярно оновлюється правоохоронними органами України, зокрема Національною поліцією України та Генеральною прокуратурою.

З 2022 року існує безліч різних оцінок загальної кількості депортацій. У червні 2023 року Дар'я Герасимчук спростувала вражаючу цифру, яку озвучила російська влада – 744 000 імовірно незаконно «евакуйованих» українських дітей. Натомість Радниця Президента України з прав дитини зазначила, що кількість депортованих та примусово вивезених дітей може сягати від 200 до 300 тисяч [21]. Ці цифри, а також схожі оцінки українських чиновників також враховують неповнолітніх, які були в супроводі своїх законних опікунів і були примусово вивезені до росії разом з ними. Однак дуже часто методологія, яка використовується для підрахунку цих цифр (за винятком даних, наданих Радницею Президента України з прав дитини та в офіційному реєстрі зниклих безвісти дітей), залишається незрозумілою і потребує подальшого роз'яснення.

Очевидно, що москва свідомо подає завищені дані щодо кількості «евакуйованих» дітей, аби розмити чітке розмежування між потенційно геноцидною депортацією та русифікацією українських дітей, а також іншими формами їх переміщення до росії. Якщо не сприймати цифру 744 000 беззаперечно, можливо, вона включає, наприклад, дітей українських трудових мігрантів у росії. Це розмивання відповідальності за злочини, вчинені росією, супроводжується статистичною гіперболізацією, покликаною приховати суть, масштаби та цілі порушень прав людини, здійснюваних російською владою.

Переміщених або депортованих без супроводу дорослих українських дітей можна класифікувати (відповідно до підходу Андреаса Умланда) на кілька категорій: «1) «Діти війни» в прямому сенсі – включають неповнолітніх та малолітніх, які з різних причин опинилися без нагляду у період збройного

конфлікту. Ці діти без супроводу були вилучені російськими чиновниками та активістами з територій, що знаходяться на лінії фронту або під контролем окупаційної влади. 2) Діти, чиїх батьків або родичів переконали російські агенти (посадовці, активісти, колаборанти тощо) надіслати їх у російські літні табори чи інші рекреаційні центри. Після запланованого періоду відпочинку багато з цих дітей утримували довше та переміщали в інші місця. 3) Починаючи з 2014 року, російська влада систематично переміщує або депортує малолітніх сиріт і інших неповнолітніх, які проживають в українських дитячих установах. Згідно з даними Регіонального центру прав людини (РЦПЛ), станом на вересень 2023 року 3 855 дітей з українських інтернатів було депортовано або переміщено. Варто відзначити, що за інформацією Української мережі за права дитини (УМДП), менше 10% дітей та підлітків в українських дитячих будинках є справжніми сиротами, тобто не мають живих батьків. 4) Крім того, деякі українські діти зі своїми батьками були розлучені у так званих «фільтраційних таборах» на лінії фронту» [80].

Серед незаконно переміщених українських дітей без супроводу дорослих найбільша кількість має близьких родичів або інших законних опікунів. Деякі з цих осіб залишаються на території України, яка контролюється її урядом, тоді як інші стали біженцями і проживають за кордоном. У більшості випадків ні родичі, ні відповідні органи державної влади України не надали чіткого дозволу на переміщення цих дітей до росії без дорослих.

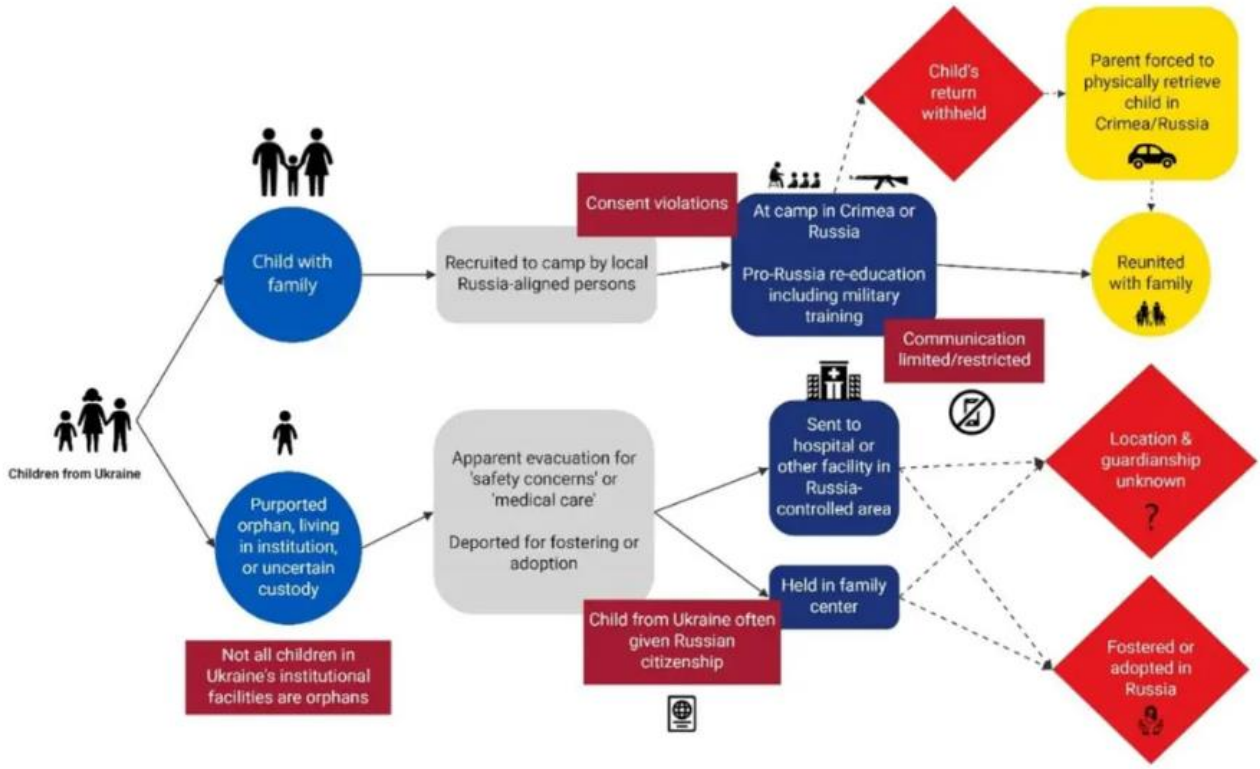
У лютому 2023 року гуманітарна дослідницька лабораторія Єльської школи громадського здоров'я (YSPH) опублікувала ілюстрацію (рис. 1.1), яка демонструє два механізми примусового переміщення українських дітей до росії та рідкісні випадки їх повернення до законних опікунів:

1. **Діти з України** ⟶ Дитина, яка має сім'ю ⟶ Завербовані до табору місцевими проросійськи налаштованими особами *(Порушення згоди (без згоди)* ⟶ Табір в Криму чи росії. Проросійське перевиховання, включаючи військову підготовку ⟶ *Повернення дитини відкладено. Комунікацію з*

рідними обмежено, порушено, дозовано, контрольовано ⟶ *Батьки змушені фізично забирати дитину в Криму/росії* ⟶ **Возз'єднання з сім'єю.**

2. **Діти з України** ⟶ Передбачувана сирота, проживає в інтернаті або перебуває під невизначеною опікою *(Не всі діти в українських інтернатних закладах є сиротами)* ⟶ Демонстраційна евакуація з «міркувань безпеки» або «медичної допомоги». Депортація з метою влаштування в сім'ю або усиновлення *(Дітям з України часто надається російське громадянство)* ⟶ Направлення в лікарню чи іншу інституцію, установу на підконтрольній росії території *Або* Утримання в сімейному центрі ⟶ **Місцеперебування та опікунство не встановлено** *Або* **Взято під опіку чи всиновлено в росії.**

Рис. 1.1. Механізми викрадення дітей

Джерело: Хошнуд К., Реймонд Н.А., Говарт К.Н. та ін. Російська систематична програма перевиховання та всиновлення дітей з України. Звіт. Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я (Yale School of Public Health Humanitarian Research Lab): Нью-Хейвен, 2023.

Деякі російські дитячі табори позиціонуються як «інтеграційні програми» для українських дітей. Наприкінці 2022 року, згідно з даними YSPH, принаймні 32 з 43 таких таборів були визнані як ті, які займаються систематичною політичною перепідготовкою та перевихованням. В опублікованому в лютому 2023 року звіті YSPH (див. Додаток А) зазначається: «Два об'єкти були пов'язані з депортацією дітей-сиріт: психіатрична лікарня та сімейний центр. … 41 літній табір знаходився або в окупованому Росією Криму, або в самій Росії: 12 були зосереджені навколо Чорного моря, 7 – у Криму, а 10 – навколо Москви, Казані та Єкатеринбурга. … 11 таборів розташовані на відстані понад 500 миль від кордону України з Росією, у тому числі 2 у Сибіру та 1 у Магаданській області на Далекому Сході Росії біля Тихого океану» [54].

Впродовж перших дев'яти місяців 2023 року, згідно даних РЦПЛ: «Росія не лише не припинила, але й посилила свої зусилля з «перевиховання» українських дітей. … У період з травня по вересень 2023 року було зафіксовано 85 випадків перевезення 8 254 українських дітей до літніх таборів або санаторіїв. Ця мережа закладів помітно розширилася порівняно з 2022 роком. Деякі з них працюють під опікою самого президента Путіна, наприклад, табір «Океан» у Владивостоці, розташований за 9 000 кілометрів від дитячих будинків. … Наразі в Росії існує 46 таких таборів, ще 7 таборів на території окупованого Криму [також виявлених YSPH] і щонайменше 4 таких заклади в Білорусі» [43].

У листопаді 2023 року Гуманітарна лабораторія YSPH випустила звіт, в якому розглянуто участь Білорусі у російській програмі депортації. У цьому звіті зазначено, що з 24 лютого 2022 року більше 2 400 дітей українського походження віком від 6 до 17 років були вивезені до 13 різних установ на території Білорусі [85]. У доповіді YSPH також зазначалося: «Більше 2 000 дітей [...] були перевезені до дитячого центру «Дубрава» в Мінській області Білорусі з вересня 2022 року по травень 2023 року, [...] тоді як 392 дитини були вивезені до 12 інших установ. [...] Перевезення до Білорусі через Росію були «остаточно узгоджені» між президентом Росії В. Путіним та лідером Білорусі

О. Лукашенком [...]. Лукашенко схвалив використання державних організацій для перевезення дітей з України до Білорусі та фінансування їхнього транспортування. Після прибуття до Білорусі діти піддавалися військовій підготовці та перевихованню [...]. Невідомо, скільки дітей залишаються в Білорусі» [85].

Примусове переміщення дітей відбувалося вже в період з 2014 по 2021 роки, але організована та масштабна кампанія розпочалася на початку 2022 року у контексті активної депортації та примусового переміщення цивільного населення з Донбасу до росії. Ці процеси ще більше посилилися після 24 лютого 2022 року в рамках так званої «спеціальної військової операції», яка насправді є тотальною війною росії в Україні. Зокрема, 26 квітня 2022 року російська дитяча омбудсменка марія львова-бєлова заявила: «27 осиротілих дітей з Донбасу були офіційно передані російським сім'ям» [in 26]. Це сталося без дозволу української влади і за «політичною згодою» так званих «Луганської народної республіки» (ЛНР) і «Донецької народної республіки» (ДНР). На той момент ці так звані республіки вже були визнані москвою як «держави» і очікували на приєднання до росії.

Для полегшення русифікації та асиміляції українських дітей росією були прийняті різні нові правові акти. Серед перших таких нормативно-правових актів були [in 17; 18; 80]:

- Постанова уряду рф № 348 від березня 2022 року про інтеграцію українських дітей з так званих ЛНР та ДНР в російське суспільство.

- Наказ міністерства освіти рф № АБ-631/05 від березня 2022 року, спрямований на виявлення і перенавчання депортованих дітей, які погано володіли російською мовою.

- Зміни до указів президента рф № 183 та 187 від 2019 року у травні 2022 року, що спростили механізм та процедури отримання громадянства росії українськими дітьми, які залишилися без піклування батьків.

- Закон рф від 18 березня 2023 року, що уможливлює спрощення процедури виходу з громадянства України для осіб віком до 14 років.

Ці зміни зумовили наступне (відповідно до звіту Організації з безпеки і співробітництва в Європі / Бюро демократичних інститутів та прав людини (ОБСЄ/БДІПЛ): «Діти практично не мають права голосу в усьому процесі [зміни громадянства], і те саме стосується їхніх батьків або інших (первинних) законних опікунів у випадках, коли діти розлучені з ними» [3].

Абсолютно цинічними є і самі спроби росіян виправдати здійснювані ними злочини депортації та примусового переміщення українських дітей, узагальнено зображені на рисунку 1.2.

У процесах депортації та усиновлення задіяно різні державні органи російської федерації, а координуючу функцію виконує уповноважена з прав дітей львова-бєлова. Отримання російського громадянства надає усиновленим дітям доступ до «соціальних гарантій», що передбачає можливість користування державними субсидіями. Це створює фінансові стимули для потенційних усиновителів [42]. Згідно з сімейним кодексом рф, усиновлені діти мають такий же статус, як і рідні діти своїх усиновлювачів. Усиновлення в росії може супроводжуватися зміною імені, прізвища, а також дати і місця народження дитини. У цьому контексті дотримуються принципу конфіденційності, що ускладнює доступ до наявної бази даних про усиновлених дітей [in 44]. Відсутність такої інформації ускладнює визначення статусу усиновлених українських дітей, які були перевезені до росії, а також їхніх родичів в Україні.

У певний момент, у 2022 році, у відповідь на міжнародну критику щодо депортації дітей, російським урядом було заявлено: «Вони були просто передані під опіку, а не запропоновані для усиновлення в російські родини» [in 80]. Однак ймовірність, або, щонайменше, подальша обґрунтованість подібних заяв викликає чимало сумнівів. Відомо, що з 2014 року значна кількість дітей-сиріт з окупованих територій Криму та Донбасу, які були примусово вивезені до росії, не лише опинилися під опікою, але й були усиновлені російськими громадянами [56; 59].

У лютому 2023 року організація YPSH виявила десятки, а то й сотні місцевих, регіональних і федеральних чиновників, які були залучені до практики реалізації російської програми русифікації і депортації дітей, зокрема в аспектах оперативного та політичного управління. Дії цих чиновників охоплюють: логістичну координацію, збори коштів, організацію постачання, керівництво та менеджмент дитячими таборами, а також активну пропаганду русифікації як у росії, так і на окупованих територіях України. Вже на початку 2023 року стало відомо: «Щонайменше 12 з цих осіб ще не були внесені до американських та/або міжнародних санкційних списків» [85].

Рис. 1.2. Виправдовування російською пропагандою депортації дітей у росію та звинувачення України у злочинах проти них

Джерело: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/218689/2023-10-30-vkradene-dytynstvo-yak-rosiyska-propaganda-vypravdovuie-deportatsiyu-ditey-u-rosiyu-ta-zvynuvachuie-ukrainu-u-zlochynakh-proty-nykh/

Якщо нацисти здійснювали свою програму таємно, то росіяни – від державних чиновників усіх рівнів до пересічних громадян – відкрито говорять про свої звірства. Олена зайцева, голова департаменту опіки та піклування над неповнолітніми в москві, не стримувала свого ентузіазму, коли вітала прибуття викрадених дітей з України, заявивши: «Тепер вони наші» [in 47].

У листопаді 2022 року російські «військові блогери» поширили багатосерійний «документальний» серіал, в якому стверджувалося, що до 150 000 людей були «евакуйовані» і віддані на всиновлення [in 55].

За словами Моллі МакКью, експертки з психологічної та інформаційної війни: «Окрім очевидних відгомонів сталінської демографічної інженерії, викрадення українських дітей та їхнє подальше усиновлення є формою внутрішнього контролю як проти українців, так і проти росіян» [in 79]. Це можна розглядати як засіб психологічної війни, спрямований проти українського народу. «Це попередження Кремля про те, що вони залишать їх ні з чим – без пам'яті і без походження, без культури і без мови, без дітей і без майбутнього. Як спроба психологічного впливу, вона, тим не менш, провалилася. Навіть більше, як втілення чистого зла, вона досягла протилежного результату, активізувавши українське суспільство і згуртувавши міжнародну підтримку. Це, однак, інструмент психологічної війни, спрямований як проти російського народу, так і на забезпечення його співучасті. Це масштабні заходи з побудови систем контролю, які мають прямий зв'язок зі сталінською жорстокістю», – підсумувала МакКью [in 79].

Агресивна політика москви щодо вилучення дітей є невід'ємною частиною десятирічного періоду військової агресії росії проти України. Ця політика демонструє домінуючий характер дій москви, що полягає не тільки в географічному захопленні, а й у демографічному. Вона також має національно-культурний вимір, а не лише військово-політичний. Однією з основних цілей так званої «спеціальної військової операції», яка почалася в 2022 році, є подальші захоплення та русифікація значної кількості українських громадян, що має на меті загальмувати процеси зменшення населення росії [68]. На

первинному етапі цей аспект виявився для москви так само важливим, як і анексія українських територій. Процеси переміщення та депортації дітей тривають в окупованому Криму та на Донбасі з 2014 року. Але широке визнання цих фактів сталося лише в 2022 році, коли кількість таких незаконних переміщень різко зросла [3; 14; 20; 29; 56].

Паралельно з масштабами сталінської демографічної інженерії стає очевидним, що сама політика викрадення, а також загальнодержавний підхід (тобто законодавчий внесок державної думи і безпосередня участь регіональних органів влади на всіх рівнях), прийнятий для її реалізації, свідчать про тривалий процес підготовки. Такий високий ступінь продуманості, у свою чергу, дозволяє припустити, що він міг бути розроблений як форма та інструмент психологічної війни проти України. Велика кількість офіційних заяв слугує не лише публічним зізнанням, визнанням провини, але й ефективною пропагандою, від якої не можна легко відмахнутися. Вони потенційно призначені як форма психологічного тиску на український народ. Вони покликані деморалізувати, а також виснажувати, змушуючи українських активістів і державних діячів витрачати свої вільні ресурси на пояснення того, чому такі дії є злочинними, а не гуманітарними чи просто помилковими.

1.2. Доказова база трактування депортації та примусового переміщення росією дітей як акту геноциду українського народу

Увага до узгоджених зусиль москви щодо депортації та русифікації молодих українців привела до того, що різні науковці та міжнародні організації почали характеризувати дії росії як «геноцид» [9; 14; 31; 45; 60; 61; 69; 71; 74]. Одним з таких випадків (серед інших подібних заяв) є звіт Парламентської асамблеї Ради Європи (РЄ) за 2023 рік, у якому зазначається: «Задокументовані докази цієї практики відповідають міжнародному визначенню геноциду» [34; 76; 79]. Більшість українських чиновників віддають перевагу такому підходу і термінології [21; 29; 30; 44].

Серед юристів-міжнародників немає єдиної думки щодо того, якою мірою дії росії в Україні є геноцидом згідно з будь-яким із пунктів статті II Конвенції про геноцид. Очікувано, що основна проблема полягає у доведенні dolus specialis, тобто спеціального наміру фізично знищити групу, як того вимагає визначення геноциду. Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування геноциду в Україні зіткнулася з тим самим каменем спотикання. Вона визнала, що на сьогоднішній день «не встановила, що в Україні мав місце геноцид», але зазначила, що «є деякі аспекти, які можуть викликати питання щодо [геноциду] ... [наприклад,] певні висловлювання в російських ЗМІ, які спрямовані проти певних груп» [in 45].

Дослідниця цього питання Юлія Іоффе стверджує, що примусове переміщення українських дітей до російської федерації задовольняє prima facie елементів злочину геноциду за статтею II (e) Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенції про геноцид), що тягне за собою як державну відповідальність, так і міжнародну кримінальну відповідальність [71].

У той час як стаття II Конвенції про геноцид перераховує всі п’ять караних діянь без будь-якої ієрархії (див. Додаток Б), насильницьке переміщення дітей лише нещодавно привернуло увагу науковців-міжнародників. Громадськість і навіть деякі науковці схильні асоціювати геноцид лише з убивством або заподіянням фізичної шкоди, що може пояснити, чому російські політики і пропагандисти обговорюють примусове переміщення і перевиховання українських дітей більш відкрито, ніж масові вбивства, хоча неодноразово лунали заклики до знищення українців як нації.

Стаття II (e) Конвенції про геноцид передбачає, що одним з п’яти караних діянь, які становлять геноцид, є насильницьке переміщення дітей з групи, що перебуває під захистом, до іншої групи, яке здійснюється «з наміром знищити» цю групу «як таку», принаймні «частково». Це положення ґрунтується на передумові, що діти відчужуються від ідентичності своєї групи походження, включаючи мову, традиції та культуру. У цьому сенсі примусове переміщення

дітей виснажує членство в певній групі, оскільки діти втрачають сім'ю, родинні зв'язки та ідентичність.

Рафаель Лемкін, автор концепції «геноциду», зробив великий акцент на культурних аспектах геноциду. Поряд з «біологічним» виміром геноциду він вважав, що знищення народу неминуче пов'язане з наступом на культуру, мову і релігію, без яких групи не можуть зберегти свою духовну і моральну єдність. Як наслідок, у ранніх проєктах Конвенції про геноцид фігурував «культурний геноцид», який включав «знищення специфічних характеристик групи» як акт геноциду [74].

Таким чином, злочин геноциду складається з двох основних елементів: фізичного та психологічного. Фізичний елемент охоплює п'ять дій, перелічених у статті II Конвенції про геноцид, включаючи «насильницьку передачу дітей однієї групи іншій групі». Психологічний елемент передбачає демонстрацію «наміру знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку». Розглянемо по черзі докази наявності та реалізації зазначених елементів.

Фізичний елемент (Actus Reus) геноциду

- ***Переведення дітей з дитячих будинків, шкіл-інтернатів, інших дитячих установ і лікарень, навіть якщо у дітей є батьки або сім'ї.*** Ільзе Брандс Кехріс, помічниця Генерального секретаря ООН з прав людини, визнала, що існують «достовірні докази» примусового переміщення дітей без супроводу дорослих на територію, окуповану росією, або в саму росію [in 79].

Офіційний веб-сайт уповноваженої при президентові російської федерації з прав дитини марії львової-бєлової також підтвердив низку випадків примусового переміщення. У березні 2022 року львова-бєлова підтвердила, що близько 1 500 українських «сиріт», зокрема дітей з інтернатів та дитячих будинків на Донбасі, були вивезені до російської федерації. На сайті уповноваженої регулярно з'являються повідомлення про окремі випадки насильницького переміщення українських дітей. Наприклад, 15 липня 2022 року уповноважена повідомила, що повернулася з поїздки до

самопроголошеної «ДНР» і привезла групу з 13 «дітей-сиріт», зокрема з дитячих закладів Донецька, Шахтарська та Макіївки, які за сприяння слідчого комітету та міністерства оборони росії будуть влаштовані в сім'ї в російській федерації. Раніше інша група з 19 дітей була примусово вивезена з «ДНР» до Ростова-на-Дону, росія. Сама уповноважена львова-бєлова усиновила примусово переміщену українську дитину з Маріуполя. За словами уповноваженої львової-бєлової, через бойові дії, що тривають у регіоні, російська влада «евакуює» на російську територію лише «дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків», які перебувають у спеціалізованих установах у самопроголошених ДНР і ЛНР. Вона стверджувала, що таким дітям не перешкоджають возз'єднатися з кровними родичами [in 1; 5]. Однак, за інформацією, що заслуговує на довіру, серед цих «сиріт» можуть бути діти, які мають живих батьків або членів сім'ї, здатних піклуватися про них, або діти, які тимчасово втратили зв'язок з членами своєї сім'ї під час бойових дій. Уряд України стверджує, що діти, які проживають в інтернатах або подібних закладах, здебільшого не є справжніми «сиротами», а потрапили туди через складні життєві обставини в їхніх сім'ях. Діти, які були розлучені зі своїми сім'ями під час бойових дій, також тимчасово розміщуються в дитячих будинках або подібних закладах.

Дар'я Герасимчук підтвердила, що серед дітей, примусово вивезених до російської федерації, є також діти, які були розлучені зі своїми сім'ями під час бойових дій. Більше того, вона зазначила, що були випадки, коли російські солдати навмисно розлучали українських дітей з батьками, зокрема, у лікарнях на тимчасово окупованих територіях. Human Rights Watch підтвердила один випадок, коли 17 українських дітей були примусово вивезені російською владою з медичного закладу на сході України і вивезені до росії [21; 44; 70].

За словами радника мера Маріуполя, сотні дітей, які були розлучені зі своїми сім'ями під час окупації міста, були насильно забрані російськими військовими і вивезені до росії, навіть якщо у них були живі батьки або члени сім'ї. Amnesty International також задокументувала випадки, коли українських

дітей без супроводу дорослих, розлучених із сім'ями та осиротілих, які перебували в інтернатних закладах Маріуполя, примусово вивозили до «ДНР», а потім до російської федерації. Існують достовірні свідчення про те, що українці переховували дітей-сиріт у Херсонській області від примусового вивезення російською владою. Зокрема, співробітники дитячої лікарні в Херсоні сфабрикували медичні картки 11 дітей-сиріт, таким чином унеможлививши їхній виїзд до росії [in 14].

Крім того, надходили повідомлення про те, що члени сімей примусово переміщених українських дітей впізнавали їх у повідомленнях про їхнє усиновлення російськими сім'ями в російській федерації.

- ***Примусове вивезення дітей до російської федерації після розлучення дітей з їхніми сім'ями в рамках так званого процесу «фільтрації».*** Російська влада займається приховуванням українських цивільних осіб, у тому числі дітей, які були вимушено переселені з районів, що постраждали від конфлікту. Цих цивільних осіб піддавали так званій «фільтрації» – примусовому процесу перевірки, що включав допити, під час яких з'ясовували їхні політичні погляди, обшукували їхні особисті речі, зокрема телефони, та збирали біометричні дані. Процес перевірки міг тривати від кількох годин до місяця. За повідомленнями, осіб, які не пройшли процес «фільтрації», затримували або вони насильницьки зникали. Помічник Генерального секретаря ООН Кехріс повідомила Раді Безпеки ООН, що «фільтраційні» операції, проведені російськими силами, супроводжувалися численними порушеннями прав людини [82].

Існують достовірні повідомлення про те, що в тих випадках, коли батьки (або супроводжуючі дорослі) дітей не могли пройти процес «фільтрації», дітей примусово вивозили до російської федерації, а дорослі залишалися на території України. За словами Лінди Томас-Грінфілд, посла США, тисячі українських дітей пройшли через процес «фільтрації», причому «деякі з них були розлучені зі своїми сім'ями і забрані з дитячих будинків перед тим, як бути відданими на усиновлення в Росію» [in 69]. Про такі випадки стало відомо завдяки повідомленням батьків або родичів дітей, які були розлучені з ними під час

процесу «фільтрації», і які, врешті-решт, опинившись у безпеці, повідомили про це українську владу з проханням допомогти їм знайти своїх дітей. Прикладом таких батьків є Євген Межевой, який пережив розлуку зі своїми трьома дітьми під час «фільтрації», коли сім'я евакуювалася з Маріуполя. Дітям загрожувало примусове усиновлення в російській федерації, коли батька врешті-решт звільнили з-під варти, і він зміг забрати їх з росії.

Оскільки жодному незалежному органу не було надано доступу до «фільтраційних» таборів, точна кількість українських дітей, які були розлучені зі своїми сім'ями і примусово вивезені до російської федерації, залишається невідомою. Цілком ймовірно, що реальна кількість перевищує зареєстровані випадки, коли батьки або родичі змогли привернути увагу української влади офіційними каналами.

- ***Діти, які тимчасово виїхали за згодою або без згоди батьків до таборів перевиховання в російській федерації або на тимчасово окупованих територіях і не можуть повернутися додому.*** Велика кількість дітей з тимчасово окупованих російською федерацією Харківської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей за згодою або без згоди батьків виїжджали до таборів відпочинку в російській федерації або на тимчасово окупованих територіях. Наразі було виявлено 43 табори, і з них щонайменше 32 заклади здійснювали систематичну роботу з перевиховання, піддаючи українських дітей академічній, культурній, патріотичній та/або військовій освіті, орієнтованій на росію [54; 85]. Численні подібні заклади в росії рекламуються як «інтеграційні програми», нібито покликані інтегрувати українських дітей у російську концепцію національної культури, історії та суспільства, запропоновану російським урядом. Російський уряд на різних рівнях, зокрема федеральний (зокрема, міністерство освіти), регіональні та місцеві чиновники та установи підтримують ці зусилля з перевиховання, а високопосадовці виступають у ролі зв'язкових між федеральними установами та таборами, які беруть участь в ініціативах з перевиховання, про що йшлося у підрозділі 1.1.

Після звільнення цих територій Україною діти не були повернуті додому, і російська федерація вимагала від батьків або законних опікунів фізично забрати своїх дітей. Така ситуація призвела до тривалого, а в деяких випадках і безстрокового розлучення сімей. Свідчення батьків і дітей говорять про те, що під час перебування в російській федерації або на підконтрольних росії територіях України російські соціальні служби повідомляли дітям, що вони будуть влаштовані в прийомні сім'ї або підлягатимуть усиновленню.

- ***Примусова евакуація українських сімей з дітьми (дітей у супроводі).*** Численні узгоджені повідомлення свідчать про те, що з тимчасово окупованих територій, у тому числі з окупованого на той час Херсона, відбувалися широкомасштабні примусові переміщення до російської федерації, в деяких випадках аж до Сибіру та Владивостока. Наприклад, Дмитро Лубінець, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, поділився історією мешканки Херсона та її доньки, які повернулися в Україну після насильницького вивезення до росії [30].

За даними Уповноваженого з прав людини, понад 400 000 громадян України були примусово переміщені до росії або на території, що перебувають під фактичним контролем росії. Микола патрушев, секретар ради національної безпеки росії, повідомив 19 жовтня 2022 року, що п'ять мільйонів українців з чотирьох анексованих росією областей України були «евакуйовані» до російської федерації. За даними Міністерства оборони росії, 700 000 з «евакуйованих» – діти [in 29].

- ***Власне прийняття росією законодавства, що дозволяє примусове переміщення українських дітей.*** Окрім підтверджених випадків примусового переміщення українських дітей до росії, російський уряд також прийняв внутрішнє законодавство, яке дозволяє таке переміщення. Зокрема, 30 травня 2022 року президент путін підписав указ, який передбачає, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які мають українське громадянство і проживають на території «ДНР, ЛНР та України», можуть отримати російське громадянство за спрощеною процедурою. Уповноважена львова-бєлова

підтвердила, що в липні 2022 року 200 українських дітей отримали російське громадянство в результаті дії цього законодавства. Того ж місяця вона заявила: «Тепер, коли діти стали громадянами росії, тимчасова опіка може стати постійною» [in 80].

На думку МЗС України, вищезгаданий указ є інструментом легалізації насильницького переміщення дітей з території України і може бути кваліфікований як насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу згідно з міжнародним правом [17; 18]. Помічниця Генерального секретаря ООН Кехріс висловила стурбованість тим, що «російська влада прийняла спрощену процедуру надання російського громадянства дітям, позбавленим батьківського піклування, і що ці діти матимуть право на усиновлення російськими сім'ями» [82]. Філіппо Гранді, Верховний комісар ООН у справах біженців, підтвердив, що «надання [українським дітям російського] громадянства або їх усиновлення суперечить основоположним принципам захисту дітей в умовах війни» [in 79].

З метою стимулювання усиновлення та виховання примусово переміщених з України дітей громадянами росії, російський уряд запровадив додаткові фінансові пільги для прийомних сімей, якщо вони усиновлюють українських дітей. Дар'я Герасимчук повідомила, що російська федерація далі перебуває в процесі внесення змін до свого законодавства з метою спрощення усиновлення українських дітей громадянами рф [21; 44], про що також йшлося у підрозділі 1.1.

23 серпня 2022 року департамент сім'ї та дитинства в Краснодарі, російська федерація, опублікував на своєму сайті заяву, в якій повідомив, що понад 1000 українських дітей з Маріуполя були усиновлені російськими сім'ями в різних регіонах, зокрема в Тюмені, Іркутську, Кемерово та Алтайському краї [in 80]. Ця заява викликала засудження з боку Міністерства закордонних справ України, яке розцінило цей акт як «викрадення» і «незаконне усиновлення» українських дітей. Міністерство також закликало до негайного повернення дітей в Україну. В іншому випадку львова-бєлова

підтвердила, що 350 українських дітей були усиновлені російськими сім'ями і що понад 1000 дітей очікують на усиновлення [in 54].

Психологічний елемент (Mens Rea) геноциду

Геноцид є злочином з особливим умислом, а отже, вимагає двоетапного розслідування для визначення наміру злочинця. Перший крок передбачає визначення того, чи вчинив злочинець акт насильницького переміщення дітей з необхідним психологічним станом. Другий етап, який називається спеціальним умислом або dolus specialis, вимагає визначення того, чи був акт насильницького переміщення дітей спрямований на знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи.

1. Конкретний намір насильницького переміщення дітей однієї групи до іншої групи. Кожне каране діяння у вступній частині статті II Конвенції про геноцид має свій власний специфічний елемент. Що стосується статті II (e), то психологічний елемент встановлюється тоді, коли злочинець має конкретний намір насильно передати дітей однієї групи в іншу групу. Зокрема, злочинець повинен знати, що діти належать до однієї групи (в окресленому випадку – до української) і що їх переводять до іншої групи (до росіян).

Як описано вище, уповноважена львова-бєлова та інші державні службовці в росії знали, що діти, яких примусово переміщували, були українцями. Сама львова-бєлова підтвердила, що група дітей, яких було вилучено з підвалів Маріуполя і примусово вивезено російськими чиновниками до російської федерації, демонстративно співала український гімн під час вивезення до російської федерації, перш ніж їх змусили «любити» росію [in 1; 5; 80]. Аналогічно, свідчення українських дітей з Херсонської області, які були повернуті після примусового переміщення на тимчасово окуповані росією території, вказують на те, що до них застосовували фізичне насильство, якщо вони висловлювали лояльність до України, а також робили зауваження за скандування «Слава Україні». Їх змусили повірити, що їм судилося бути «дітьми росії» [20].

Аналогічним чином, указ про спрощену процедуру отримання російського громадянства був запроваджений зі знанням і наміром примусово вивезти українських дітей до росії і передати їх під опіку російським прийомним батькам або батькам-вихователям.

Існують ознаки того, що дії львової-бєлової можна віднести до цілеспрямованої політики, а не до випадкових. Про це, наприклад, свідчать її висловлювання під час зустрічі в липні 2022 року з губернатором Калузької області та російськими сім'ями, які утримували українських дітей. Зокрема, вона заявила, що передача українських дітей була результатом комплексного і ретельного процесу, який враховував законодавчі особливості відповідних регіонів. Це включало в себе ретельну підготовку документації, визначення відповідних регіонів з відповідними ресурсами, а також ретельний відбір сімей, готових прийняти дітей з інвалідністю або великі сімейні групи, що складаються з чотирьох-дев'яти дітей одночасно [26].

2. Dolus Specialis. Спеціальний умисел стосується вимоги, що одна з п'яти «дій» має бути вчинена з «наміром», як це визначено у вступній частині статті II: «знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу» [24]. Значення спеціального умислу залишається предметом дискусій. Судова практика свідчить, що спеціальний (геноцидний) умисел передбачає, що злочинець діє з метою, наміром або бажанням знищити групу. Просто наявності дискримінаційного наміру недостатньо – «потрібно щось більше» [61].

Щоб підпадати під дію статті II Конвенції про геноцид, на думку Міжнародного суду ООН, примусове переміщення українських дітей має здійснюватися з наміром фізично знищити українців як групу, повністю або частково, як зазначалося вище [82]. Існує два можливих способи доведення спеціального наміру в цій справі. Один з них ґрунтується на примусовому переміщенні як такому, демонструючи, що серйозні фізичні та біологічні наслідки переміщення українських дітей до росії тлумачаться як акт, що нагадує примусовий захід, спрямований на запобігання відтворенню та

біологічному виживанню українців. Крім того, намір фізичного знищення українців як групи може проявлятися не лише в політиці росії щодо вивезення дітей, але і в рамках більш широкої програми геноциду українців як національної групи, за умови, що психологічний елемент може бути доведений щодо одного або декількох інших караних діянь, передбачених статтею II Конвенції про запобігання геноциду. Юлія Іоффе стверджує, що спеціальний умисел може бути доведений у цій справі, спираючись на будь-який з цих аргументів, хоча наявна на сьогоднішній день інформація надає більшу підтримку останньому аргументу [71]. Крім того, попередні світові судові процеси щодо насильницького переміщення дітей, які кваліфікувалися як геноцид виключно за пунктом (e), були переважно невдалими, що викликає занепокоєння щодо потенційної ефективності використання цього ж аргументу в контексті України. Необхідно розгляну ці два аргументи по черзі.

- ***Спеціальний умисел, що ґрунтується на примусовому переміщенні як такому.*** Всебічне прочитання досліджень статті II (e) Конвенції про геноцид вказує на те, що процес індоктринації відіграє важливу роль у встановленні спеціального наміру для цілей цього пункту статті II.

Існують ознаки того, що російська федерація вживає заходів для досягнення таких фізичних і біологічних наслідків через цілеспрямовану політику, спрямовану на індоктринацію українських дітей і прискорення розчинення їхньої національної ідентичності. Як було продемонстровано вище, індоктринація включає систематичні зусилля з перевиховання, яким піддають дітей з України, зокрема російськоцентричним політичним та особистим поглядам через нав’язування російського патріотичного виховання, в деяких випадках навіть військової підготовки, відправлення дітей до таборів перевиховання, відмову надавати їм освіту українською мовою або з української історії та культури, або за українською шкільною програмою в порушення статті 78(2) Протоколу I до Женевських конвенцій [30]. Ця політика також включає в себе зусилля, спрямовані на перешкоджання спілкуванню дітей з українськими родичами, в тому числі шляхом зміни імен українських

дітей та розпорошення їх по всій російській федерації, щоб запобігти возз'єднанню сімей. Нарешті, ця політика включає в себе прийняття законодавства, яке прискорює усиновлення українських дітей громадянами росії, виплату російським усиновителям підвищеної державної підтримки за усиновлення українських дітей, а також надання цим батькам ідеологічної освіти.

Цей аргумент, однак, може залежати від масштабу передачі дітей, хоча «кількісний критерій» піддавався критиці при встановленні елементу наміру геноциду в інших контекстах. Аналогічно, тлумачення Міжнародним судом статті II (e) можна розуміти як таке, що вимагає доказів фізичного знищення українців як національної групи, повністю або частково, в результаті управління репродуктивною функцією. Хоча точний масштаб переміщення дітей важко встановити під час збройного конфлікту, що триває, можна стверджувати, що ознаки часткового фізичного зникнення українців як національної групи стали очевидними вже після того, як було депортовано щонайменше 20 000 дітей, і депортації продовжуються в «промислових» масштабах [81].

Російські державні чиновники стверджують, що українські діти «евакуйовані», що відповідає їхнім інтересам, використовуючи аналогічний аргумент лівих партизанів під час громадянської війни в Греції, і що зусилля з перевиховання підкріплені нібито альтруїстичними цілями, такими як захист, асиміляція (і, можливо, цивілізаційний розвиток). Наприклад, президент путін назвав війну в Україні «надзвичайними обставинами», в яких необхідно «захистити інтереси дітей». Комісар львова-бєлова у своєму відкритому листі «Ми за майбутнє дітей» підтримує рішення путіна про вторгнення в Україну, стверджуючи, що це було зроблено для захисту дітей «ДНР» і «ЛНР» [in 80]. Варто зазначити, що злочинці часто намагалися виправдати геноцидний акт насильницького переміщення дітей, стверджуючи, що їхні дії були продиктовані «філантропічними» намірами, такими як «порятунок» або «допомога» постраждалим дітям. Однак в академічному дискурсі та судах

широко визнається, що мотив, який лежить в основі вчинення геноциду, не має значення. Першоджерелом такого підходу є звичайне значення термінів у статті II Конвенції про геноцид, оскільки в тексті немає прямої згадки про мотив. Вимога про мотив була навмисно вилучена з остаточного тексту конвенції. Попередній проєкт передбачав, що геноцид має бути вчинений на основі певного мотиву, але ця вимога була зрештою відкинута. Основним аргументом проти того, щоб дозволити суб'єктивним переконанням злочинця замінити незаконність насильницького переміщення, було потенційне створення небезпечного прецеденту, особливо з огляду на історичний контекст геноциду, коли злочинці часто чинили звірства в ім'я нібито вищого блага [26]. У цьому конкретному випадку мотив російських державних службовців слід вважати недостатнім для того, щоб не помітити порушення статті II (e) Конвенції про геноцид.

Крім того, питання «евакуації» дітей під час збройного конфлікту було згодом уточнено Четвертою Женевською конвенцією та Додатковим протоколом I до Женевської конвенції. Евакуація дітей державою-окупантом, як правило, заборонена. Евакуація може бути здійснена лише в іноземну (нейтральну) державу за дуже обмежених обставин при дотриманні чітких умов, щоб гарантувати, що діти не втратять свою ідентичність або не будуть виховуватися у спосіб, відмінний від способу виховання в їхній сім'ї в їхній країні [3]. Мотив, що лежить в основі депортації або примусового переміщення, не має значення. Навіть якщо російській федерації було дозволено «евакуювати» українських дітей, вона не виконала цих обов'язкових умов, а передбачувана «евакуація» суперечить як статті 49 Четвертої Женевської конвенції, так і статті 78 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій.

Крім того, на думку науковців та громадських діячів (Юлії Іоффе, Тетяни Федосюк), аргументація росії, що лежить в основі примусового переміщення українських дітей, має разючу схожість з колоніальною практикою, коли дітей корінних народів Північної Америки та Австралії насильно забирали з їхніх сімей для «захисту» і виховання «як у білих людей», причому англійська мова

слугувала засобом навчання, що мало полегшити їхній перехід до «цивілізації» [in 68; 71]. Аналогічним чином українських дітей «інтегрують» у бачення російським урядом національної культури, історії та суспільства через освіту російською мовою та за російською навчальною програмою. Сучасна політика «деукраїнізації» російської федерації має глибоке історичне коріння: радянська епоха відзначилася обмеженнями та заборонами на використання української мови та літератури, приниженням української культури як другосортної та посередньої, а також зображенням українців як «відсталих» селян.

Нещодавні дії росії в ході її вторгнення мають схожість із моделями колоніального насильства та гноблення, яких історично зазнавали українці в СРСР та Російській імперії, державах-попередницях російської федерації. Отже, дії росії, починаючи з лютого 2022 року, не можна інтерпретувати у відриві від історичного колоніального насильства та гноблення. Ці дії слід розглядати як такі, що відповідають елементу спеціального наміру статті II (e) Конвенції про геноцид.

- ***Спеціальний умисел, що ґрунтується на ширшій програмі вчинення геноциду.*** Альтернативно, намір фізичного знищення українців як групи може проявлятися не лише через російську політику вивезення дітей, але й як частина ширшої програми вчинення геноциду проти українців. Науковці стверджують, що інші дії російської влади та збройних сил, такі як вбивства українців та заподіяння їм серйозних тілесних чи психічних ушкоджень, є актами геноциду. Тому в цьому контексті Юлія Іоффе спирається на розгляд психологічного елементу в розрізі інших пунктів статті II Конвенції про геноцид, зокрема пунктів (a), (b) і (c) [71]. Очевидці та дослідники наводять конкретні приклади, коли ці карані діяння вчинялися щодо дітей, що могло мати наслідки для здатності групи до самовідновлення.

У контексті судового розгляду суди зазвичай розглядають прояви умислу, включаючи «загальний (генеральний) план» або системну модель поведінки, спрямовану проти певної групи, з якої можна зробити висновок про конкретний умисел. Так, можна встановити намір геноциду через такий «загальний

(генеральний) план». З іншого боку, конкретний намір можна встановити на основі систематичної поведінки, спрямованої проти українців як національної групи.

- **«Генеральний план».** У контексті дій росії в Україні деякі дослідники погоджуються, що «загальний план» можна продемонструвати через офіційні заяви, документи та політику росії щодо знищення українців як національної групи. Аналіз кампанії підбурювання до геноциду, яка ведеться російськими державними органами, включно з державними ЗМІ, виявляє ознаки «генерального плану». Ця кампанія характеризується запереченням існування української ідентичності та самої України, дегуманізацією українців (з численними посиланнями на те, що вони є недолюдьми, тваринами, втіленням зла та нацистами), конструюванням українців як екзистенційної загрози для росії, а також підготовкою російського суспільства до вчинення та потурання звірствам. Погоджуючись із висновками Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування та іноземними офіційними особами, можна знайти повторювані заяви, зроблені державними ЗМІ, які слідують моделям групового знищення і нагадують риторику підбурювання до геноциду в Руанді або нацистський дискурс про інших. Це не поодинокі свідчення, що виходять від осіб, які, як видається, виношують геноцидні наміри; геноцидні настрої систематично висловлюються керівництвом державних ЗМІ та журналістами. Загальновідомо, що підконтрольні державі ЗМІ утримуються від поширення будь-якої інформації або думок без прямої згоди адміністрації президента російської федерації. Деякі дослідники вказують на мову знищення та погрозливу риторику як на доказ намірів геноциду [31; 61; 82].

«Генеральний план» росії може бути охарактеризований як «денацифікація» і був сформульований у статті путіна «Про історичну єдність росіян і українців», а також у текстах його публічних виступів і стенограмах прес-конференцій, починаючи з 21 лютого 2022 року. Метою «денацифікації» є викорінення українських «нацистів», тобто українців, які сповідують переконання, що вони становлять окрему національну групу з унікальною

ідентичністю, мовою, культурою та історією. Маргарита симоньян, головний редактор RT і керівник медіа-групи, що управляє РИА Новости, державним ЗМІ в росії, і близький соратник президента путіна, стверджувала, що значна частина українського населення є «нацистами», які мають «звірячу природу». Петро толстой, заступник голови державної думи, підтримав це твердження і конкретно послався на українських дітей, заявивши, що «з української молоді зробили гітлерюгенд», і росія «втратила щонайменше одне покоління українців», яких «зомбували» [in 71].

Редакційна стаття «Що Росія повинна зробити з Україною», опублікована РИА Новости, головним державним інформаційним агентством росії, є, мабуть, найбільш всеосяжним планом геноциду, який російська федерація опублікувала на сьогоднішній день. У відповідь на цю статтю депутат Бундестагу Томас Хайльманн звернувся до берлінської прокуратури з проханням розпочати розслідування проти тимофія сергєйцева, автора статті та співробітника РИА Новости, за підбурювання до геноциду. У редакційній статті прямо заявляється, що процес денацифікації неминуче передбачає деукраїнізацію, під якою мається на увазі «відмова від масштабного штучного роздування етнічної складової в самоідентифікації [українського] населення» [in 69]. Згідно з цим планом, українські «нацисти» повинні бути знищені, де «нацистами» є не тільки високопоставлені українські чиновники, а й «значна кількість простих людей», які «винні в тому, що були пасивними нацистами і пособниками нацистів» [in 69]. План також передбачає перевиховання українського населення і введення жорсткої цензури в політичній сфері, культурі та освіті.

Стратегія перевиховання, спрямована на придушення в українців почуття історії, мови та національності, є ключовим елементом цього плану і має значний вплив на дітей. На окупованих територіях російська влада чинить тиск (у тому числі шляхом затримання, жорстокого поводження та вигнання) на шкільних вчителів, щоб змусити їх прийняти російську освітню програму, яка передбачає виключення українських мови, літератури та історії зі шкільної програми, а також заміну українських підручників на російські. Крім того, було

заборонено використання української мови та україномовних підручників в освіті, для викладання на окупованих територіях були залучені російські вчителі, а українських дітей змушували слухати російський гімн у школі.

Цей процес перевиховання відбувався під наглядом сергія кравцова, міністра освіти росії, який неодноразово офіційно визнавав це, і був схвалений керівниками суб'єктів російської федерації, які впроваджували ці рішення на місцевому рівні.

- ***Характер поведінки, спрямованої проти певної групи.*** Про наявність загального плану вчинення геноциду можна також зробити висновок з характеру дій, спрямованих проти певної групи. Однак важливо визнати, що міжнародні суди встановили суворі критерії для доведення умислу в такий спосіб. У справі про геноцид у Боснії та Герцеговині Міжнародний суд визнав можливість виведення наміру геноциду з характеру поведінки, але підкреслив, що такий намір має бути єдиним висновком, який можна обґрунтовано зробити з відповідних дій [in 71]. Це неймовірно висока планка, оскільки дії людини можуть бути зумовлені різними намірами. Тлумачення Міжнародного суду щодо наміру геноциду піддавалося переконливій критиці за надмірну обмеженість, що межує з абсурдом. Це пов'язано з тим, що геноцид, як правило, є тривалим історичним епізодом, і уявлення про те, що єдиний намір лежить в основі всіх дій колективного актора, такого як держава або армія, є неісторичним і неправдоподібним. В результаті такого тлумачення міжнародні суди рідко приймали рішення про те, що мав місце геноцид. Хоча Міжнародний суд ООН є авторитетним міжнародним судом і його рішення часто виконуються, цей суд (або будь-який інший суд) не зобов'язаний застосовувати той самий підхід, який застосував Міжнародний суд ООН у справі про геноцид у Боснії і Герцеговині.

Намір вчинити геноцид може бути встановлений шляхом логічного висновку, який випливає з доказів матеріальних дій. Таким чином, намір вчинення геноциду може бути встановлений з дій злочинця. Суди підтвердили, що умисел геноциду можна встановити з «загального контексту, масштабів

звірств, систематичного обрання жертв за ознакою їхньої належності до певної групи, повторюваності руйнівних і дискримінаційних дій або наявності плану чи політики» [in 71].

З початку повномасштабного вторгнення в Україну існують достовірні докази того, що російські збройні сили беруть участь у кампанії навмисних і цілеспрямованих вбивств українців. ООН повідомляє, що російська армія здійснила тисячі навмисних і свавільних вбивств цивільних осіб, у тому числі тих, хто намагався втекти, і тих, хто їхав у цивільних автомобілях з табличками «Діти» на вікнах. Задокументовані напади із застосуванням вибухової зброї, спрямовані на населені райони та спричинення якомога більших руйнувань, коли такі вбивства не були побічною шкодою, спричиненою бомбардуванням військових об'єктів. Діти також стають жертвами таких нападів, причому в деяких випадках вони навмисно обираються в якості мішеней. Наприклад, 9 березня 2022 року російські збройні сили розбомбили дитячу лікарню в Маріуполі, що Президент Зеленський назвав «беззаперечним доказом геноциду» [in 29; 30]. 16 березня 2022 року російські військові, ймовірно, навмисно обстріляли Маріупольський драматичний театр, де ховалися сотні цивільних осіб, у тому числі сім'ї з дітьми; багато хто з них загинув. Перед атакою місцеві жителі написали слово «Діти» кириличними літерами на подвір'ї з обох боків будівлі, що було видно на супутникових знімках.

Хоча влада ООН повідомила про 8 231 загиблих цивільних осіб станом на 12 березня 2023 року, вона визнає, що реальні цифри значно вищі, в тому числі через обмежений доступ до інформації із зон конфлікту та територій, окупованих російською федерацією [82]. Руйнування міста Маріуполя, свідками якого були всі, і довоєнне населення якого становило 500 000 осіб, може слугувати потенційним індикатором більшої кількості жертв серед цивільного населення. Точна кількість жертв у Маріуполі залишається невідомою, зважаючи на триваючу окупацію міста російськими військами. Тим не менш, навіть за найскромнішими підрахунками, кількість загиблих перевищує 20 000 осіб. Марчук і Ванігасурія слушно зауважили, що

припущення про те, що насильство і смерть у Маріуполі не досягли порогу інтенсивності, необхідного для кваліфікації геноциду, було б рівнозначним запереченню життєвого досвіду українців, які проживають в обложеному місті [in 68]. Аналогічно, хоча підтверджена кількість українських цивільних осіб, вбитих російською федерацією, є невеликою порівняно з загальною кількістю населення України, сам по собі цей факт не може виключити існування наміру геноциду. Хоча міжнародні суди можуть брати до уваги кількість жертв при встановленні геноцидного наміру, такий підхід критикують за несумісність з Конвенцією про геноцид, як з її текстом, так і з об'єктом і метою.

Розслідування також виявили практику страт без суду і слідства на тимчасово окупованих російськими збройними силами територіях, де тіла жертв знаходили зі зв'язаними за спиною руками та зі слідами катувань. Російська влада продовжує погрожувати вбити більше людей, якщо вони відмовляться перевиховатися і визнати, що вони не українці. Антон красовський, керівник державного каналу RT, заявив, що українських дітей, які відмовляються визнати свою російську ідентичність, слід топити і спалювати живцем [60; 65]. Було виявлено кілька камер для катувань, у тому числі камеру для катування дітей, де ті, хто вижив, засвідчили використання російськими солдатами зневажливої лексики, коли вони називали жертв катувань «фашистами» і «бидлом».

Доповіді як ООН, так і української влади, зокрема міністра закордонних справ та омбудсмана, задокументували випадки систематичного сексуального насильства над дітьми та жінками з боку російських військовослужбовців. Ці свідчення включають повідомлення про ритуальні зґвалтування та зґвалтування-вбивства (наприклад, коли дітей змушували дивитися, як злочинці ґвалтують їхніх близьких), які спрямовані як на видимі, так і на невидимі зв'язки, що уможливлюють життя громади в Україні, і які є поширеними звірствами під час геноциду [29; 30; 82; 84]. Реальні масштаби цих звірств досі незрозумілі, але звіти вказують на те, що сексуальне насильство вчиняється у великих масштабах. Сексуальне насильство в Україні також слід

інтерпретувати у світлі метафор зґвалтування та насильницьких висловлювань на адресу українських жінок і самої України з боку президента путіна, російських дипломатів, державних діячів і солдатів.

ООН також задокументувала атаки на найважливіші об’єкти інфраструктури. Російські війська завдали масованих ракетних ударів по цивільних енергетичних об’єктах по всій Україні, що призвело до руйнування 40% генеруючих потужностей країни. За словами депутатів державної думи андрія гурульова і костянтина долгова, мета цих атак – «заморозити і заморити голодом українське цивільне населення, унеможливити його виживання на нинішньому місці і тим самим змусити його до вигнання» [in 68]. Масове руйнування цивільної інфраструктури по всій Україні призвело до руйнування основних послуг, включаючи енерго-, водо- та теплопостачання, що, ймовірно, є свідомим створенням умов життя, спрямованих на фізичне знищення українців. В останньому кварталі 2022 року постійні атаки на енергетичну інфраструктуру спричинили енергетичну кризу, яка створила новий вимір триваючої гуманітарної кризи. Згідно з висновками Незалежної міжнародної слідчої комісії ООН в Україні, станом на 15 березня 2023 року приблизно 18 мільйонів людей в Україні відчували гострі гуманітарні потреби, особливо в зимові місяці, причому особливо постраждали діти [82].

Крім того, російські війська систематично крадуть і знищують зерно та іншу сільськогосподарську продукцію в українських фермерів на тимчасово окупованих територіях, що, ймовірно, також є спробами навмисного створення умов життя, спрямованих на фізичне знищення українців. Українські посадовці порівнюють ці дії зі сталінським штучним голодом – Голодомором, який стався в Україні в 1932-33 роках і визнаний геноцидом сімнадцятьма країнами світу.

Знищення культурного існування захищеної групи також може бути індикатором геноцидних намірів, якщо воно здійснюється в тандемі з «фізичними» або «біологічними» атаками. Російські збройні сили цілеспрямовано обирали мішенню різні сховища культурних цінностей, важливих для українців, такі як музеї, пам’ятники, бібліотеки та культові

споруди. Серед нещодавніх інцидентів, які ілюструють цю тенденцію, – знесення меморіалу, встановленого в Маріуполі в пам'ять про жертв Голодомору.

- ***Насильницький характер переміщення.*** Термін «насильно» в контексті примусового переміщення дітей тлумачиться як такий, що включає не лише фізичну силу, але й інші форми примусу або погрози силою, наприклад, спричинені примусом, психологічним гнітом, страхом перед насильством або використанням обстановки, що сприяє примусовому переміщенню [71].

Переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій здійснюється нібито як «евакуація» з метою забезпечення їхньої безпеки. Уряд України послідовно стверджує, що переміщення дітей є порушенням міжнародного права, і що він не давав згоди на «евакуацію» або усиновлення дітей.

Міжнародне право, як правило, категорично забороняє евакуацію дітей стороною збройного конфлікту, окрім своїх власних громадян. Будь-які винятки з цього правила суворо формалізовані і є вичерпними: «тимчасова» евакуація можлива через вагомі причини, пов'язані зі станом здоров'я дітей, потребами в лікуванні або безпекою. У всіх випадках ці дії вимагають письмової згоди батьків, законних опікунів або осіб, відповідальних за піклування про дітей [81]. Немає жодних доказів того, що російська влада виконала ці вимоги. Не схоже, що російська влада докладала зусиль для встановлення контакту з українською владою або з родичами дітей (якщо у дітей залишилася сім'я). Львова-бєлова відхилила запит Ірини Верещук, міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, щодо повернення примусово переміщених дітей в Україну. Станом на лютий 2023 року російський Червоний Хрест підтвердив, що не отримував жодних запитів від російської влади щодо розслідування того, чи розшукують родичі українських дітей [in 58]. Ця заява контрастує з твердженнями російських державних ЗМІ, які припускали, що російська влада з'ясовувала у російського Червоного Хреста, чи є в українських дітей родичі, перш ніж влаштовувати їх у

російські сім'ї. Управління Верховного комісара ООН з прав людини 15 червня 2022 року зазначило, що вивезення Росією дітей з України «не передбачає кроків для возз'єднання сімей або дотримання найкращих інтересів дитини» [82].

Ще одна вимога у випадку евакуації – освітні потреби кожної дитини, включаючи релігійні та моральні мотиви, мають бути забезпечені в тих самих умовах, в яких вона перебувала до цього часу. Ця вимога також тлумачиться як заборона індоктринації [30]. Як зазначалося раніше, українським дітям, переміщеним до російської федерації, не було надано можливості здобувати освіту за українською навчальною програмою або навчатися українською мовою. Навпаки, є достовірні повідомлення про індоктринацію та, в деяких випадках, військову підготовку українських дітей в росії [84]. Крім того, щоб полегшити можливу репатріацію таких дітей, для кожної переміщеної дитини вимагається детальна ідентифікаційна картка, яка має бути надіслана до Центрального агентства з розшуку Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), оскільки евакуація має бути лише «тимчасовою» [in 42]. На сьогодні немає жодних ознак того, що українським дітям були видані такі ідентифікаційні картки або що МКЧХ був повідомлений про це. Нарешті, немає жодних ознак того, що було неможливо сприяти перевезенню дітей на територію, підконтрольну українському уряду.

Таким чином, російські військові та пов'язані з росією посадові особи чинили різні види тиску, щоб змусити українських цивільних осіб в умовах бойових дій, що тривають, переїхати до росії або самопроголошених ДНР і ЛНР. Такі заходи включали в себе цілий ряд тактик, у тому числі застосування прямої сили для примусової депортації українців, в т.ч. дітей, і створення атмосфери примусу. Комплексно такі дії мають яскраво виражений геноцидний характер.

Висновки до першого розділу

В умовах сучасних геополітичних подій окреслені теоретико-методологічний і доказовий дискурси проблеми депортації та примусового переміщення росією дітей з України є вкрай важливими та актуальними з позиції запобігання соціально-демографічної катастрофи і кризи державотворення.

Досліджувана проблема має чітко виражений соціальний та гуманітарний контексти, адже депортація та примусове переміщення дітей – це складні соціальні процеси, які впливають на майбутнє цілих поколінь. Вивчення та концептуалізація цих явищ необхідні для розуміння їх наслідків для окремої особистості, сімей, громад та суспільства в цілому.

Визначення теоретичних підходів до вивчення проблеми, використання кількісних та якісних методів для оцінки масштабу явища, дослідження його причин та наслідків, аналіз інформаційних і статистичних даних дозволяють сформувати актуальну, правдиву та достовірну картину сумної на цей момент реальності, без прикрас, жонглювання фактами та маніпуляцій.

Правовий аспект передбачає розгляд міжнародних норм і прав людини, аналіз відповідних конвенцій, законодавства та правозахисних механізмів, які повинні захищати права дітей та їхні родини.

Вже здійснений фахівцями, свідками та безпосередніми учасниками досліджуваних подій збір і аналіз даних про випадки депортації, свідчення постраждалих, документи міжнародних організацій, звіти правозахисників дозволяють стверджувати, що примусове переміщення росією дітей з України є актом геноциду супроти українського народу, адже містить два його основні елементи – фізичний та психологічний. Власне, потребують подальшого дослідження та обговорення вплив депортації на психічне здоров’я дітей і їх адаптацію в нових умовах. Важливе також вивчення довгострокових наслідків для їхньої ідентичності (особистісної, гендерної, національної) та розвитку.

РОЗДІЛ 2
МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ ДЕПОРТАЦІЇ ТА ПРИМУСОВОМУ ПЕРЕМІЩЕННЮ рОСІЄЮ ДІТЕЙ З УКРАЇНИ

2.1. Протидія України та міжнародної спільноти депортації та примусовому переміщенню росією дітей

Україна відповідала на примусове переміщення дітей через різноманітні публічні заяви й дипломатичні канали. 8 квітня 2022 року тодішня Уповноважена Верховної Ради з прав людини Людмила Денісова інформувала Комітет ООН з прав дитини (КПД ООН) та Глобальний альянс національних правозахисних організацій про незаконні дії росії. На той час з України було вивезено понад 121 000 дітей, переважно разом із родинами з Донбасу [28].

З посиленням цієї практики українські посадовці почали робити дедалі більше заяв, звертаючись до конкретних осіб – зокрема, до родичів незаконно переміщених дітей та до російських прийомних або опікунських сімей, які, можливо, не усвідомлювали свою участь у міжнародному злочині. Віцепрем'єр-міністерка України Ірина Верещук у березні 2023 року безрезультатно зверталася до москви із закликом: «Публічно звертаюся до Уповноваженої з прав людини в РФ Тетяни Москалькової та Уповноваженого з прав дитини в РФ Марії Львової-Бєлової. Пропоную негайно передати українській стороні списки всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які (1) станом на 24 лютого 2022 року були громадянами України, віком до 18 років включно, (2) наразі перебувають на тимчасово окупованих територіях України, (3) були переміщені з тимчасово окупованих територій України на територію Росії» [in 80].

Починаючи з другої половини 2022 року, в Україні стало дедалі частіше чути критику на адресу міжнародних організацій та іноземних партнерів. Особливо ті міжнародні інституції, які несуть відповідальність за запобігання

насильницьким переміщенням дітей, піддаються критиці з боку Києва за недостатність активності та ефективності. У листопаді 2022 року голова Офісу Президента України Андрій Єрмак висловив своє невдоволення діяльністю Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ): «На жаль, через дуже пасивну позицію міжнародних організацій, зокрема МКЧХ, ми не можемо встановити точну кількість наших дітей і те, де вони перебувають» [in 80].

19 травня 2023 року Вірджинія Гамба, спеціальна представниця Генерального секретаря ООН з питань дітей у збройних конфліктах, провела зустріч з львовою-бєловою у москві. На той час львова-бєлова вже була в розшуку Міжнародного кримінального суду, і під час зустрічі обговорювалися питання відправлення українських дітей. Ця зустріч викликала серйозну критику з боку українських коментаторів, а також, як зазначалося, з боку Державного департаменту США [12]. Незважаючи на цей діалог і відсутність конкретних результатів, у 2023 році в так званому «списку ганьби» ООН – щорічній доповіді Генерального секретаря «Діти та збройні конфлікти», опублікованій незабаром після поїздки Гамби до москви, не було згадок про масову депортацію українських дітей, як тих, що подорожують з супроводом, так і без нього.

На жаль, успішних випадків повернення небагато, незважаючи на державні та приватні зусилля України. З боку уряду кампанію очолювала Ірина Верещук, віцепрем’єр-міністерка України та міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. 25 серпня 2022 року вона вперше повідомила, що Україні вдалося репатріювати 53 дитини [in 43]. Через місяць ця цифра зросла до 96 [in 43]. За інформацією бази даних (порталу) «Діти війни», станом на 1 листопада 2024 року їхня кількість становить 388 [53].

Коли йдеться про дітей, які перебувають за межами фізичної досяжності України, офіційний Київ змушений підходити до кожного випадку індивідуально. Він значною мірою покладається на волонтерів та їхню вже існуючу мережу, а також використовує дані з відкритих джерел для ідентифікації зниклих дітей. В одному випадку батько побачив свого сина в

російському пропагандистському відео, згадує Марина Липовецька, керівник проєкту «Зниклі безвісти діти» ГО «Магнолія» [in 46]. На жаль, незважаючи на титанічні зусилля волонтерів та юристів у кількох країнах, хлопчик залишився заручником у росії. Хоча певний попередній каркас роботи з повернення дітей, на якому можна будувати майбутню структуру, вже існує. Наприклад, громадська організація «СОС Дитячі містечка Україна» невпинно працює над репатріацією українських дітей з моменту перших випадків у 2014 році [in 41].

Окрім документування доказів та розшуку неповнолітніх, які підозрюються у вивезенні до росії, вже наприкінці березня Міністерство соціальної політики розробило, а Кабінет Міністрів схвалив надзвичайні заходи (див. Додаток В) для полегшення страждань дітей, які втратили або були розлучені з батьками, сім'ями чи законними опікунами через війну, включаючи випадки, коли контакт з останніми не може бути встановлений [38]. Ці заходи прискорюють тривалий процес влаштування неповнолітніх у прийомні сім'ї, який в іншому випадку був би тривалим, – тимчасово, на час дії воєнного стану. По-перше, це дозволяє вивести дітей, особливо тих, у кого залишилися родичі, які готові взяти їх до себе, з бюрократичної невизначеності. Це позбавляє їх від повторної травматизації, оскільки вони опиняються з кимось, кого вони знають і кому потенційно вже довіряють, а не з незнайомими людьми та установами (які, тим не менш, мають добрі наміри). З іншого боку, рішення про партнерство допомагає тим волонтерам, які мають ресурси для надання допомоги, робити це, не будучи обмеженими бюрократичною тяганиною. По-друге, воно упереджує російський наратив і неправову аргументацію, яка використовує гуманітарну евакуацію і статус сироти – ці діти не покинуті, ні їхніми сім'ями, ні їхньою країною.

У 2023 році Верховна Рада України закликала «інституції РЄ та ЄС, ОБСЄ в Європі, КПР ООН, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Дитячий фонд ООН [ЮНІСЕФ], Міжнародну організацію з міграції та МКЧХ активізувати роботу з розробки міжнародних механізмів ідентифікації, повернення та

возз’єднання викрадених і насильно депортованих дітей, захисту інтересів, повернення викрадених і насильно депортованих дітей додому та возз’єднання з їхніми сім’ями» [77]. Президент Зеленський звернувся до Ватикану з публічним закликом підтримати зусилля України щодо повернення українських дітей, які були незаконно і примусово вивезені до росії, що за суттю є їх викраденням [in 8].

Оскільки депортація дітей тривала, і лише невелика частина з них була повернута, український уряд розпочав ряд ініціатив. Серед них – Центр національного спротиву, що займається збором інформації про незаконні переміщення дітей; Центр захисту прав дитини; програма «Повернемо дітей додому»; а також Координаційна рада з питань захисту прав та безпеки дітей, що діє при Президентові України під керівництвом Андрія Єрмака, керівника Офісу Президента. План дій «Повернемо дітей додому» об’єднує зусилля державних установ України, міжнародних і неурядових організацій, а також небайдужих громадян. Як відзначила Уповноважена Герасимчук, програма сконцентрована на поверненні та реінтеграції українських дітей, які були незаконно депортовані росією; розвитку сімейних форм виховання для дітей-сиріт; документуванні злочинів; сприянні міжпарламентській співпраці; та комунікації з громадськістю [19]. Тим не менш, до осені 2023 року на контрольовану урядом України територію повернулися менше 400 дітей з майже 20 000 офіційно зареєстрованих депортованих чи переміщених дітей [53].

Деякі неурядові організації взяли на себе відповідальність за документування, запобігання та скасування організованих росією переміщень і примусових депортацій українських дітей. Фонд «Врятуймо Україну», заснований Миколою Кулебою, колишнім Уповноваженим Президента України з прав дитини, українське представництво міжнародної мережі СОС Дитячі містечка та РЦПЛ є прикладами структур, які виступають на захист активного повернення депортованих дітей, організовують акції або координують ці процеси. 25 лютого 2022 року була створена широка коаліція громадських

організацій під назвою «Україна: О п’ятій ранку», яка об’єднує 31 організацію та окремих експертів, і яка розпочала документування воєнних злочинів росії та злочинів проти людяності. Коаліція спрямована на захист прав постраждалих і досягнення справедливості через різні національні та міжнародні правові механізми. У січні 2023 року коаліція представила в Києві звіт під назвою «Депортація громадян України з території проведення активних бойових дій або з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь» [56].

Прикладом, який демонструє іншу форму громадської реакції на незаконні переміщення та депортації, слугує проєкт KibOrg: «Це ініціатива, що об’єднує журналістів та фахівців з інформаційних технологій, які розслідують злочини росії в Україні, викривають колабораціоністів і спростовують російські фейки. Проєкту KibOrg вдалося отримати доступ до окупаційної бази даних «Діти Донбасу», у якій міститься інформація про викрадення дітей, передачу їх особистих справ громадянам росії, примусову «паспортизацію» та колабораціонізм на місцях» [16].

На жаль, міжнародна громадськість усвідомлює проблему масової депортації дітей росією надзвичайно повільно. Після початку широкомасштабного вторгнення, ця тема вперше привернула увагу у Східній та Центральній Європі вже аж наприкінці весни 2022 року. Зокрема, 25 травня 2022 року міністри України, Естонії, Чехії, Латвії, Литви, Польщі та Словаччини, відповідальні за соціальну політику, виступили зі спільною відкритою заявою (див. Додаток Г), якою засудили незаконні депортації, а також пов’язані з цим порушення міжнародного права [48].

1 липня 2022 року міжнародні правозахисні організації закликали до встановлення мораторію на міжнародне усиновлення дітей з України відповідно до позиції українського уряду та міжнародного законодавства [70]. 5 березня 2023 року його підписали 43 міжнародні дослідницькі, правозахисні та соціально орієнтовані неурядові організації, серед яких Християнська служба «Віфанія», Better Care Network, Школа соціальної роботи Бостонського

коледжу, Both Ends Believing, Навчальна мережа СРС при Колумбійському університеті, Міжнародна мережа захисту прав дитини, Deaf Kidz International, Міжнародна організація прав осіб з інвалідністю, Коаліція «Освіта для всіх», Європейський форум з питань інвалідності, Ініціатива «Від віри до дії», FICE International, Kinnected, Forget Me Not, Співпраця Джорджтаунського університету з глобальних проблем дітей, GHR Foundation, Lumos, Глобальний альянс працівників соціальних служб, Missing Children Europe, Hopeland, Надія і житло для дітей, Human Rights Watch, Міжнародна мережа захисту прав батьків, Міжнародні соціальні служби (ISS), La Strada International, Miracle Foundation, Національна рада з питань усиновлення, Партнерство з розвитку дітей раннього віку та прав осіб з інвалідністю (PECDDR), Picture Impact, RISE Institute, Фонд Кемпе, Українська мережа за права дитини, Українська освітня платформа, Кафедра соціальної політики та втручання Оксфордського університету, Voices of Children (Голоси дітей), WAPA International, Світ без сиріт (див. Додаток Д).

У вересні 2022 року Європейським парламентом (ЄП) ухвалено резолюцію (див. Додаток Е), якою, зокрема, закликано росію: «Негайно припинити [...] всі примусові переміщення дітей на окуповані Росією території та в Російську Федерацію, а також будь-яке міждержавне усиновлення дітей, переміщених з усієї міжнародно визнаної території України; [...] скасувати все законодавство, що сприяє усиновленню українських дітей; [...] негайно надати інформацію про імена, місцезнаходження та стан здоров’я всіх затриманих або депортованих українців, а також дозволити та уможливити безпечне повернення всіх українських цивільних осіб, включаючи дітей; [... негайно надати міжнародним організаціям, таким як УВКПЛ [Управління Верховного комісара ООН з прав людини] та ЮНІСЕФ, доступ до всіх українських дітей, які були примусово депортовані на окуповані Росією території та в Росію; [і] забезпечити безпеку та благополуччя українських дітей, які перебувають у Росії та на окупованих Росією територіях, і захистити їх від небезпек, пов’язаних із війною та її наслідками» [66].

Як одна з перших значних іноземних декларацій, резолюція Європарламенту була сприйнята в Україні як віддзеркалення позиції та вимог тодішнього уряду [27]. У лютневій резолюції 2023 року (див. Додаток Ж) Європарламент зайняв ще більш чітку позицію, заявивши, що передача дітей з однієї групи до іншої є актом геноциду [67]. Цей підхід підтвердила також Парламентська асамблея Ради Європи у квітні 2023 року, що було належним чином сприйнято в Україні [34]. У паралельному звіті ОБСЄ/БДІПЛ термін «геноцид» не був використаний; замість цього згадувалися «злочини проти людяності», про що український уряд зробив коментар до звіту [3].

Невдовзі, в квітні 2023 року, Росія використала неформальний механізм ООН для розповсюдження дезінформації щодо передачі дітей. У відповідь на ці дії Європейський Союз разом із 22 іншими державами підписав «Спільну заяву» (див. Додаток К). У цій багатосторонній декларації зазначено: «Ми однозначно засуджуємо дії Росії в Україні, зокрема примусову депортацію українських дітей, а також інші серйозні порушення проти дітей, вчинені російськими силами в Україні» [49].

Також у 2023 році, у День захисту дітей – 1 червня, 23 іноземні дипломатичні місії в Україні опублікували спільну заяву-маніфест про примусову депортацію українських дітей росією, наголосивши: «Ми будемо вимагати від Росії притягнення до відповідальності за її незаконні та неправомірні дії» [in 78]. 18 серпня 2023 року Уповноваженою Президента України з прав дитини Дар’єю Герасимчук, координатором системи ООН в Україні Деніз Браун та представником ЮНІСЕФ Муратом Шахіним підписано колективний превентивний план, спрямований на зупинення серйозних порушень прав дітей саме в умовах збройної агресії росії проти України. Хоча всього за два місяці до цього відзначалося, що немає жодної міжнародної організації, здатної запропонувати ефективний механізм повернення депортованих дітей з росії [21].

Протягом квітня-червня 2023 року Сенат США ухвалив Резолюцію S.Res.158, в якій засуджуються депортація дітей з України до російської

федерації і насильницьке переміщення дітей на територіях, що тимчасово окуповані російськими військами [83].

В липні 2023 року Михайло Подоляк, радник голови Офісу Президента України, повідомив, що офіційні представники Анкари та Ер-Ріяда ведуть переговори з москвою про повернення українських дітей [23]. У жовтні 2023 року видання Financial Times підтвердило, що Туреччина та Саудівська Аравія протягом кількох місяців обговорюють питання репатріації українських дітей з росії. До неформальної дипломатії також долучився Катар, який восени 2023 року домігся повернення чотирьох дітей з росії до України [in 80].

Вкрай важливо, що 14 травня 2024 Урядом України ухвалено Постанову № 551 «Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» (див. Додаток М), якою чітко визначено основні терміни та поняття (дитина, яка депортована внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України; дитина, яка примусово переміщена внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України; дитина, яка перебуває під ризиком депортації та/або примусового переміщення; індивідуальний план заходів з повернення дитини), розкрито зміст індивідуального плану заходів з повернення дитини, ролі, місце, функції і завдання відповідальних та спроможних суб'єктів (держави, конкретних органів, служб та установ) у реалізації заходів репатріації українських дітей [39]. Вважаємо розробку та прийняття цього документу одним з ключових моментів у концептуалізації, протидії та вирішенні досліджуваної проблеми.

Надалі розглянемо актуальні та необхідні дії різноманітних дійових осіб щодо протидії депортації та примусовому переміщенню росією дітей з України.

Актуальні та необхідні дії країн Європейського Союзу і міжнародних організацій

Допоки в Росії та Білорусі не функціонуватимуть соціально відповідальні й демократичні уряди, потрібні широкомасштабні багатосторонні та різноманітні дії для досягнення швидких і відчутних змін. Національні та

транснаціональні актори мають перейти від декларативних заходів до реальних дій, спрямованих на отримання результату. Комплексний план громадського тиску разом із неформальною та прихованою дипломатією повинен сприяти швидкому поверненню якомога більшої кількості українських дітей додому. Наступні рекомендації починаються з загальних пропозицій фахівців, які займаються цією проблемою, і громадських діячів, правозахисників, а потім визначають можливі заходи, які можуть вжити Європейський парламент, Європейський Союз та його держави-члени, відповідно до «Стратегії ЄС щодо прав дитини та європейських гарантій для дітей» (ЄС, 2022) та інших документів ЄС [62; 63; 76].

Оскільки всебічне та публічне вирішення питань співпраці з москвою наразі є неможливим, важливо запустити глобальну кампанію з викриття та засудження таких дій з боку національних урядів, парламентів, міжнародних організацій і правозахисників у співпраці з медіа та соціальними мережами. У той же час, поряд із дипломатичними зусиллями щодо возз'єднання українських дітей з їхніми родинами, потрібно збільшити кількість публічних заяв усіх залучених сторін для більш широкого розповсюдження інформації на світовій арені. Хоча початкові результати в цьому напрямку були невеликими, вони все ж свідчать про можливість співпраці з росією в питанні неформально організованої репатріації [33; 41; 42; 43; 70]. Враховуючи ці приклади, варто підтримати подальше посередництво урядів країн, що не є членами Північноатлантичного альянсу, зокрема азійських держав та/або не західних неурядових організацій, таких як міжнародні гуманітарні, релігійні чи профспілкові організації.

Так, у червні 2023 року Андрій Єрмак, голова Офісу Президента України, оголосив, що шукають допомоги Ватикану як посередника: «Ми вітатимемо зусилля і будемо раді, якщо представник Святого Престолу допоможе нам у звільненні полонених з російського полону та поверненні додому незаконно депортованих українських дітей» [8]. Хоча ці ініціативи поки не принесли успіху, їх слід продовжувати. Члени Європейського парламенту, які мають

зв’язки з релігійними організаціями, такими як Католицька церква та національні православні церкви, повинні розглянути можливості для діалогу з російською православною церквою, духовним мусульманським зібранням росії та іншими офіційно визнаними російськими релігійними об’єднаннями, щоб сприяти поверненню українських дітей з росії.

Дипломатичні зусилля таких країн, як Туреччина, Саудівська Аравія та Катар, можуть служити прикладом для подібних ініціатив у майбутньому, а Представництво ЄС і посольства держав-членів у всьому світі повинні аналізувати досвід країн, які успішно виконували роль посередників. Цю діяльність слід підтримувати, а також дослідити готовність і спроможність інших незахідних урядів та організацій виконати роль неформальних посередників між російською владою та українськими родинами. Серед спостерігачів у Києві також є сподівання, що країни на зразок Казахстану, Індії та Південної Африки можуть бути готовими виступити посередниками у поверненні депортованих дітей в Україну в рамках Євразійського економічного союзу або групи БРІКС. Приклад багатосторонніх переговорів, які сприяли реалізації Чорноморської зернової ініціативи, наводився як можливий шаблон [23]. Деякі експерти пропонують офіційно призначити країну або групу країн у якості третьої сторони-посередника, можливо, з мандатом від Генеральної Асамблеї ООН [15; 20; 32; 42; 47]; дипломати країн-членів ЄС повинні розглянути можливість такого призначення через ООН, ОБСЄ або інші урядові організації, членом яких є росія.

В рамках вищезгаданого підходу «викриття і присоромлення» РЦПЛ пропонує: «Замість того, щоб просто згадувати про масову депортацію дітей Росією в загальних гуманітарних або політичних деклараціях, були прийняті і оприлюднені офіційні спеціальні документи з конкретною вимогою про репатріацію українських дітей. Це повинні зробити Генеральна Асамблея ООН, міжнародні парламентські асамблеї та якомога більше національних парламентів» [43]. Прикладом є відповідні заяви Парламентської асамблеї Ради Європи та Європейського Парламенту [34], а на національних рівнях – Сенату

США (див. вище) та словацького парламенту у 2023 році [in 80]. Прийняття Словацькою Національною Радою ще однієї декларації, що засуджує злочини росії щодо дітей і жінок на Україні, було схвально прийнято українським парламентом [in 42].

Посадовці та дипломати ЄС повинні підтримати спільну ініціативу країн-членів ЄС в ООН щодо прийняття спеціальної резолюції на Генеральній Асамблеї ООН, яка буде присвячена виключно українським дітям, що перебувають у полоні в росії. Текст цієї резолюції має містити пряму вимогу до уряду росії повернути всіх українських дітей, які були примусово переміщені або вислані з країни. Крім того, вони повинні вимагати негайного припинення всіх примусових переміщень українських цивільних осіб, включаючи дітей та підлітків без супроводу дорослих, на території, що окупуються росією, і з них. Крім того, депутати Європарламенту повинні закликати своїх національних колег розробити та ухвалити відповідні національні парламентські декларації та підняти відповідні багатосторонні резолюції, подані їхніми делегаціями до різних міжпарламентських асамблей.

Комітети та політичні організації Європейського парламенту можуть вжити подальших заходів для того, щоб привернути більшу увагу громадськості до життя й майбутнього депортованих дітей, їхніх сімей за прикладом семінару Європейського парламенту, проведеного у 2023 році 13 листопада: «Це може включати організовані слухання в Європейському парламенті та національних парламентах за участю родичів депортованих українських дітей, які бажають публічно висловити свої погляди та почуття. Окремі депутати Європарламенту можуть розглянути можливість надання спонсорської допомоги деяким депортованим дітям та їхнім сім’ям. Спеціальні зустрічі в Брюсселі, Страсбурзі або інших ключових місцях можуть об’єднати українські групи громадянського суспільства, активістів з країн-членів ЄС та міжнародних урядових і неурядових організацій, що спеціалізуються на захисті дітей. До участі також мають бути залучені представники засобів масової інформації» [in 80].

Окрім того, РЦПЛ запропонував підписати угоди про співпрацю між Україною та охочими партнерами в сфері репатріації, розширити перелік російських осіб, які були залучені до депортацій і вже підпадають під санкції, а також збільшити способи тиску на тих, на кого вже накладено санкції. Міжнародний кримінальний суд повинен видати нові ордери на арешт, подібні до ордерів на арешт путіна та львової-бєлової. До вже існуючих ордерів слід додати нові злочини. Заморожені російські активи повинні бути конфісковані та перенаправлені на підтримку дітей, які стали жертвами незаконної депортації та примусової міграції [43]. Необхідно ухвалити додаткову резолюцію Європейського парламенту, яка б деталізувала ці та подібні рекомендації, визначила процедури їх реалізації та запропонувала конкретні заходи для різних інституцій та держав-членів ЄС. Обмеження проти російських посадовців, залучених до депортації та асиміляції українських дітей, повинні стати важливою частиною пакету санкцій ЄС. Санкції ЄС щодо депортації та асиміляції українських дітей мають бути поширені на російські неурядові організації, компанії, школи, університети та професійні об'єднання, які часто відкрито або навіть показово беруть участь у депортації та русифікації [31].

Депутати Європарламенту та чиновники ЄС мають застосовувати свої вплив і голос для спонукання міжнародних організацій до більш активної, відкритої і видимої позиції для полегшення страждань цивільних осіб і дітей, які опинилися в епіцентрі насильницького конфлікту. МКЧХ, ЮНІСЕФ, УВКБ ООН та інші подібні організації фінансуються спільно. На думку Києва, ці організації не чинили достатнього опору масовому примусовому переміщенню та депортації українських дітей росією, продовжували підкорятися і були публічно щедрими лише на висловлення стурбованості.

Серед інших пропозицій РЦПЛ стосовно заходів, які можуть бути вжиті відповідними суб'єктами у всьому світі в партнерстві з експертними організаціями в Україні, є розширення списків ідентифікованих та ймовірно репатрійованих дітей; передача цих списків росії для верифікації через

відповідні міжнародні організації та треті країни; визначення місць, де діти, репатрійовані в Україну та закордон, можуть тимчасово перебувати разом з родичами та іншими офіційними опікунами; подання запитів про повернення українських дітей, які були репатрійовані з росії в Україну; створення «дитячих центрів» у третіх країнах [43]. Наприклад, на думку експертів «Мережі за права дітей України», міжнародний досвід свідчить про те, що «дитячі центри» можуть бути засновані в саме в третіх незалежних і незаангажованих країнах. В таких центрах депортовані діти могли б зустрічатися з українськими опікунами (офіційно визнаними родичами або іншими опікунами), соціальними працівниками та дитячими психологами. Тут діти отримали б можливість і час для роздумів та прийняття рішень щодо свого майбутнього [in 14; 32]. Члени Європейського парламенту та органи влади ЄС могли б заохочувати держави-члени ЄС у Східній та Центральній Європі до створення таких центрів возз'єднання сімей та перехідних центрів.

Формальні правові наслідки депортації до росії, наприклад, коли вона призводить до усиновлення, зазвичай є більш серйозними, ніж наслідки депортації в межах окупованої території України. Однак, поки окупована територія України не буде звільнена, примусове переміщення українських дітей до росії в деяких випадках може бути легшим, ніж їхнє незаконне переміщення на окуповані росією частини України. Примітивне верховенство права та громадянське суспільство власне в росії функціонують краще порівняно з українською територією, анексованою росією у 2014 та 2022 роках. З огляду на це, депутати Європарламенту та посадовці ЄС повинні прагнути використовувати зв'язки державного та приватного секторів з російськими урядовими та неурядовими організаціями (часто встановлені до 2014 року), які залишилися, щоб сприяти встановленню місцезнаходження, ідентифікації та репатріації українських дітей, депортованих в росію.

Актуальні та необхідні дії дослідницьких інституцій і слідчих органів

У червні 2023 року Уповноважена Президента України з прав дитини Герасимчук заявила: «Однією з найбільших проблем повернення дітей є

незнання того, кого ми шукаємо. [...] Друга проблема полягає в тому, що ми не знаємо, де вони знаходяться. Їх дуже важко знайти. Росія робить все, щоб їх сховати. Вони одразу дають дітям російське громадянство, постійно переміщують їх або віддають на виховання в російські сім'ї, змінюючи імена. Вони також мають сильний вплив на дитячу свідомість. Тому, навіть провівши в Росії лише кілька місяців, діти повертаються з великими психологічними травмами» [21].

Відсутність правдивої інформації про особу і долю переміщених і депортованих дітей – це серйозна дилема. Зібрати значну частину даних про пересування росіян і здійснені ними депортації як і раніше непросто. Можливість для російських дослідників брати участь у пошуку переміщених дітей на окупованих територіях в росії та Україні, а також у визначенні місць евакуації та депортації пов'язана з особистими ризиками для таких дослідників. Це особливо актуально у випадках, коли дослідження фінансуються західними державними або недержавними організаціями. Проте архівні та польові дослідження на територіях, що знаходяться під контролем українського уряду, залишаються можливими і навіть бажаними. Українські органи влади та спеціалізовані установи поки що не здійснили достатнього обсягу досліджень через обмежені фінансові та людські ресурси, які наявні в Україні під час війни. Більше того, все ще існує можливість пошуку інформації через відкриті джерела в росії, такі як акаунти, пов'язані з основними російськими соціальними мережами на кшталт «ВКонтакте» та «Одноклассники». Це можна здійснювати з мінімальним ризиком або взагалі без нього з-за меж росії або з територій, контрольованих москвою в Україні. Державні, некомерційні або комерційні розвідувальні установи та агентства також можуть бути залучені для збору доказів, які важко знайти в відкритих джерелах інформації: звіти YPSH за 2023 рік [54; 85] та вищезгадана хакерська операція KibOrg [16] свідчать про те, що в росії, Білорусі та на окупованих територіях залишається можливим збір значних обсягів даних.

На думку фахівців (зокрема, Андреаса Умланда) для поступу у вирішенні проблеми щонайменше три великі дослідження повинні бути замовлені Європарламентом або іншими інституціями ЄС для отримання більш точної картини ситуації, що складається:

1. У співпраці з українським урядом та організаціями громадянського суспільства створити повний реєстр усіх імовірно переміщених та депортованих дітей, включаючи їхні персональні дані (в тому числі інформацію про ДНК). Ініціатива в цьому напрямку була запропонована Європейською комісією, Польщею та ООН у лютому 2023 року [72].

2. Наступна доповідь, як і вищезгадана доповідь YPSH, має базуватися на дослідженнях та розслідуванні дій злочинців у Другій світовій війні та наступних війнах. Іншими словами, вона має бути максимально детальною і всеосяжною щодо методів, суб'єктів і маршрутів, задіяних у незаконному вивезенні, депортації та усиновленні українських дітей росією.

3. Відповідно до нещодавнього порівняльно-правового аналізу Юлії Іоффе [71], про який йшлося в підрозділі 1.2, крос-культурні та історичні дослідження повинні порівнювати хід, результати та наслідки нинішньої російської політики з іншими випадками примусової групової депортації та подальшого вилучення дітей.

У підсумку, ці три дослідження забезпечили б більш надійну основу для політичних рекомендацій, їх формулювання та впровадження, ніж існуюча на сьогоднішній день фрагментарна аналітична література.

Актуальні та необхідні дії засобів масової інформації та компаній зі зв'язків з громадськістю

Телерадіокомпанії, інформаційні агентства, видавництва, організації, що займаються зв'язками з громадськістю, а також мистецькі та інші установи не тільки виконують важливу роль у документуванні та роз'ясненні зазначених питань, але й опосередковано впливають на стримування, запобігання та зміну російської політики примусового переміщення та депортації. В Україні боротьба із подальшими переміщеннями та захист людей, що мешкають у зонах

активного конфлікту та на окупованих територіях, залишається складною справою. У період з грудня 2021 року по січень 2022 року Національна мережа за права дитини України попереджала спочатку український уряд, а потім і суспільство про те, що наближення масштабного російського вторгнення створить серйозні виклики для евакуації сімей і дітей [in 14; 32]. Проте ці попередження не отримали достатнього висвітлення, і відповідні заходи не були вжиті. На сьогодні національні та міжнародні ЗМІ повинні проводити інформаційні кампанії для підтримки сімей. Ці кампанії повинні включати заохочення людей вчасно евакуюватися, щоб вивезти своїх дітей з небезпечних районів; і застереження не брати дітей у спонсоровані росією «поїздки на відпочинок» без згоди батьків або без їхньої згоди.

Важко привернути увагу все ще значної кількості непоінформованих членів міжнародної спільноти до масштабів, серйозності та трагедії російської політики депортації дітей. Між знаннями експертів і громадським сприйняттям депортації та примусової міграції українських дітей росією існує значний розрив. У західних країнах багатьом відповідним науковцям, політикам і дипломатам відомі деталі цієї проблеми [27], але обізнаність щодо цієї скандальної ситуації залишається обмеженою серед загального населення в європейських країнах та інших регіонах. Щоб заповнити цю прогалину, необхідно особливо зосередитися на країнах Глобального Півдня, де кремлівська пропаганда про російсько-українську війну є відносно поширеною, але де звичайні громадяни можуть засуджувати депортацію українських дітей росією. Спеціальні премії, стипендії, конкурси, змагання, тури, конференції та воркшопи для блогерів, журналістів, редакторів та видавців, експертів, митців та інших учасників можуть зробити відповідну аналітику, публіцистику та художню літературу більш доступною та розповсюдженою серед широкої аудиторії. Важливо створювати тексти, підкасти та відеоматеріали.

2.2. Заходи реагування на проблеми дітей в умовах війни в Україні

Нинішня конфліктна ситуація в Україні ставить перед державою особливі питання щодо належного догляду за дітьми як на рівні політики чи системи, так і в роботі з окремими дітьми. До них належать: потенційна тимчасова потреба в альтернативному догляді; наявність закладів, у тому числі на кордоні або поблизу нього, під час транзиту дітей або коли вони досягли місця призначення в приймаючих країнах; підвищені ризики в інтернатних закладах, особливо в тих, що розташовані в місцях активного конфлікту; збільшення навантаження на існуючі служби захисту дітей та соціального забезпечення в Україні та приймаючих країнах.

Крім того, конфліктна ситуація може підвищити ризик неналежного звернення до альтернативних форм догляду, що призводить до припливу дітей до інтернатних закладів чи створення нових закладів інтернатного типу. Це може статися як на початку гуманітарної ситуації, так і в постконфліктний період, якщо інтернатні заклади просуваються як основний засіб надання підтримки дітям, які не супроводжуються або розлучені з батьками.

Саме тому важливо разом з політиками, донорами та іншими ключовими зацікавленими сторонами визначити стратегічні пріоритети, розробити програми, плани кризових втручань та адвокаційної роботи, тобто пропрацювати базу та можливості реалізації заходів реагування на проблеми дітей в умовах війни в Україні. В свою чергу, якісна реалізація пропонованих заходів протидіє проблемі та певною мірою унеможливлює поглиблення масштабів депортації і примусового переміщення росією дітей з України.

Пропонуємо до розгляду вісім цілком конкретних кроків-напрямків роботи у сфері захисту дитинства та сім’ї з огляду на ситуацію в Україні та виклики перед соціогуманітарною сферою, розроблені під егідою Ukraine Children’s Care Group, що утворена Глобальною платформою співпраці для реформування систем опіки і піклування над дітьми Global Collaborative Platform on Transforming Children’s Care (GCP). Кожен напрямок складається з

ключових міркувань та передбачає рекомендації, пов’язані з різними ситуаціями, в яких перебувають діти, зокрема діти: без батьківського або сімейного піклування, під ризиком розлучення з родиною, в альтернативних формах догляду або ті, які нещодавно вийшли з альтернативних форм догляду, в тому числі ті, які були евакуйовані з інтернатних закладів як в Україні, так і до приймаючих країн. В рамках кожного напрямку розглядаються заходи допомоги дітям в контексті їх ситуації та ролі як біженців, так і внутрішньо переміщених осіб, а також дітям з наявними перехресними факторами вразливості, також дітям з інвалідністю та дітям з етнічних меншин, зокрема ромської або громадян третіх країн [22].

1. Профілактика розлучень дітей з сім’єю та захист дітей в сімейних формах виховання в Україні та приймаючих країнах

Значний вплив конфлікту на цивільну інфраструктуру та послуги глибоко вплинув на соціальну та економічну стабільність в Україні, створивши додатковий тиск на вразливі сім’ї та підвищивши ризик розпаду сімей. Були зруйновані лікарні, об’єкти водопостачання, школи та дитячі садки.У багатьох місцях було порушено доступ до чистої питної води, охорони здоров’я, освіти, засобів до існування та соціальних послуг [13]. Коли вразливі батьки та сім’ї не мають ресурсів для задоволення своїх базових потреб, зростає ризик бездоглядності та розлучення з родиною. Необхідно докласти всіх зусиль, щоб діти, які живуть зі своїми сім’ями, могли продовжувати це робити.

Масове переміщення населення на територіях, безпосередньо зачеплених конфліктом, як всередині країни, так і через кордони, призводить до розлуки дітей зі своїми сім’ями.

Заборона дорослим чоловікам призовного віку (18-60 років) виїжджати за межі України змушує значну кількість жінок мігрувати самостійно або з дітьми, що створює серйозні ризики для їхньої безпеки, добробуту та здатності піклуватися про своїх дітей.

Міграція наражає жінок і дітей на ризики гендерно зумовленого насильства, травматичних подій, торгівлі людьми та інших форм експлуатації, а

також розпаду сім’ї. Найбільш вразливими є діти, які проживають в інтернатних закладах у несімейних умовах, діти з інвалідністю, а також діти без супроводу дорослих та розлучені з сім’єю. Водночас, конфлікт критично вплинув на працівників соціальних служб, включаючи соціальних працівників, вчителів та спеціалістів, які надають підтримку сім’ям та дітям, що підірвало їхню здатність працювати.

Багато сімей прийняли складні рішення, щоб забезпечити безпеку своїх дітей, включаючи переїзд або евакуацію в інші частини України або за кордон. Деякі діти, у тому числі діти до 14 років, не мали можливості зв’язатися зі своїми батьками, не змогли евакуюватися разом з батьками за станом здоров’я, або їхні батьки були змушені піклуватися про інших членів сім’ї. Деякі з цих дітей були відправлені в більш безпечні місця, де вони могли залишитися з родичами або знайомими в Україні або в інших країнах. Старші діти/підлітки також можуть приймати рішення щодо власної безпеки та благополуччя і евакуюватися без сім’ї, самостійно або з групами не пов’язаних з ними дорослих, які можуть бути їм знайомі або не знайомі, у тому числі через кордон [13; 15].

Імплементація Директиви про тимчасовий захист державами-членами Європейського Союзу та багатьма іншими країнами, які приймають українських біженців, ще більше підвищила ризик розлуки сімей через очікуване вторинне переміщення. У Білорусі, Молдові та Румунії понад 85% прибулих з України виїхали до інших країн, а Польща, Німеччина, Греція, Італія та Норвегія лідирують за кількістю біженців з України [in 22].

В Україні проживає близько 400 000 ромів, а також інші меншини, такі як особи африканського, азійського та близькосхідного походження. З початку конфлікту повідомляється, що меншини, які намагаються перетнути кордон, у тому числі громадяни третіх держав або кольорові люди українського походження, які тікають без документів, стикаються з відмовою у в’їзді до Молдови та Європейського Союзу, зі стигматизацією і дискримінацією в країнах транзиту або після прибуття [in 22]. Багато з них є «де-факто» особами

без громадянства в Україні або не можуть отримати документи через маргіналізацію, бідність та інші адміністративні бар'єри. Наприклад, подекуди роми позбавлені доступу до транспорту, житла та іншої допомоги, що надається волонтерами.

Великий приплив біженців до приймаючих країн кидає виклик національним системам захисту дітей, впливаючи на їхню здатність підтримувати ці сім'ї та збільшуючи ризик вторинного розлучення.

2. Вирішення питань догляду за дітьми в контексті переміщення і переселення

Хаотичний характер широкомасштабних і швидких переміщень населення, як у межах, так і через кордони в районах, що постраждали від конфлікту, створює значний ризик розлуки дітей і додаткові труднощі для тих, хто намагається збалансувати безпосередню безпеку з необхідністю продовжувати надавати ефективний догляд і захист дітям під час і після переміщення. Така ситуація створює додаткові виклики.

Ці ризики є більшими для дітей, які не перебували в сімейній опіці до конфлікту і отримують альтернативний догляд; дітей з інвалідністю або хворобами; дітей, чиї батьки або основні опікуни є особами з інвалідністю або хворими; дітей з обмеженим доступом до соціальної підтримки та базових потреб внаслідок бідності, соціальної ізоляції або дискримінації.

Багато інтернатних закладів були змушені евакуюватися, а діти були переведені групами в інші частини країни або вивезені за кордон. Крім того, брак українського персоналу, здатного вивозити дітей з інтернатів, збільшує ризик для дітей під час евакуації [81].

Хоча багато хто діє приватно, тоді як інші співпрацюють з незареєстрованими організаціями або діють без відома та контролю влади, виселення та переміщення дітей з інтернатних закладів збільшує ризик експлуатації, жорстокого поводження, торгівлі людьми та розлучення з родиною.

Відсутність транскордонної реєстрації в перші тижні конфлікту надзвичайно ускладнювало відстеження місцезнаходження розлучених з сім'єю і несупроводжуваних дітей, а також забезпечення їх безпеки та належного догляду. Багато дітей подорожують разом з працівниками інтернатних установ і, відповідно, визначаються як такі, що переміщаються у супроводі законних опікунів відповідно до встановлених в Україні процедур опіки та піклування без проходження відповідної реєстрації. Це може призвести до невизначеності їх статусу з точки зору потреб у догляді та захисті.

Визнаючи особливі ризики, з якими стикаються ці діти та їх опікуни, уряд України видав директиви та інструкції щодо транспортування та евакуації цих особливо вразливих категорій дітей по Україні та за її межі. Уряд також перебуває в процесі уточнення статусу, потреб у догляді та захисті, а також реєстрації дітей-біженців і сімей, які втекли з України та шукають притулку в приймаючих країнах, у тому числі шляхом укладення двосторонніх угод з цими країнами [in 22].

3. Догляд та захист дітей в інтернатних закладах в Україні та приймаючих країнах

До початку конфлікту близько 100 тисяч дітей в Україні проживали або отримували послуги в більш ніж 700 інтернатних закладах та школах-інтернатах [2; 4; 6]. До них належали дев'ять різних типів інтернатних закладів, що перебували під юрисдикцією трьох різних міністерств: Міністерства освіти і науки, Міністерства соціальної політики та Міністерства охорони здоров'я.

За словами директорів цих закладів, більше 90 тисяч дітей мають порушення розвитку та проблеми зі здоров'ям. Це означає, що приблизно 90% дітей в українських інтернатних закладах мають той чи інший медичний діагноз або інвалідність [6]. Як повідомляється, в Україні та інших країнах регіону ромські діти непропорційно часто потрапляють до інтернатних закладів через бідність і систематичну дискримінацію ромських громад та їхніх сімей, що призводить до високого рівня інституалізації та соціальної ізоляції [2].

Позбавлені сімейного оточення і часто проживаючи у великих інтернатних закладах з обмеженим персоналом і ресурсами, ці діти є надзвичайно вразливими під час конфлікту. Багато інтернатних закладів розташовані у великих містах і на територіях, безпосередньо зачеплених конфліктом, і тому піддаються високому ризику потрапляння під артилерійські та ракетні обстріли, а також припинення постачання, якщо бойові дії загострюються, а персонал змушений тікати.

Переважна більшість дітей в інтернатних закладах мають батьків або членів сім'ї, які ділять з ними засоби до існування, і не є сиротами, всупереч повідомленням ЗМІ. Менше 10% дітей, що проживають і навчаються там, були офіційно влаштовані владою, тому що вони не були під опікою батьків або через рішення про позбавлення їх батьківських прав [81].

На додаток до складності та масштабу цих систем, відсутність централізованого контролю та інтегрованих систем даних означала, що на початку конфлікту було мало ясності щодо ідентичності, кількості, статусу та становища цих дітей.

Внаслідок конфлікту багато інтернатних закладів довелося евакуювати, а дітей масово перемістили в інші регіони країни або взагалі вивезли через кордон. Українська влада швидко вжила заходів, видавши інструкцію для забезпечення кращої координації переміщення та ідентифікації дітей, які проживали в інтернатних закладах, що вивозяться за межі країни, вимагаючи дозволу влади та реєстрації органами захисту дітей приймаючих країн, щоб полегшити їхнє подальше повернення та возз'єднання [in 22].

Діти, які перебувають в інституційних закладах, часто залишаються поза увагою, що робить їх ще більш вразливими в надзвичайних ситуаціях. Захист дітей в інтернатних закладах має бути пріоритетом, включаючи усунення безпосередніх загроз їхньому життю, безпеці та благополуччю, а також забезпечення ефективного догляду та захисту в ці важкі часи і підтримку вихователів, опікунів у прийнятті відповідних рішень щодо евакуації, якщо це необхідно.

Існує серйозне занепокоєння щодо становища дітей з інвалідністю та стану здоров’я в цих закладах: повідомляється, що дітей не евакуюють навіть тоді, коли їхня безпосередня безпека перебуває під питанням, а також через значні ризики, з якими вони стикаються в умовах, коли персонал/працівники виїхали, щоб задовольнити потреби власних сімей, або коли постачання, необхідне для забезпечення медичних і соціальних потреб дітей, було припинено або скорочено внаслідок конфлікту. Відсутність скоординованого реагування, що ставить потреби і права цих дітей на перше місце, може призвести до значних людських жертв і шкоди.

Плутанина і дезінформація про статус і становище дітей в інтернатних закладах також можуть призвести до неадекватних і шкідливих реакцій. Повідомлення в ЗМІ про тисячі «осиротілих» дітей та приватні ініціативи, що спрямовані на полегшення їхнього переміщення через кордон, викликають значні занепокоєння щодо їхньої безпеки та захисту, підвищуючи ризики.

Торгівля дітьми в цілях трудової та сексуальної експлуатації була серйозною проблемою в Україні ще до початку нинішнього конфлікту, причому дівчата та жінки особливо піддавалися небезпеці таких дій, а також сексуальної експлуатації та насильства [6]. Відсутність точних і актуальних даних про дітей, які перебувають у притулках, недолік системи реєстрації дітей, які вирушили за кордон або покинули країну, а також відсутність чіткої правової опіки та документації – усе це створює серйозні ризики для дітей як в Україні, так і за її межами.

До початку конфлікту уряд України взяв на себе значні зобов’язання щодо вирішення проблеми масового влаштування дітей в інтернатні заклади з причин догляду, охорони здоров’я та освіти. Після конфлікту стала ще більш очевидною надзвичайна вразливість цих дітей і нагальна потреба трансформувати систему в бік надання послуг, орієнтованих на сім’ю та дитину, на рівні громади. Якщо уряд України та міжнародне співтовариство негайно не виділять ресурси на підтримку цих змін у реагуванні на конфлікт та

постконфліктному відновленні, існує значний ризик того, що діти знову опиняться в інтернатних закладах.

За останнє десятиліття в сусідніх з Україною країнах, таких як Молдова, Болгарія та Румунія, було досягнуто прогресу в напрямку припинення інституалізації дітей та переорієнтації системи соціального захисту дітей на надання послуг на базі сім'ї, що стало в нагоді для задоволення нагальних потреб біженців, які тікають від конфлікту в Україні, більшість з яких – жінки та діти. Без швидкої та конкретної підтримки, яка б дозволила приймаючим країнам розширити послуги для сімей на рівні громади та надати низку альтернатив сімейній опіці, нинішня система, ймовірно, не зможе задовольнити потреби великої кількості дітей та сімей і повернеться до інституалізації.

4. Догляд та захист дітей у прийомних сім'ях в Україні й приймаючих країнах

Україна і сусідні країни, що приймають дітей-біженців, переміщених внаслідок конфлікту, такі як Польща, Молдова та Румунія, доклали значних зусиль для реформування своїх систем альтернативного догляду протягом останніх двох десятиліть. Хоча ці країни перебувають на різних етапах реформування, спільним елементом реформ є розвиток сімейних форм альтернативного догляду – від посилення родинного догляду до створення більш безпечних прийомних сімей та послуг патронатного виховання.

Основною формою альтернативного догляду для дітей, які не живуть під батьківською опікою, є догляд у «розширеній» сім'ї, з родичами або друзями сім'ї (родинний догляд). Хоча більшість таких родинних форм опіки організовуються сім'ями неформально, все більше зусиль докладається для формалізації цих форм влаштування через опікунство або прийомну сім'ю, а також надання фінансової та інших форм підтримки таким вихователям [2; 4; 6]. В зазначених країнах діти, які потребують альтернативного догляду, влаштовуються в сім'ю з патронатними вихователями, які не є родичами дитини і які офіційно відібрані, навчені та під наглядом для забезпечення тимчасового догляду за дитиною. Ці патронатні вихователі або працюють за

наймом, або отримують винагороду чи інші форми підтримки за догляд за дитиною.

Хоча офіційна система патронатного виховання в деяких з цих країн зміцнилася за останні кілька років, залишаються значні проблеми щодо кількості влаштованих дітей, доступності підтримки та нагляду для патронатних вихователів, а також наявності патронатних вихователів, які можуть надавати як екстрену, так і терапевтичну патронатну опіку.

Конфлікт в Україні безпосередньо вплинув на прийомну сім'ю, систему прийомних сімей та можливості підтримки і нагляду за дітьми, які перебувають у прийомних сім'ях. Очікується, що збільшення кількості дітей, розлучених з батьками або які втратили своїх опікунів, призведе до значного збільшення кількості влаштування дітей у прийомні сім'ї, включаючи екстрене влаштування та влаштування дітей, які потребують доступу до послуг реабілітації та педіатричної паліативної допомоги, збереження психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Патронатні вихователі та їхні сім'ї потребують постійної емоційної та фінансової підтримки, щоб мати змогу піклуватися про дітей, які перебувають під їхньою опікою.

Для приймаючих країн велика кількість дітей з інтернатних закладів в Україні, інших біженців, розлучених з батьками дітей або неповнолітніх без супроводу дорослих, які потребують альтернативного догляду, збільшує навантаження на систему патронатного виховання і вимагає значних інвестицій у розширення та зміцнення цих послуг.

5. Посилення систем догляду та захисту в приймаючих країнах для належного реагування на потреби дітей-біженців

Масове переміщення цивільного населення внаслідок конфлікту в Україні призвело до безпрецедентної реакції сусідніх країн, які надають допомогу біженцям, у тому числі особам, які прямують транзитом до третіх країн. Важливо, щоб країни, які приймають дітей-біженців, у тому числі розлучених із сім'ями та несупроводжуваних дітей-біженців, мали системи та служби для

ефективного реагування на їхнє становище та особливі потреби, забезпечуючи їхній захист і повагу до їхніх прав [in 22].

Таке реагування, ймовірно, створить значний тиск на вже перевантажені соціальні служби, часто вимагаючи швидкого розширення та адаптації послуг для задоволення зростаючого попиту на національні та місцеві системи соціальних послуг. Це має включати зміцнення систем для забезпечення їхньої спроможності ефективно функціонувати, наприклад, шляхом залучення додаткових кваліфікованих людських ресурсів (працівників соціальних служб та іншого ключового персоналу) та забезпечення їх необхідною підготовкою і навичками, а також виділення більшого фінансування для ефективного надання цих послуг і нагляду за ними.

Системи альтернативного догляду в приймаючих країнах, ймовірно, зазнають особливого впливу, оскільки вони мобілізуються, щоб задовольнити потреби в догляді за розлученими з сім'єю та несупроводжуваними дітьми. Вкрай важливо розглядати реагування як можливість посилити та розвинути існуючі зусилля та зобов'язання щодо реформування існуючих систем, гарантуючи, що збільшене фінансування та інвестиції будуть спрямовані на покращення догляду за всіма дітьми та сім'ями.

6. Сприяння якнайшвидшому возз'єднанню та реінтеграції сімей

Адвокація та робота в напрямку безпечного возз'єднання – найкращий спосіб принести користь дітям загалом та захистити їх від жорстокого поводження, експлуатації та торгівлі людьми.

Держава зобов'язана не тільки поважати, захищати та забезпечувати права всіх дітей, які постраждали від розлучення з сім'єю, але й вживати активних заходів для запобігання розлученню та забезпечення сприятливих для дітей ефективних процедур та рішень щодо возз'єднання, заснованих на повазі прав людини, надаючи пріоритет інтересам дітей [in 22].

Складність і тривалість процедур возз'єднання сім'ї, а також їхні наслідки для дітей вже визнані проблемою. Процедури возз'єднання мають бути

спрощені, але при цьому необхідно забезпечити, щоб найкращі інтереси дитини завжди були першочерговим завданням.

Щоб збільшити ймовірність реінтеграції, необхідно не тільки якнайшвидше розпочати цей процес, але й забезпечити захист документів, що посвідчують особу, та сімейної інформації за допомогою неухильного дотримання протоколів захисту даних [73].

Складність возз'єднання сім'ї та реінтеграції в контексті транскордонних та конфліктних ситуацій повинна розглядатися та враховуватися як частина оцінки, прийняття рішень та планування цих процесів. Це вимагатиме тісної співпраці між органами опіки та піклування України та приймаючими країнами, щоб забезпечити проведення всебічної оцінки в кожному конкретному випадку та прийняття рішень, що відповідають найкращим інтересам кожної дитини.

Особливої уваги заслуговують діти, які отримували альтернативний догляд в Україні до початку конфлікту і були влаштовані в приймаючій країні. Ці діти перебували під захистом української держави, і в більшості випадків батьки та інші родичі зберігали основну відповідальність за дітей, оскільки не було прийнято жодного судового рішення про позбавлення їх батьківських прав [in 22]. Ідентифікація та розшук батьків та інших основних опікунів, а також забезпечення всебічної оцінки статусу опіки над цими дітьми, включаючи визначення найкращих інтересів дітей, вимагає залучення батьків та опікунів, а також органів захисту дітей/соціального забезпечення в Україні та приймаючій країні.

7. Міжнародне усиновлення та сурогатне материнство

За даними глобальної статистики International Social Service, у 2020 році Україна посіла друге місце за кількістю міжнародних усиновлень. До конфлікту Україна була другою за популярністю країною серед іноземних пар, які зверталися за послугами сурогатного материнства [in 22].

У мирний час усиновлення має розглядатися лише тоді, коли доведено, що дитина придатна для усиновлення, вивчені всі можливі варіанти

усиновлення, усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини та є згода особи, яка на законних підставах діє від імені дитини [4].

Загальновизнаним принципом зобов'язань держав за міжнародним правом є те, що в надзвичайних гуманітарних ситуаціях, таких як конфлікт, усиновлення не є адекватною відповіддю доти, доки не будуть вичерпані зусилля, спрямовані на пошук і возз'єднання несупроводжуваних або розлучених дітей з їхніми сім'ями [15]. У хаотичному швидкозмінюваному середовищі неможливо визначити, чи підходить дитина для усиновлення, або забезпечити відповідні гарантії. Навіть у тих випадках, коли родичі активно шукають дітей, діти можуть бути помилково визнані сиротами. Це стосується дітей, евакуйованих з різних форм інтернатних закладів (таких як дитячі будинки, школи-інтернати та будинки дитини), оскільки багато з них також мають родичів.

Розлучені з родиною та несупроводжувані діти надзвичайно вразливі до вимушеної міграції, депортації, торгівлі людьми та інших форм експлуатації. Через триваючу кризу неможливо гарантувати, що в процесі усиновлення не грають ролі комерційні або кримінальні інтереси, шахрайство, торгівля дітьми та обман біологічних батьків.

Українська влада видала інструкцію, яка чітко вимагає від приймаючих країн реєструвати несупроводжуваних і розлучених з сім'єю дітей в рамках системи захисту дітей у цій країні, а також повідомляти консульство України та співпрацювати з українською владою для забезпечення оцінки всіх можливостей возз'єднання та повернення [in 11; 22; 32].

Хоча глобального консенсусу щодо сурогатного материнства не існує, відсутність або неадекватність регулювання може призвести до серйозних порушень прав усіх залучених сторін, зокрема дітей. Згідно з Веронськими принципами, діти, народжені за допомогою сурогатного материнства, сурогатні матері, потенційні батьки й «особи-постачальники» репродуктивного матеріалу людини є особливо вразливими і схильними до ризику зловживань, експлуатації та маніпулювання [in 6].

8. Забезпечення спрямування міжнародної підтримки на утримання дітей в сім'ях та зміцнення систем захисту дітей

Посилення міжнародної підтримки України та особлива увага до вразливих дітей і сімей, зокрема розлучених з родиною дітей та неповнолітніх без супроводу дорослих, є важливими проявами глобальної солідарності. У багатьох випадках це забезпечує важливу практичну підтримку на місцях.

Вкрай важливо, щоб ця підтримка надавалася ефективно і належним чином, під наглядом національних органів влади, відповідальних за запобігання насильству, торгівлі людьми та іншим формам експлуатації, запобігання розлученню сімей, підтримку сімей, які доглядають за дітьми в цих найскладніших обставинах, і забезпечення належного догляду за розлученими з родиною дітьми. Приватні ініціативи, спрямовані на сприяння переміщенню дітей через кордон, створюють серйозні проблеми у сфері захисту та безпеки і значно підвищують ці ризики.

Хоча в повідомленнях ЗМІ їх часто називають сиротами, багато неповнолітніх без супроводу дорослих, які були розлучені зі своїми сім'ями з інших причин під час або до кризи, мають батьків або членів сім'ї, які, за умови належної підтримки, можуть возз'єднати їх з родиною. Багато з цих дітей мають живих родичів або законних опікунів, які, можливо, не були поінформовані про їхнє переміщення.

Діти, розлучені зі своїми сім'ями, є надзвичайно вразливими під час конфлікту. Діти, які перебувають в інтернатних закладах, діти з інвалідністю, хворі діти та діти-переселенці стикаються з серйозними ризиками для їхньої безпеки, харчування, здоров'я та благополуччя.

Плутанина й дезінформація щодо ситуації та статусу дитини також можуть призвести до неадекватних та шкідливих реакцій. Цьому сприяють відсутність точних і актуальних даних про дітей в притулках, відсутність системи реєстрації переміщених дітей на кордоні і за його межами, а також відсутність законної опіки та доступу до житла [in 22].

Усі діти в надзвичайних ситуаціях стикаються з ризиками щодо їх захисту. Для тих, хто працює або є волонтером у програмах, що підтримують українських дітей та їхні сім'ї, важливо дотримуватися визначених процедур захисту дітей при взаємодії з ними.

Хоча більшість настанов зосереджують увагу саме на догляді за дітьми у зв'язку з гуманітарною ситуацією, що склалася внаслідок конфлікту в Україні, вони також визнають необхідність того, щоб заходи реагування мають бути розроблені в рамках існуючих національних систем захисту дітей в Україні та приймаючих країнах і враховували як нагальні потреби, так і довгострокові потреби українських дітей, а також цілі альтернативної опіки. Конфлікт в Україні має регіональні наслідки з масовим переміщенням людей через кордони. Тому дуже важливо, щоб гуманітарні організації та організації, що займаються питаннями захисту дітей, працювали разом, щоб зрозуміти системи догляду, законодавство та ключові зацікавлені сторони, що діють у кожній конкретній сфері, оскільки вони можуть відрізнятися в різних контекстах. Запобігання розлученню сімей, забезпечення негайної ідентифікації, реєстрації, возз'єднання та надання невідкладної допомоги, а також безпечних місць для дітей, розлучених із сім'єю або без супроводу дорослих, пов'язаних із національними системами захисту дітей, безпекою, стабільністю та адекватними послугами із захисту дітей у приймаючих установах, залишаються нагальними пріоритетами.

Усі суб'єкти, які реагують на кризу в Україні та сусідніх країнах, повинні спиратися на безцінні знання, досвід і довготривалі стосунки з дітьми, сім'ями та громадами, які місцеві організації громадянського суспільства розвивали протягом десятиліть, щоб забезпечити безпеку та захист дітей, які постраждали від цієї кризи. Не менш важливо визнати, що ситуація в самій Україні не є однорідною, і ситуація з опікою над дітьми, ймовірно, буде відрізнятися залежно від місця проживання, наприклад, у районах, безпосередньо зачеплених конфліктом, порівняно з тими, куди конфлікт ще не дійшов.

На основі опрацьованої літератури, документальних звітів узагальнено та подано в додатках ключові рекомендації для фахівців соціальної сфери, громадсько-політичних діячів, правозахисників для впровадження найкращих практик і стандартів якості, що ґрунтуються на міжнародних документах з прав людини, пов'язаних з доглядом за дітьми (див. Додаток Н). Запропоновані рекомендації демонструють комплексний підхід як до розробки програм, так і до адвокації, пов'язаної з опікою над дітьми та запобіганням різних форм жорстокого поводження чи експлуатації.

Висновки до другого розділу

Наразі дії України та міжнародної спільноти щодо протидії депортації та примусовому переміщенню дітей мають хаотичний характер. Урядом України прийнято низку нормативно-правових актів щодо врегулювання питання, проте відсутня чітка система та механізм протидії таким злочинним діям країни-агресора. В майбутньому Україні може знадобитися цілий урядовий орган, який займатиметься розслідуванням, розвідкою, пошуком, локалізацією, судовими процесами та репатріацією своїх маленьких громадян.

Цивілізований світ солідарний з Україною щодо засудження депортації та примусового переміщення росією дітей, про що свідчать спільні заяви, декларації та резолюції Європарламенту, ПАРЄ, ОБСЄ, Сенату США, впливових міжнародних неурядових дослідницьких, соціогуманітарних та правозахисних організацій.

Заходи реагування на проблеми дітей в умовах війни в Україні передбачають дії за вісьмома напрямками: 1. Профілактика розлучень дітей з сім'ями та захист дітей в сімейних формах виховання в Україні та приймаючих країнах. 2. Вирішення питань догляду за дітьми в умовах переміщення та переселення. 3. Догляд та захист дітей в інтернатних закладах в Україні та приймаючих країнах. 4. Догляд та захист дітей у прийомних сім'ях в Україні й приймаючих країнах. 5. Посилення систем догляду та захисту в приймаючих

країнах для належного реагування на потреби дітей-біженців. 6. Сприяння якнайшвидшому возз’єднанню сімей та реінтеграції з альтернативного догляду. 7. Міжнародне усиновлення та сурогатне материнство. 8. Забезпечення міжнародної підтримки, спрямованої на утримання дітей в сім’ях та зміцнення систем захисту дітей.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз документальної, історичної, соціально-педагогічної, професійного соціального спрямування літератури (в т.ч. публіцистики, нормативно-правових актів та інструкцій, законодавства про геноцид, статистики), свідчень дотичних чи причетних до досліджуваної проблеми дійових осіб, перегляд документальних фільмів та новин, науково-пошукова робота в мережі Інтернет, порівняння, узагальнення, систематизація матеріалу дозволили виконати завдання дослідження і сформулювати наступні висновки:

1. Окреслена тема викликає глибокі емоції і потребує уваги з боку міжнародного співтовариства, правозахисних організацій та урядів різних країн з огляду на загрозливі масштаби явища. Після початку конфлікту тисячі українських дітей були переміщені або депортовані. Згідно доповідей міжнародних організацій та урядових структур, ці цифри варіюються від десятків і навіть до сотень тисяч, постійно змінюються, оскільки ситуація триває, і нові переміщення продовжують відбуватися.

Ключовими механізмами, через які відбувається депортація, є використання військових дій, адміністративний тиск, а також інформаційні маніпуляції, які змушують громадян, сім’ї залишати свої домівки, цілі заклади інституційного догляду для дітей (інтернати, притулки) терміново втікати й переїжджати.

Гуманітарні кризи, такі як війна, конфлікти, депортація, примусове перміщення, загрожують здоров’ю, безпеці та добробуту дітей, сімей і громад. Вони порушують контекстуальний, культурний та соціальний аспекти життя дітей, включаючи повсякденну діяльність, яка наповнює їхнє життя і дозволяє їм досліджувати та самовиражатися в комфорті та безпеці. Вони підривають здатність батьків чи інших опікунів та піклувальників забезпечувати належний догляд, оскільки вони стикаються з численними проблемами у задоволенні потреб своїх дітей, одночасно керуючи значними ризиками для їхнього життя та благополуччя, створюючи величезний стрес для психічного здоров’я самих

піклувальників. Ризики для дітей, які постраждали від конфлікту, різноманітні і можуть включати розлуку з сім'єю, вербування до збройних сил або угруповань, сексуальне та гендерно зумовлене насильство і психосоціальний дистрес. Водночас конфлікти мають значний вплив на системи, покликані захищати дітей, зокрема на персонал, служби та механізми, що забезпечують альтернативний догляд за дітьми.

Довгострокові наслідки примусового переміщення можуть включати травми, втрату ідентичності, культурну асиміляцію, а також порушення прав дітей. Діти, які пережили такі травмуючі досвіди, можуть зустрітися з серйозними психологічними труднощами в майбутньому.

Насильницьке переміщення українських дітей, зокрема, має серйозні наслідки для майбутньої життєздатності українців як національної групи, оскільки цей акт може розірвати тяглість цієї групи.

2. Систематичний, цілеспрямований і широкомасштабний характер примусового переміщення українських дітей та їхньої індоктринації, а також ширший контекст російського вторгнення та публічні заяви російських державних службовців і державних ЗМІ переконливо свідчать про те, що розгортається геноцид українського народу. З поверненням інших територій, що перебувають під тимчасовою російською окупацією, ймовірно, з'являться додаткові докази всіх п'яти кримінально караних діянь, зазначених у Конвенції про геноцид.

Україна бере участь у судових процесах проти росії в Міжнародному суді ООН на підставі неправдивої заяви про геноцид на Донбасі, яка була використана як привід для широкомасштабного вторгнення росії в Україну. Україна може розширити свою аргументацію за межі неправдивої заяви про геноцид, стверджуючи, зокрема, що росія порушила статтю II (e) Конвенції про геноцид, беручи участь у примусовому переміщенні українських дітей. Однак такий крок може бути пов'язаний з певними ризиками. Хоча Україна з великою ймовірністю виграє справу за безпідставним звинуваченням у геноциді, просування твердження, що росія вчинила геноцид, все ж таки вимагатиме

значних зусиль для встановлення наявності dolus specialis з боку окремих виконавців, що є необхідним для покладення на росію відповідальності за геноцид на державному рівні.

Журналісти та науковці повинні зосередити увагу на геноцидних намірах, характеристиках і наслідках депортації дітей росією. Багато спостерігачів досі уникають використання терміна «геноцид» для опису дій росії в Україні після 24 лютого 2022 року. Проте з'являється все більше юристів, політологів та істориків, які кваліфікують діяльність росії в Україні як геноцид, що включає примусове переміщення і депортацію дітей. Важливо заохочувати, підтримувати та фінансувати подальші експертні дослідження в цій галузі та активно поширювати отримані результати, спираючись на важливі нещодавні юридичні напрацювання щодо застосування Конвенції про геноцид до російських дій з депортації та примусового переміщення українських дітей.

3. Україна використовує різні шляхи для притягнення російської федерації до відповідальності за порушення міжнародного права, пов'язані з триваючим збройним конфліктом. Що стосується насильницького переміщення дітей, то, як видається, Україна визначила пріоритетним судовий процес у Міжнародному кримінальному суді (МКС). Україна також може домагатися притягнення до відповідальності за насильницьке переміщення дітей у національних судах. Україна надзвичайно активно домагається притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Генеральна прокуратура вже підтвердила, що уряд веде понад 20 справ, пов'язаних з насильницьким переміщенням українських громадян до росії.

Проте наразі Україна не має ані комплексної системи, ані алгоритму подолання цієї кризи. Після перемоги, можливо, доведеться створити цілий державний орган, який би займався розслідуванням, розвідкою, пошуком, розшуком, судовими процесами та репатріацією, а також укомплектувати його міжгалузевою когортою експертів – від детективів і юристів до соціальних працівників та психологів. Дві установи повинні будуть працювати паралельно одна з одною. З одного боку, країні доведеться будувати транскордонну

пошуково-рятувальну кампанію з нуля. З іншого боку, необхідно буде запровадити внутрішню систему відновлення та реінтеграції репатрійованих дітей, щоб допомогти їхнім сім'ям пройти через цей процес.

В Україні прийнято низку нормативно-правових актів щодо врегулювання окресленої проблеми, серед яких ключовими є Постанови Кабінету Міністрів України: від 22 березня 2022 р. № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану»; від 14 травня 2024 р. № 551 «Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

Серед дій міжнародної спільноти у напрямку актуалізації, концептуалізації досліджуваної проблеми, а також засудження злочинних дій росії варто вказати прийняття наступних документів: спільна відкрита заява міністрів соціальної політики України, Естонії, Чехії, Латвії, Литви, Польщі та Словаччини (25 травня 2022 року); мораторій на міжнародне усиновлення українських дітей відповідно до підходу українського уряду та міжнародного права, підписаний 43 міжнародними неурядовими організаціями (1 липня 2022 року, 5 березня 2023 року); резолюції Європарламенту (вересень 2022 року, лютий 2023 року); багатостороння заява-декларація країн ЄС разом з 22 іншими державами (квітень 2023 року); Резолюція S.Res.158 Сенату США (квітень-червень 2023 року).

4. Підтримка та захист дитинства в умовах війни, якісна реалізація відповідних заходів протидіє самій проблемі та поглибленню масштабів депортації і примусового переміщення росією дітей з України, запобігає негативним для українського суспільства наслідкам, ліквідує чи нівелює їх, наскільки це можливо.

В умовах війни в Україні важливо забезпечити консолідовану підтримку дітей, які постраждали від конфлікту. Серед ключових заходів реагування наступні: психологічна підтримка (налагодження програм кризового втручання

та надання доступу до психологічних консультацій для дітей і підлітків, які пережили травмуючі події); освітні програми (виготовлення та впровадження адаптованих навчальних курсів для дітей, що допоможуть їм продовжувати навчання, навіть якщо вони вимушені залишати свої домівки); соціальна підтримка (створення безпечних місць, де діти можуть взаємодіяти один з одним, отримувати допомогу від дорослих та брати участь у розвиваючих заходах); забезпечення ресурсами (організація збору гуманітарної допомоги для дітей, включаючи одяг, їжу, засоби гігієни та іграшки); співпраця з НУО та державними установами (налагодження партнерства з неурядовими організаціями й державними структурами, щоб забезпечити комплексну підтримку дітям та їхнім родинам; правова підтримка (інформаційна кампанія для батьків про їхні права та можливості отримання соціальної допомоги); технологічні рішення (використання технологій і платформ для дистанційного навчання та психологічної підтримки, які забезпечать доступ до ресурсів, навіть якщо фізична присутність неможлива).

Конкретно і предметно заходи реагування на проблеми дітей в умовах війни в Україні можуть передбачати дії за вісьмома напрямками: 1. Профілактика розлучень дітей з сім’ями та захист дітей в сімейних формах виховання в Україні та приймаючих країнах. 2. Вирішення питань догляду за дітьми в умовах переміщення і переселення. 3. Догляд та захист дітей в інтернатних закладах в Україні та приймаючих країнах. 4. Догляд та захист дітей у прийомних сім’ях в Україні й приймаючих країнах. 5. Посилення систем догляду та захисту в приймаючих країнах для належного реагування на потреби дітей-біженців. 6. Сприяння якнайшвидшому возз’єднанню сімей та реінтеграції з альтернативного догляду. 7. Міжнародне усиновлення та сурогатне материнство. 8. Забезпечення міжнародної підтримки, спрямованої на утримання дітей в сім’ях та зміцнення систем захисту дітей.

Ці заходи можуть допомогти дітям справлятися з труднощами, викликаними війною, і сприяти їхньому розвитку в безпечному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балачук І. Дитячий омбудсмен РФ розповіла, як із Росії не випустили сироту з Маріуполя, який хотів додому. [Електронний ресурс]. Українська правда, 4 квітня 2023. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/4/7396367/
2. Бандурка І.О. Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія. Харків: Золота миля, 2017. 432 с.
3. Білкова В., Геллештвейт С., Штейнерте Е. Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ, OSCE), 4 травня 2023. 97 с.
4. Бориченко К.В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 302 с.
5. Булавін Д. Депортований із Маріуполя підліток намагався повернутися в Україну з росії, його затримали на кордоні з Білоруссю – ЗМІ. [Електронний ресурс]. Hromadske, 4 квітня 2023. Режим доступу: https://hromadske.ua/posts/deportovanij-z-mariupolya-pidlitok-namagavsya-povernutisya-v-ukrayinu-z-rosiyi-jogo-zatrimali-na-kordoni-z-bilorussyu-zmi
6. Бухтіярова І.Г. Адміністративно-правові засади захисту дитинства та материнства в Україні: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 212 с.
7. В Україні започаткували рух Bring Back Kids UA за повернення депортованих дітей, – Зарівна. [Електронний ресурс]. Укрінформ, 15 травня 2023. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3709679-v-ukraini-zapocatkuvali-ruh-bring-back-kids-ua-za-povernenna-deportovanih-ditej-zarivna.html
8. Ватикан може допомогти Україні визволенням полонених і поверненням дітей, – Єрмак. [Електронний ресурс]. Укрінформ, 27 червня 2023. Режим

доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3728514-vatikan-moze-dopomogti-ukraini-vizvolennam-polonenih-i-povernennam-ditej-ermak.html#google_vignette

9. Горбань М. «Може вважатися злочином проти людяності»: звіт ОБСЄ щодо депортації Росією українських дітей. [Електронний ресурс]. Радіо Свобода, 4 травня 2023. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/zvit-obsye-pro-deportatsiyi-ukrayinskykh-ditey-rosiyeyu/32396448.html
10. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384
11. Депортація дітей: омбудсман розповів, куди звертатися рідним і близьким. [Електронний ресурс]. Укрінформ, 1 лютого 2023. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3663104-deportacia-ditej-ombudsman-rozpoviv-kudi-zvertatisa-ridnim-i-blizkim.html
12. Держдеп відреагував на зустріч представниці генсека ООН із дитячим обмудсменом РФ. [Електронний ресурс]. Українська правда, 25 травня 2023. Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/25/7403770/
13. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. [Електронний ресурс]. War Childhood Museum. Режим доступу: https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/
14. Драбок І. Діти війни: викрадення росією маленьких українців як злочин геноциду. [Електронний ресурс]. Укрінформ, 7 лютого 2023. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3666673-diti-vijni-vikradenna-rosieu-malenkih-ukrainciv-ak-zlocin-genocidu.html
15. Дробязко К. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. [Електронний ресурс]. Юридична Газета online, 5 листопада 2022. Режим доступу: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html
16. Дудченко М. Міністерки-міністерви: хто причетний до викрадення дітей на Луганщині. [Електронний ресурс]. KIBORG, 20 липня 2023. Режим доступу:

https://kiborg.news/2023/07/20/ministerky-ministervy-hto-prychetnyj-do-vykradennya-ditej-na-luganshhyni/

17. Заява МЗС України щодо указу президента РФ про спрощений порядок надання російського громадянства для громадян України. [Електронний ресурс]. Міністерство закордонних справ України. Опубліковано 11 липня 2022 року о 18:49. Режим доступу: https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-ukazu-prezidenta-rf-pro-sproshchenij-poryadok-nadannya-rosijskogo-gromadyanstva-dlya-gromadyan-ukrayini
18. Заява МЗС України щодо указу президента РФ про спрощений прийом в російське громадянство українських дітей-сиріт. [Електронний ресурс]. Міністерство закордонних справ України. Опубліковано 31 травня 2022 року о 16:50. Режим доступу: https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-ukazu-prezidenta-rf-pro-sproshchenij-prijom-v-rosijske-gromadyanstvo-ukrayinskih-ditej-sirit
19. Інтерфакс. Єрмак обговорив із виконавчим директором ЮНІСЕФ співпрацю щодо припинення депортації окупантами українських дітей. [Електронний ресурс]. «Інтерфакс-Україна». Опубліковано 25 квітня 2023 року о 09:35. Режим доступу: https://interfax.com.ua/news/general/906026.html
20. Капустянська І. Як Росія викрадає дітей з України, – розслідування Reuters. [Електронний ресурс]. LB.ua.Дорослий погляд на світ, 14 січня 2024. Режим доступу: https://lb.ua/society/2024/01/14/593704_yak_rosiya_vikradaie_ditey_z_ukraini_.html
21. Кардаш І., Мартиненко О. Немає жодної міжнародної структури, яка б могла запропонувати дієвий механізм повернення з Росії наших депортованих дітей, – Герасимчук. [Електронний ресурс]. Ексклюзивне інтерв'ю радника – уповноваженої президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'ї Герасимчук агентству «Інтерфакс-Україна». Опубліковано 19 червня 2023 року о 12:40. Режим доступу: https://interfax.com.ua/news/interview/917543.html

22. Ключові міркування та рекомендації: Реагування на виклики у сфері опіки та догляду за дітьми в умовах війни в Україні. The Ukraine Children's Care Group, 2022. 58 с.
23. Козова Л. Україна за допомогою третіх країн намагається повернути дітей, викрадених РФ, – Подоляк. [Електронний ресурс]. Інформаційне агентство «УНІАН». Опубліковано 19 липня 2023 року о 21:44. Режим доступу: https://www.unian.ua/society/ukrajina-za-dopomogoyu-tretih-krajin-namagayetsya-povernuti-ditey-vikradenih-rf-podolyak-12334374.html
24. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
25. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
26. Лавришин Ю. Депортація під виглядом порятунку. Про що фільм «Діти для Путіна». [Електронний ресурс]. Детектор медіа, 21 липня 2023. Режим доступу: https://detector.media/production/article/214506/2023-07-21-deportatsiya-pid-vyglyadom-poryatunku-pro-shcho-film-dity-dlya-putina/
27. Лисогор І. Європарламент засудив депортацію та насильницьке всиновлення українських дітей у Росії. [Електронний ресурс]. LB.ua.Дорослий погляд на світ, 15 вересня 2022. Режим доступу: https://lb.ua/society/2022/09/15/529509_ievroparlament_zasudiv_deportatsiyu.html
28. Лисогор І. Росіяни примусово вивезли вже 121 000 українських дітей, – Денісова. [Електронний ресурс]. LB.ua.Дорослий погляд на світ, 8 квітня 2022. Режим доступу: https://lb.ua/society/2022/04/08/512746_rosiyani_primusovo_vivezli_vzhe_121_000.html
29. Лубінець Д. Викрадення українських дітей – це геноцид. [Електронний ресурс]. LB.ua.Дорослий погляд на світ, блог Дмитра Лубінця, 8 травня 2023. Режим доступу:

https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/554338_vikradennya_ukrainskih_ditey-tse.html

30. Лубінець Д. НЕРОЗКВІТЛІ. Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація. [Електронний ресурс]. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Режим доступу: https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/
31. Незалежний правовий аналіз порушень Російською Федерацією Конвенції про геноцид в Україні та обов'язку запобігти. [Електронний ресурс]. New Lines Institute for Strategy and Policy, травень 2023. Режим доступу: https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/Ukrainian-Final-Report.pdf
32. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 94–105.
33. Олена Зеленська розповіла іноземним медіа, скільки українських дітей вдалося повернути з російського полону. [Електронний ресурс]. Детектор медіа, 1 грудня 2023. Режим доступу: https://cs.detector.media/community/texts/185760/2023-12-01-olena-zelenska-rozpovila-inozemnym-media-skilky-ukrainskykh-ditey-vdalosya-povernuty-z-rosiyskogo-polonu/
34. ПАРЄ визнала геноцидом депортацію українських дітей до росії. [Електронний ресурс]. Укрінформ, 27 квітня 2023. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3701663-pare-viznala-genocidom-deportaciu-ukrainskih-ditej-do-rosii.html
35. Пархоменко П.І. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та права дитини. Особливі гарантії захисту прав дитини: співвідношення прав. Посібник. Київ: ФОП Буря О.Д., 2022. 76 с.
36. Позігун І.О. Міжнародні стандарти захисту прав дітей. Південноукраїнський правничий часопис: Правове забезпечення

адміністративної реформи. 2022. Вип. 4. Ч. 3. С. 158–163. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.26

37. Президент України. Президент ознайомився з планом повернення незаконно депортованих Росією дітей Bring Kids Back UA та взяв участь у відкритті Центру захисту прав дитини. [Електронний ресурс]. Офіційне інтернет-представництво. Опубліковано 31 травня 2023 року о 09:02. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/news/prezident-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261
38. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text
39. Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 551. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF#Text
40. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bit.ly/3esFz8Y
41. Проєкт «Шлях додому» повернув в Україну 15 дітей, викрадених Росією. [Електронний ресурс]. Детектор медіа, 3 серпня 2023. Режим доступу: https://cs.detector.media/community/texts/185562/2023-08-03-proiekt-shlyakh-dodomu-povernuv-v-ukrainu-15-ditey-vykradenykh-rosiieyu/
42. Рашевська К. Операція «репатріація»: як повернути примусово депортованих росією українських дітей? [Електронний ресурс]. HAS (Higher School of Advocacy), 16 червня 2022. Режим доступу: https://www.hsa.org.ua/blog/operatsiya-repatriatsiya-yak-povernuty-prymusovo-deportovanyh-rosiyeyu-ukrayinskyh-ditej

43. Регіональний центр прав людини. Репатріація та повернення в Україну відповідатиме принципу найкращих інтересів дитини – правозахисниця. [Електронний ресурс]. Regional Center for Human Rights, 2023. Режим доступу: https://rchr.org.ua/publications/repatriacziya-ta-povernennya-v-ukrayinu-vidpovidatyme-prynczypu-najkrashhyh-interesiv-dytyny-pravozahysnyczya/
44. Росія викрадає українських дітей: як їх повернути? Розмова з експертами Дарією Герасимчук та Катериною Рашевською. [Електронний ресурс]. Укрінформ, 18 серпня 2023. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3750020-rosia-vikradae-ukrainskih-ditej-ak-ih-povernuti.html
45. Сербін Д. Діти війни: викрадення маленьких українців як злочин геноциду. [Електронний ресурс]. Юридична Газета online, 6 грудня 2023. Опубліковано в №13–16 (771–774). Режим доступу: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/diti-viyni-vikradennya-malenkih-ukrayinciv-yak-zlochin-genocidu.html
46. Сливенко О., Брайлян Є., Рудь П., Крижня М., Задирака К., С'єдін О., Півторак О., Казаков М., Бідочко Л., Михайлів В. «Вкрадене дитинство». Як російська пропаганда виправдовує депортацію дітей у Росію та звинувачує Україну у злочинах проти них. Спецпроєкт: «Дослідження ДМ». [Електронний ресурс]. Детектор медіа, 30 жовтня 2023. Режим доступу: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/218689/2023-10-30-vkradene-dytynstvo-yak-rosiyska-propaganda-vypravdovuie-deportatsiyu-ditey-u-rosiyu-ta-zvynuvachuie-ukrainu-u-zlochynakh-proty-nykh/
47. Соломко І. Тисячі депортованих та викрадених українських дітей – заручники в руках Росії. Які механізми їхнього звільнення? [Електронний ресурс]. Голос Америки (Voice of America), 17 березня 2023. Режим доступу: https://www.holosameryky.com/a/deportovani_dity_yak_yih_zvilnyty/7008529.html

48. Спільна заява міністерки соціальної політики України Марини Лазебної разом з міністрами 6 країн ЄС про засудження незаконних дій російської федерації проти дітей України. Joint Statement on condemnation of illegal actions of the Russian Federation against children of Ukraine [Електронний ресурс]. Міністерство соціальної політики України. Опубліковано 25 травня 2022 року о 16:26. Режим доступу: https://www.msp.gov.ua/news/21856.html
49. Спільна заява у відповідь на засідання РФ за формулою Арріа щодо незаконної примусової депортації дітей Російською Федерацією в Україні. [Електронний ресурс]. Міністерство закордонних справ України. Опубліковано 5 квітня 2023 року о 20:00. Режим доступу: https://mfa.gov.ua/news/spilna-zayava-u-vidpovid-na-zasidannya-rf-za-formuloyu-arria-shchodo-nezakonnoyi-primusovoyi-deportaciyi-ditej-rosijskoyu-federaciyeyu-v-ukrayini
50. Стешенко В.М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір: навч. посіб. 2-ге вид., змінене. Харків: Право, 2019. 392 с.
51. Тягнирядно О. Обміни не такі масові, тому що вони примусять росіян визнати, що ці діти викрадені, – керівниця організацій допомоги дітям про депортацію. [Електронний ресурс]. Детектор медіа, 1 червня 2023. Режим доступу: https://cs.detector.media/community/texts/185457/2023-06-01-obminy-ne-taki-masovi-tomu-shcho-vony-prymusyat-rosiyan-vyznaty-shcho-tsi-dity-vykradeni-kerivnytsya-organizatsiy-dopomogy-dityam-pro-deportatsiyu/
52. Україна формує міжнародну коаліцію для повернення дітей, яких викрала росія. [Електронний ресурс]. Укрінформ, 17 лютого 2024. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3827951-ukraina-formue-miznarodnu-koaliciu-dla-povernenna-ditej-akih-vikrala-rosia.html
53. Урядовий портал «Діти війни». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://childrenofwar.gov.ua/
54. Хошнуд К., Реймонд Н.А., Говарт К.Н. та ін. Російська систематична програма перевиховання та всиновлення дітей з України. Звіт. Лабораторія

гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я (Yale School of Public Health Humanitarian Research Lab): Нью-Хейвен, 2023. 8 с.

55. Чорна О. Команда Conflict Observatory підготувала третій звіт про депортованих українських дітей, використовуючи селфі викрадачів. [Електронний ресурс]. Детектор медіа, 15 березня 2024. Режим доступу: https://detector.media/infospace/article/224226/2024-03-15-komanda-conflict-observatory-pidgotuvala-tretiy-zvit-pro-deportovanykh-ukrainskykh-ditey-vykorystovuyuchy-selfi-vykradachiv/
56. Як росія краде дітей та незаконно переміщує громадян України: презентація аналітичного звіту Коаліції «Україна. П'ята ранку». [Електронний ресурс]. Медіа Центр Україна – Укрінформ, 16 січня 2023. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3650456-ak-rosia-krade-ditej-ta-nezakonno-peremisue-gromadan-ukraini-prezentacia-analiticnogo-zvitu-koalicii-ukraina-pata-ranku.html
57. Як Росія роздає викрадених українських дітей і як це приховують. [Електронний ресурс]. BBCnews Україна, 13 червня 2024. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9wwlndpe71o
58. Associated Press. Belarus Red Cross says it is involved in transfer of children out of Ukraine. [Electronic resource]. The Guardian, 20 July 2023. URL: https://www.theguardian.com/world/2023/jul/20/belarus-red-cross-says-it-is-involved-in-transfer-of-children-out-of-ukraine
59. Aseyev S., Umland A. Prisoners as Political Commodities in the Occupied Areas of the Donbas. [Electronic resource]. SCEEUS Reports on Human Rights and Security in Eastern Europe, No. 2, 2021. URL: https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2021/ui-report-no-2-2021.pdf
60. Azarov D., Koval D., Nuridzhanian G. and Venher V. Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide. Journal of International Criminal Justice, Vol. 21, No. 2, 2023. PP. 233-264.

61. Chodakiewicz J.M., Perdue M. Another Genocide: Russia kidnaps Ukraine's children. [Electronic resource]. Institute of World Politics, November 4, 2022. URL: https://www.iwp.edu/articles/2022/11/04/another-genocide-russia-kidnaps-ukraines-children/
62. Council of the European Union. Council conclusions on the fight against impunity regarding crimes committed in connection with Russia's war of aggression against Ukraine. [Electronic resource]. 15237/22, 29 November 2022. 12 p. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15237-2022-INIT/en/pdf
63. Council of the European Union. EU response to Russia's invasion of Ukraine. [Electronic resource]. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/
64. Crimean Human Rights Group. Illegal deportation of Ukrainian citizens from Crimea by Russian Federation. [Electronic resource]. Working session 11: Humanitarian issues and other commitments, Organization for Security and Co-operation in Europe, 19 September 2017. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/342901.pdf
65. European Commission. Ukraine: International Centre for the prosecution of Russia's crime of aggression against Ukraine starts operations today. [Electronic resource]. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, News Article, 3 July 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/ukraine-international-centre-prosecution-russias-crime-aggression-against-ukraine-starts-operations-2023-07-03_en
66. European Parliament. Joint Motion For A Resolution on human rights violations in the context of the forced deportation of Ukrainian civilians to and the forced adoption of Ukrainian children in Russia. [Electronic resource]. 2022/2825(RSP), 14 September 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2022-0388_EN.pdf
67. European Parliament. Resolution of 16 February 2023 on one year of Russia's invasion and war of aggression against Ukraine. [Electronic resource].

P9_TA(2023)0056, 2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0056_EN.pdf

68. Fedosiuk T. The Stolen Children: How Russia Attempts to Kidnap Ukraine's Future. [Electronic resource]. International Centre for Defence and Security, 2023. 25 p. URL: https://icds.ee/wp-content/uploads/dlm_uploads/2023/02/ICDS_Analysis_The_Stolen_Children_Tetiana_Fedosiuk_February_2023.pdf
69. Havrylov V. Russia's mass abduction of Ukrainian children may qualify as genocide. [Electronic resource]. Atlantic Council, July 27, 2023. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russias-mass-abduction-of-ukrainian-children-may-qualify-as-genocide/
70. Human Rights Watch. Joint statement on the forcible transfer, deportation, and adoption of children from Ukraine by Russia. [Electronic resource]. Reliefweb, 2023. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/joint-statement-forcible-transfer-deportation-and-adoption-children-ukraine-russia
71. Ioffe Y. Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide? Journal of Genocide Research, 2023. Vol. 25, Issue 3-4: Special Issue on The Russian Invasion of Ukraine – Victims, Perpetrators, Justice, and the Question of Genocide. P. 315-351. DOI: 10.1080/14623528.2023.2228085
72. Krzysztoszek A. Poland, Commission launch initiative to trace abducted Ukrainian children. [Electronic resource]. Euractiv, 1 March 2023. URL: https://www.euractiv.com/section/politics/news/poland-commission-launch-initiative-to-trace-abducted-ukrainian-children/
73. Kunytskyi O. Ukraine's abducted children: List of suspects will grow'. [Electronic resource]. Deutsche Welle, 25 March 2023. URL: https://www.dw.com/en/ukraines-abducted-children-the-list-of-suspects-will-grow-longer/a-65117416
74. Non-governmental Organizations Regional Center for Human Rights and the Lemkin Institute for Genocide Prevention. Responsibility of Russian Federation Officials for Genocide in Ukraine, in particular, for Forcibly Transferring

Children of the Group to Another Group. Lemkin Institute for Genocide Prevention, 2022. 16 p.

75. Online.ua. Abducted Childhood: Documentary. [Electronic resource]. Youtube, June 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2wykO6PkDAs
76. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. The forcible transfer and 'russification' of Ukrainian children shows evidence of genocide, says PACE. [Electronic resource]. Newsroom, 28 April 2023. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-forcible-transfer-and-russification-of-ukrainian-children-shows-evidence-of-genocide-says-pace
77. Press Service of the Verkhovna Rada. The Vice-Speaker Olena Kondratiuk addressed the National Council and invited the President of Slovakia to become an ambassador for the return of abducted Ukrainian children. [Electronic resource]. Verkhovna Rada of Ukraine, 29 March 2023. URL: https://www.rada.gov.ua/en/news/News/top_news/234789.html
78. Reuters. Talks on repatriating Ukrainian children from Russia under way since at least April, source says. [Electronic resource]. Reuters, 19 July 2023. URL: https://www.reuters.com/world/europe/talks-repatriating-ukrainian-children-russia-under-way-since-least-april-source-2023-07-19/
79. Shaw M. Russia's Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction. Journal of Genocide Research, 2023. Vol. 25, Issue 3-4: Special Issue on The Russian Invasion of Ukraine – Victims, Perpetrators, Justice, and the Question of Genocide. P. 352-370. DOI: 10.1080/14623528.2023.2185372
80. Umland A. Russia's Forcible Transfers of Unaccompanied Ukrainian Children: Responses from Ukraine, the EU and Beyond. [Electronic resource]. SCEEUS (The Stockholm Centre for Eastern European Studies) Report No. 1, 2024. URL: https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/other-publications/russias-forcible-transfers-of-unaccompanied-ukrainian-children.pdf
81. UN's Bachelet concerned over Ukraine orphans 'deported' to Russia for adoption. [Electronic resource]. United Nations News, 15 June 2022. URL: https://news.un.org/en/story/2022/06/1120412

82. United Nations. Deportation, Treatment of Ukraine's Children by Russian Federation Take Centre Stage by Many Delegates at Security Council Briefing: Delegate Questions Moscow's Position in International Community Once Conflict Ends. [Electronic resource]. United Nations Meetings Cover and Press Releases, SC/15395, 24 August 2023. URL: https://press.un.org/en/2023/sc15395.doc.htm
83. United States Senate. A resolution condemning the deportation of children from Ukraine to the Russian Federation and the forcible transfer of children within territories of Ukraine that are temporarily occupied by Russian forces. [Electronic resource]. S.Res.158, 8 June 2023. URL: https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-resolution/158/text
84. Vice News. Stealing Ukraine's Children: Inside Russia's Camps. [Electronic resource]. Youtube, June 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=RNAAC1kX5kE
85. YSPH Humanitarian Research Lab. Belarus's Involvement in Russia's Systematic Relocation of Ukraine's Children. *Conflict Observatory,* 2023.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗВІТ
Єльської школи громадського здоров'я (YSPH)

Російська систематична програма перевихованнята всиновлення дітей з України

14 Лютого 2023

Yale SCHOOL OF PUBLIC HEALTH
Humanitarian Research Lab

© 2023, Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я, Нью-Гейвен

Цей звіт був підготовлений Обсерваторією конфліктів за підтримки Бюро операцій з врегулювання та стабілізації конфліктів Державного Департаменту США. Цей звіт не обов'язково відображає погляди Уряду Сполучених Штатів. Дізнайтеся більше на https://conflictobservatory.org.

Звіт підготовлений доцентом Лабораторії гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я є д-р Каве Хошнуд. За підготовкою звіту наглядав Натаніель Реймонд, виконавчий директор Лабораторії гуманітарних досліджень, а продюсувала підготовку дослідницька група Лабораторії. Аналіз усіх зображень провела Лабораторія гуманітарних досліджень.

Джерела | Хошнуд Каве, Натаніель А. Реймонд і Кейтлін Н. Говарт та ін., «Російська систематична програма перевиховання та всиновлення дітей з України» 14 лютий 2023 року. Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я: Нью-Хейвен.

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ

Вступ

Федеральний уряд Росії управляє широкомасштабною, систематичною мережею таборів та інших закладів, яка утримувала щонайменше 6 000 дітей з України в межах окупованого Росією Криму та материкової Росії протягом останнього року. Ролі, які відіграли сорок три (43) заклади, були ідентифіковані, а місцезнаходження закладів згодом було перевірено під час складання цього звіту. Ці висновки ґрунтуються на консервативному прочитанні даних, підтверджених на сьогоднішній день і оприлюднених у зв'язку з тривожним характером виявлених тенденцій. Додаткові дані, проаналізовані Лабораторією гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я, свідчать про те, що загальна кількість закладів та дітей, які утримуються, ймовірно, значно вища, ніж можна повідомити в цей час. Тривають подальші слідчі дії.

Ці заклади, схоже, служать цілій низці цілей, включаючи те, що Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я називає «перевихованням», намаганням зробити дітей більш проросійськими в їхніх особистих і політичних поглядах. Деякі з цих закладів знаходяться в Сибіру і вздовж далекосхідного тихоокеанського узбережжя Росії. У цій системі фігурують чотири категорії дітей: (1) діти, які мають батьків або явну сімейну опіку; (2) діти, яких Росія вважає сиротами; (3) діти, які перебували під опікою державних установ України до вторгнення в лютому 2022 року (часто через важкі фізичні або психічні вади); (4) діти, чия опіка є неявною або невизначеною через обставини воєнного часу, спричинені повномасштабним вторгненням Росії в Україну в лютому 2022 року. [1]

Дітей із явним статусом опіки, що був наданий до вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року, у першу чергу спрямовують у табори перевиховання та подібні заклади. Як ті, хто вважається сиротами, так і ті, хто був під опікою державних установ, здебільшого стають об'єктами депортації на територію Росії для всиновлення та/або влаштування у прийомну сім'ю. Багато дітей, вивезених в табори, відправляються за згодою батьків на узгоджену тривалість днів або тижнів і повертаються батькам, як було заплановано спочатку.

У цих таборах місяцями утримували інших дітей, у тому числі сотні дітей, статус яких невідомий; на момент цього звіту не зрозуміло, чи були вони повернуті їхнім сім'ям. Цей звіт ідентифікував два табори, де запланована дата повернення дітей була відкладена на тижні. У двох інших ідентифікованих таборах повернення дітей було відкладено на невизначений термін. Відокремлення дітей від батьків на невизначений термін, задокументоване в цьому звіті, навіть якщо спочатку була отримана початкова згода на їх тимчасове переселення під час збройного конфлікту, може бути порушенням Конвенції про права дитини. Деякі з передбачуваних дій Федерального уряду Росії та його довірених осіб, детально описаних у цьому звіті, такі як невиправдане прискорення всиновлення та виховання дітей з України під час поточної надзвичайної ситуації, у деяких випадках можуть бути потенційним військовим злочином та злочином проти людяності.

Цей звіт є результатом розслідування Лабораторії гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я (Yale HRL), члена Обсерваторії конфліктів, яка є проєктом Бюро операцій зі стабілізації конфліктів Держдепартаменту США. На сьогодні висновки цього звіту є найбільш детальним публічним описом того, що сталося з дітьми з України, відправленими в ці табори та інші відповідні заклади, починаючи з 24 лютого 2022 року.

Основні висновки

- **Понад 6 000 дітей, які перебувають під опікою Росії:** Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я зібрала інформацію про щонайменше 6 000 дітей з України віком від чотирьох місяців до 17 років, які утримувалися в таборах та інших закладах від початку повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. Відправлення до цих закладів розпочалося у лютому 2022 року; останні відправлення відбулися у січні 2023 року. Загальна кількість дітей не відома і, ймовірно, значно перевищує 6 000.

- **Щонайменше 43 заклади в мережі:** мережа охоплює щонайменше 43 заклади, ідентифіковані Лабораторією гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я, 41 з яких є вже існуючими літніми таборами в окупованому Росією Криму та Росії. 12 з таборів скупчені навколо Чорного моря, 7 розташовані в окупованому Криму, а 10 - навколо Москви, Казані та Єкатеринбурга. Одинадцять таборів розташовані за 500 миль від кордону України з Росією, включаючи два табори в Сибіру і один на Далекому Сході Росії. Точна кількість закладів, імовірно, значно перевищує 43, ідентифіковані в цьому звіті. Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я ідентифікувала два заклади, пов'язані з депортацією дітей-сиріт: психіатричну лікарню та сімейний центр.

- **Мережа дитячих закладів простягається від окупованого Росією Криму до східного узбережжя Росії:** найдальший табір, який виявило це розслідування, знаходиться в Магаданській області на Далекому Сході Росії поблизу Тихого океану, приблизно в 3,900 милях від кордону України з Російською Федерацією. Табір у Магадані приблизно втричі ближчий до Сполучених Штатів, ніж до кордону України.

- **Основною метою таборів, як видається, є політичне перевиховання:** щонайменше 32 (78%) таборів, ідентифікованих Лабораторією гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я, схоже, беруть участь у систематичних зусиллях з перевиховання, які піддають дітей з України науковій, культурній, патріотичній та/або військовій освіті, орієнтованій на Росію. Численні табори, схвалені Російською Федерацією, рекламуються як «інтеграційні програми», з очевидною метою інтеграції дітей з України у бачення Урядом Росії національної культури, історії та суспільства. [2]

- **Діти з двох таборів були поміщені в прийомні сім'ї в Росії:** Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я ідентифікувала щонайменше два табори, у яких розмістили дітей, які, як стверджувалося, були сиротами й пізніше були поміщені в прийомні сім'ї в Росії. Повідомляється, що двадцять дітей з цих таборів були поміщені в сім'ї в Московській області й зараховані там у місцеві школи. [3]

- **Згода отримується під примусом і регулярно порушується:** згода, отримана від батьків на відвідування їхньою дитиною табору, у деяких випадках включала підписання довіреності, у тому числі на неназваного агента. Інші батьки стверджують, що конкретні елементи згоди, яку вони дали, були порушені, такі як термін перебування та процедури возз'єднання зі своїми дітьми. Проте інші батьки нібито відмовлялися відправляти своїх дітей до таборів, але їхні відмови були проігноровані організаторами табору, які все одно записували дітей до таборів. У багатьох випадках здатність батьків надати змістовну згоду може вважатися сумнівною, оскільки умови війни та неявна загроза з боку окупаційних військ є умовами примусу.

- **Призупинено повернення дітей щонайменше з чотирьох таборів:** приблизно в 10% таборів, ідентифікованих Лабораторією гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я, повернення дітей в Україну нібито було призупинено. У двох таборах, «Артек» і «Медвежонок», повернення дітей було припинено на невизначений

термін, за словами батьків. «Медвежонок» – один з найбільших ідентифікованих таборів, у якому в певний момент перебувало щонайменше 300 дітей з України. Тамтешні чиновники спочатку сказали батькам дітей, що діти повернуться в кінці літа, але пізніше скасували дату повернення. Сотні дітей з України щонайменше з двох інших таборів, «Лучистий» та «Орльонок», утримувалися або утримуються після запланованої дати повернення; Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я не змогла визначити, скільки з цих дітей возз'єдналися зі своїми батьками. Батьки також розповіли, що не можуть отримати інформацію про статус або місцезнаходження своєї дитини після того, як її повернення було призупинено. Невідомо, скільки українських дітей наразі утримує Росія і скільки їх відпустили до їхніх родин.

- **Задіяні всі рівні Уряду Росії:** ця операція централізовано координується Федеральним урядом Росії і включає всі рівні влади. Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я ідентифікувала кілька десятків федеральних, регіональних і місцевих діячів, безпосередньо залучених до оперативного і політичного обґрунтування програми. Діяльність посадових осіб, імовірно, причетних до операції, включає координацію матеріально-технічного забезпечення (тобто перевезення дітей), збір коштів, збір припасів, безпосереднє управління таборами та просування програми в межах Росії та окупованих районів України. Щонайменше 12 з цих осіб на момент цього звіту не перебувають у санкційних списках США та/або списках міжнародних санкцій.

Передісторія системи дитячих таборів

Росія зайнялася систематичним перевезенням дітей з України в Росію за кілька днів до початку повномасштабного вторгнення в Україну. Ці перші перевезення дітей на початку лютого 2022 року включали групу з 500 нібито дітей-сиріт, «евакуйованих» з Донецької області Росією. Причиною, яку публічно назвав тодішній російський уряд, була нібито загроза наступу українських збройних сил на так звані Донецьку Народну Республіку (ДНР) та Луганську Народну Республіку (ЛНР). [4] Як і інші групи сиріт, які пізніше будуть привезені в Росію після повномасштабного вторгнення, деякі були всиновлені сім'ями в Росії. [5] До початку березня додаткові групи дітей виїдуть з України в табори в Росії під егідою безкоштовних рекреаційних поїздок. [6]

Схоже, що існують три домінуючі скоординовані державою наративи, для яких дітей з України переселили до Росії: (1) «евакуація» дітей-сиріт та державних підопічних з українських закладів, підконтрольних Росії після лютого 2022 року, та із закладів, які вже перебували під контролем довірених осіб Росії до вторгнення; (2) переселення дітей до таборів, часто за початковою згодою батьків та опікунів; і (3) переміщення дітей до Росії для надання передбачуваної медичної допомоги, включаючи дітей, які до лютого 2022 року проживали в державних закладах України, які перейшли під контроль Росії.
Табори та інші заклади, що утримують дітей з України, є частиною системи, централізовано скоординованої посадовими особами Федерального уряду Росії. Управління цими закладами та логістичними ланцюгами, які їх підтримують, покладене на регіональних та місцевих чиновників, підтримуваних членами громадянського суспільства та приватного сектору Росії. Президент Росії Володимир Путін особисто призначив багатьох фігурантів, причетних до цієї програми, і публічно підтримує їхні зусилля.

Явним лідером цієї багатогранної операції на федеральному рівні є Марія Львова-Бєлова, Уповноважений президента з прав дитини в РФ. У цей час вона знаходиться під санкціями США за її причетність до цієї діяльності. [7] січня 2023 року президент Путін доручив комісару Львовій-Бєловій «вжити додаткових заходів для виявлення неповнолітніх», які проживають на окупованих територіях, «залишилися без піклування батьків, і оперативно надати їм державну соціальну допомогу, а також надати таким особам соціальну підтримку, встановлену законодавством РФ». [8]
Крім того, у своїй новорічній промові Путін подякував громадянам Росії за відправку на свята «дітей з нових суб'єктів РФ». [9]

Довірені посадові особи Росії привозять українських дітей з окупованих Росією регіонів до літніх

таборів на території Росії, починаючи з 2014 року. [10] Деякі з тих же закладів, які приймали дітей з 2014 року, продовжують приймати дітей, привезених до Росії, починаючи з лютого 2022 року. [11] Поточні операції, однак, відрізняються своєю чіткою метою, очевидним географічним масштабом, невизначеною тривалістю, логістичною складністю, широтою офіційної участі та кількістю залучених дітей. З лютого 2022 року Росія та її довірені особи розширили просування «табірних канікул» у Росії та окупованому Росією Криму на нещодавно окуповані території. Заяви високопоставлених регіональних чиновників дають зрозуміти, що ці табірні програми покликані «інтегрувати» дітей з нещодавно окупованих територій у російське життя та забезпечити засвоєння версії російської історії, культури та суспільства, яка служить політичним інтересам Уряду Росії. [12] У деяких випадках діти також проходять військову освіту і навчання. [13] (Див. *підрозділ 2.*)

Як і у випадку осіб, визнаних Росією сиротами, так і у випадку дітей, які проживають у державних установах, призначений Росією інституційний орган або окупаційний орган вищого рівня спрямовує передачу українських дітей до окупованого Росією Криму чи Росії. [14] Принаймні в одному випадку діти, чий статус опіки був невідомий, були переселені на територію Росії для влаштування в прийомні сім'ї та можливого всиновлення. [15] Багато з цих переселень координуються федеральними чиновниками і проводяться спільно з регіональними лідерами Росії та довіреними посадовими особами. Дітей перевозили автобусами, поїздами, комерційними літаками і, принаймні, в одному випадку, Повітряно-космічними силами Росії. [16] Передбачувані діти-сироти та інші діти з державних установ України іноді тимчасово розміщуються в таборах і так званих сімейних центрах, які є шляховими точками під час перевезення. [17]

Уряд України та вищі посадові особи з прав людини в Організації Об'єднаних Націй вже майже рікб'ють на сполох з приводу цієї діяльності. У червні 2022 року тодішня генеральна прокурорка України Ірина Венедіктова сказала журналістам: «З перших днів війни ми почали цю справу про геноцид. Тому для нас дуже важлива ця насильницька передача дітей». [18] Тодішній Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет аналогічним чином повідомила Раді Безпеки в червні 2022 року, що Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) розслідує плани насильницької депортації дітей з України до Росії, "які, схоже, не включають кроки для возз'єднання сім'ї або не поважають найкращі інтереси дитини". [19] У вересні 2022 року помічник Генерального секретаря ООН з прав людини Ільзе Брандс Кехріс повідомив Раді Безпеки ООН, що бачив «достовірні звинувачення в тому, що російські війська відправили українських дітей до Росії на всиновлення в рамках більш масштабної програми примусового переселення та депортації". [20] 27 січня 2023 року Верховний комісар ООН у справах біженців Філіппо Гранді сказав: «Надання [дітям з України російського] громадянства або їх усиновлення суперечить фундаментальним принципам захисту дітей в умовах війни. Це те, що відбувається в Росії і не повинно відбуватися". Він додав, що його офіс не зміг оцінити кількість українських дітей, доступних для всиновлення в Росії через обмежений доступ: "Ми весь час шукаємо доступ, і доступ був досить рідкісним, спорадичним і не безперешкодним, якщо ви розумієте, що я маю наувазі". [21]

Методологія

Методологія розслідування, використана в цьому звіті, спирається на великі дослідження відкритих джерел. Цей процес включає агрегування та перехресну перевірку кількох джерел для розуміння системи переміщень, таборів, перевиховання, усиновлення та прийомних сімей. Заклади, які нібито приймають дітей з України, були ідентифіковані за допомогою дописів у соціальних мережах, урядових оголошень та публікацій, а також новинних звітів. Місця розташування цих таборів та пов'язаних з ними закладів потім геолокувалися шляхом посилання на фотографії, відео та описи дітей з України на місці на основі довідкових фотографій на веб-сайті табору або створених користувачами фотографій на картографічних сайтах (наприклад, Яндекс Карти). Інформація про діяльність на цих об'єктах та досвід дітей та батьків також булазібрана, проаналізована та перевірена багатьма дослідниками. Кожна локація та тематична претензія вимагала незалежного узгодження з боку принаймні двох дослідників, щоб бути включеною до цього звіту. Спеціально зібрані супутникові знімки з дуже високою роздільною здатністю (VHR) були використані для перевірки та підтвердження цих тверджень шляхом ідентифікації відповідних видимих компонентів, таких як активність у місці протягомвідповідного періоду.

Ті, хто полегшує цю систему, часто були чітко ідентифіковані в матеріалах відкритих джерел, зібраних за допомогою вищезазначених кроків. У багатьох випадках інформація, що пов'язує чиновників, адміністраторів таборів, а також представників громадянського суспільства та приватного сектору з таборами, є *первинним* доказом їхньої участі. Багато офіційних осіб відзначають свою причетність до публікацій у соціальних мережах, дають інтерв'ю російським ЗМІ або позують на фотографіях з дітьми з України в таборах та закладах на підконтрольній Росії території. Коли офіційні особи, за їхніми словами, не беруть участі в цій програмі, для перевірки їхньої причетності потрібно кілька надійних джерел.

Методологія, використана для цього звіту, має явну перевагу у зборі даних, початково не призначених для дослідників, прокурорів чи інших осіб, які документують імовірні зловживання. Ця методологія має обмеження. Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я неприховано покладається на інформацію з відкритих джерел для виконання своєї роботи і не проводить інтерв'ю зі свідками або жертвами. Коли аналітики не можуть визначити, чи повернулася дитина додому, може бути важко визначити, хто опікується дитиною, лише за допомогою матеріалів з відкритих джерел. 43 заклади, ідентифіковані в цьому звіті, представляють лише ті, щодо яких були доступні дані для встановлення їх місцезнаходження та присутності дітей з України для достатньої впевненості на момент публікації (див. *Додаток I* для більш детальної інформації про методологію та обмеження). Тривають подальші слідчі дії.

Аналогічно, обмежений доступ громадськості до цих закладів та дітей з України, які там утримуються, призводить до отримання конкретної інформації про умови та заходи в таборах, що надходить переважно від посадових осіб, які наглядають за системою. Інформація, яка негативно впливає на цю діяльність, навряд чи буде повідомлена цими посадовими особами. Сім'ї, яким або повернули їхніх дітей, або вони самі забрали їх із таборів, іноді публічно діляться досвідом своїх дітей, але ці випадки, зрозуміло, рідкісні. Багато сімей в Україні не хочуть публічно ділитися своїм досвідом, оскільки побоюються, що їх сприйматимуть як колаборантів із Росією. Ті, хто живе під російською окупацією, також можуть не повідомляти про погане поводження через страх репресій з боку російських військ. Деякі особливо чутливі теми, такі як сексуальне та гендерно-обумовлене насильство, ймовірно, будуть регулярно замовчувані через культурну стигму та ризик помсти.

Усі матеріали з відкритих джерел українською або російською мовами спочатку були перекладені Google або DeepL, а згодом перевірені мовним експертом. Назви таборів у Росії транслітеровані, а не перекладені з російської.

Юридичний аналіз і рекомендації

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН) прийняла Резолюцію РБ ООН 1261 у 1999 році, в якій детально описано шість грубих порушень проти дітей під час збройного конфлікту. [22] Ці шість серйозних порушень узято з прийнятих інструментів та основоположних принципів міжнародного гуманітарного права, міжнародного права в області прав людини та міжнародної правомірності, включаючи Чотири Женевські конвенції та їх додаткові протоколи, Римський статут та Конвенцію про права дитини. [23] Грубим порушенням 5 є викрадення дітей як державними, так і недержавними суб'єктами як під час міждержавної, так і під час внутрішньодержавної війни. [24] Виданий 2013 року робочий документ Організації Об'єднаних Націй про правові основи шести грубих порушень пояснює, чому викрадення дітей під час збройного конфлікту є грубим порушенням:

> Викрадення або вилучення дітей проти їхньої волі або волі їхніх повнолітніх опікунів тимчасово або постійно і без належної причини є незаконним відповідно до міжнародного права. Це може бути грубим порушенням Женевських конвенцій, а за певних обставин – воєнними злочинами та злочинами проти людяності. [25]

Дії Російської Федерації з моменту її повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року можуть бути грубим порушенням, являючи собою викрадення дітей під час збройного конфлікту. Поспішне всиновлення та перевиховання дітей у надзвичайних ситуаціях; переміщення дітей через міжнародні кордони без необхідності; утримання дітей без зв'язку із зовнішнім світом і їхніми

сім'ями; тривала опіка над дітьми, навіть якщо в кінцевому підсумку тимчасова, без явної згоди батьків у кожному конкретному випадку; політична індоктринація та (в деяких випадках) військове виховання неповнолітніх можуть бути потенційними порушеннями Конвенції про права дитини та Женевської конвенції. [26]

У цей час Росія повинна розглядатися як така, що порушує її зобов'язання за кількома міжнародними договорами та інструментами, учасником яких вона є. Росія може легко і швидко зробити наступні чотири кроки для просування до дотримання міжнародного гуманітарного права і прав людини, пов'язаних із поводженням з дітьми під час збройного конфлікту: Росія повинна створити реєстр усіх дітей з України, які зараз перебувають під її опікою, та поділитися ним з урядом України та всіма відповідними міжурядовими організаціями, відповідальними за захист дітей та відновлення родинних зв'язків;

- Усім українським дітям у Росії або на окупованій Росією території, яких було розлучено з батьками або законними опікунами, повинна бути надана можливість негайно спілкуватися з членами сім'ї за їхнім вибором;
- Усиновлення та інші форми переміщення дітей з України в новий дім Росією та її довіреними особами мають бути негайно припинені. Усі записи про усиновлення, судові рішення та інші відповідні документи, сформовані російським урядом, пов'язані з дітьми України з початку 2022 року по теперішній час, повинні бути негайно передані відповідним міжурядовим органам; і
- Нейтральна міжурядова організація повинна отримати негайний і вільний доступ з боку Росії до місць, ідентифікованих у цьому звіті, та інших закладів, у яких утримуються діти з України на території Росії та окупованої Росією території, для зустрічей з утримуваними там дітьми та проведення безперешкодних перевірок закладів.

Додаток Б

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього

Офіційний переклад

{Офіційний переклад Конвенції надісланий листом МЗС № 72/14-612-54598 від 22.04.2024}

Дата вчинення:	09.12.1948
Дата підписання українською стороною:	16.12.1949
Дата ратифікації Президіумом Верховної Ради СРСР:	18.03.1954
Дата набрання чинності для України:	13.02.1955

Договірні Сторони,

беручи до уваги, що Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй у своїй резолюції 96 (I) від 11 грудня 1946 року, оголосила геноцид злочином за міжнародним правом, який суперечить духу і цілям Організації Об'єднаних Націй та засуджується цивілізованим світом,

визнаючи, що протягом всієї історії геноцид спричиняв людству великі втрати, і

вважаючи, що задля звільнення людства від такого огидного лиха необхідна міжнародна співпраця,

домовилися про таке:

Стаття I

Договірні Сторони підтверджують, що геноцид, незалежно від того, вчинений він у мирний час чи під час війни, є злочином за міжнародним правом, якому вони зобов'язуються запобігати і за який карати, у разі його вчинення.

Стаття II

У цій Конвенції під геноцидом розуміється будь-яке з наступних діянь, вчинене з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

(a) вбивство членів такої групи;

(b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;

(c) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення;

(d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;

(e) примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи.

Стаття III

Наступні діяння є караними:

(a) геноцид;

(b) змова з метою вчинення геноциду;

(c) прямі та публічні заклики до вчинення геноциду;

(d) замах на вчинення геноциду;

(e) співучасть у геноциді.

Стаття IV

Особи, які вчиняють геноцид, або будь-які інші діяння, перелічені в статті III, підлягають покаранню, незалежно від того, чи є вони уповноваженими за конституцією правителями, посадовими або приватними особами.

Стаття V

Договірні Сторони зобов'язуються прийняти, у відповідності до своїх Конституцій, необхідне законодавство задля забезпечення дії положень цієї Конвенції, і зокрема, впровадити дієве покарання для осіб, винних у вчиненні геноциду або будь-яких інших діянь, перелічених у статті III.

Стаття VI

Особи, звинувачені у вчиненні геноциду або будь-яких інших діянь, перелічених у статті III, мають постати перед компетентним судовим органом Держави, на території якої таке діяння було вчинено, або перед таким міжнародним кримінальним судом, який може мати юрисдикцію стосовно Договірних Сторін, що визнали його юрисдикцію.

Стаття VII

Геноцид та інші діяння, перелічені в статті III, не вважаються політичними злочинами задля цілей екстрадиції.

В цих випадках Договірні Сторони зобов'язуються здійснювати екстрадицію відповідно до свого законодавства і чинних договорів.

Стаття VIII

Будь-яка Договірна Сторона може звернутися до уповноважених органів Організації Об'єднаних Націй з вимогою вжити, відповідно до Статуту ООН, таких заходів, яких вони вважають необхідними задля запобігання і припинення актів геноциду або будь-яких інших діянь, перелічених у статті III.

Стаття IX

Спори між Договірними Сторонами стосовно тлумачення, застосування або виконання цієї Конвенції, включно зі спорами щодо відповідальності Держави за геноцид або будь-які інші діяння, перелічені в статті III, передаються на розгляд Міжнародного Суду ООН за вимогою будь-якої із сторін спору.

Стаття X

Ця Конвенція, тексти якої китайською, англійською, французькою, російською та іспанською мовами є рівно автентичними, датується 9 грудня 1948 року.

Стаття XI

Ця Конвенція відкрита для підписання до 31 грудня 1949 року будь-яким Членом Організації Об'єднаних Націй та будь-якою Державою, що не є членом Організації Об'єднаних Націй, якій Генеральна Асамблея направила запрошення підписати Конвенцію.

Ця Конвенція підлягає ратифікації, і ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному Секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Після 1 січня 1950 року до цієї Конвенції може приєднатися будь-який Член Організації Об'єднаних Націй та будь-яка Держава, що не є членом Організації Об'єднаних Націй, яка отримала запрошення, про яке зазначено вище.

Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному Секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття XII

Будь-яка з Договірних Сторін може в будь-який час, шляхом направлення повідомлення Генеральному Секретарю Організації Об'єднаних Націй, поширити застосування цієї Конвенції на всі або деякі з територій, за зовнішні відносини яких така Договірна Сторона відповідає.

Стаття XIII

У день, коли перші двадцять ратифікаційних грамот та документів про приєднання будуть здані на зберігання, Генеральний Секретар складає про це Протокол, і передає його копії усім Членам Організації Об'єднаних Націй, а також усім Державам, зазначеним у статті XI, що не є членами Організації Об'єднаних Націй.

Ця Конвенція набирає чинності на дев'яностий день з дати здачі на зберігання двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Будь-яка ратифікація або приєднання, здійснені після цієї дати, набирає чинності на дев'яностий день після здачі на зберігання відповідної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття XIV

Ця Конвенція залишається чинною протягом періоду в десять років з дати набрання нею чинності.

В подальшому вона продовжуватиме залишатися чинною на наступні періоди в п'ять років для тих Договірних Сторін, які не денонсують її щонайменше за шість місяців до завершення поточного періоду.

Денонсація здійснюється шляхом направлення письмового повідомлення Генеральному Секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття XV

Якщо в результаті денонсацій кількість Сторін цієї Конвенції стає меншою від шістнадцяти, ця Конвенція втрачає чинність з дати, коли остання з цих денонсацій набрала чинності.

Стаття XVI

Звернення щодо перегляду цієї Конвенції може бути здійснене в будь-який час будь-якою Договірною Стороною шляхом направлення письмового повідомлення Генеральному Секретарю.

Генеральна Асамблея приймає рішення щодо подальших заходів, які мають бути здійснені стосовно такого звернення, якщо вважатиме такі заходи за необхідні.

Стаття XVII

Генеральний Секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всіх Членів Організації Об'єднаних Націй, а також Держави, зазначені у статті XI, що не є членами Організації Об'єднаних Націй, про:

(a) підписання, ратифікації та приєднання, отримані відповідно до статті XI;

(b) повідомлення, отримані відповідно до статті XII;

(c) дату набрання цією Конвенції чинності відповідно до статті XIII;

(d) денонсації, отримані відповідно до статті XIV;

(e) скасування Конвенції відповідно до статті XV;

(f) повідомлення, отримані відповідно до статті XVI.

Стаття XVIII

Оригінал цієї Конвенції передається на зберігання до архіву Організації Об'єднаних Націй.

Засвідчена копія цієї Конвенції передається усім Членам Організації Об'єднаних Націй, а також усім Державам, зазначеним у статті XI, що не є членами Організації Об'єднаних Націй.

Стаття XIX

Ця Конвенція підлягає реєстрації Генеральним Секретарем Організації Об'єднаних Націй на дату набрання нею чинності.

{Текст Конвенції українською та англійською мовами додано до листа Міністерства закордонних справ України № 72/14-612-54598 від 22.04.2024}

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього
Конвенція; ООН від 09.12.1948
Підписання від **09.12.1948**
Постійна адреса:
https://zakon.rada.gov.ua/go/995_155

Законодавство України
станом на 31.10.2024
чинний
995_155

Документи та файли

- Сигнальний документ — **f23699n74.pdf** від 23.04.24 16:30, 32 кб
- Сигнальний документ — **f23699n75.pdf** від 23.04.24 16:30, 228 кб

Публікації документа

- **Офіційний вісник України** від 10.05.2024 — 2024 р., № 42, стор. 205, стаття 2577, код акта 124480/2024

Додаток В

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА

від 22 березня 2022 р. № 349
Київ

Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану

Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є :**

Внести до постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану зміни, що додаються.

Прем'єр-міністр України **Д. ШМИГАЛЬ**

Інд. 73

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 22 березня 2022 р. № 349

ЗМІНИ,
що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану

1. Пункт 2 Положення про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564 (Офіційний вісник України, 2002 р., № 18, ст. 925; 2016 р., № 60, ст. 2052; 2020 р., № 50, ст. 1568; 2021 р., № 37, ст. 2224) після абзацу другого доповнити новим абзацом такого змісту:

“Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану до дитячого будинку сімейного типу можуть влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу.”.

У зв’язку з цим абзаци третій - шостий вважати відповідно абзацами четвертим - сьомим.

2. Пункт 2 Положення про прийомну сім’ю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565 (Офіційний вісник України, 2002 р., № 18, ст. 926; 2006 р., № 6, ст. 299; 2020 р., № 50, ст. 1568; 2021 р., № 37, ст. 2224) після абзацу другого доповнити новим абзацом такого змісту:

“Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану у прийомні сім’ї можуть тимчасово влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у прийомній сім’ї.” .

У зв’язку з цим абзаци третій - п’ятий вважати відповідно абзацами четвертим - шостим.

3. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов’язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 “Питання діяльності органів опіки та піклування, пов’язаної із захистом прав дитини” (Офіційний вісник України, 2008 р., № 76, ст. 2561; 2014 р., № 93, ст. 2684; 2016 р., № 56, ст. 1942; 2019 р., № 44, ст. 1533) доповнити розділом такого змісту:

“Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім’єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану

78. Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім’єю, тимчасово влаштовуються відповідно до пункту 31 цього Порядку, до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання.

У разі відсутності технічної можливості видати наказ служби у справах дітей за місцем функціонування відповідної прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу діти влаштовуються за наказом служби у справах дітей відповідної обласної та Київської міської військової адміністрації.

У разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги.

79. Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану особа, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещені батьки) з дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, виявила бажання взяти її під опіку, піклування подає службі у справах дітей за місцем свого проживання або за місцем виявлення дитини такі документи:

заяву;

копію паспорта громадянина України;

документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки особи з дитиною;

довідку від нарколога та психіатра про відсутність перебування на обліку;

довідку про наявність чи відсутність судимості, видану територіальним центром з надання сервісних послуг МВС за місцем проживання заявника або через Портал "Дія". У разі неможливості її отримання, кандидат в опікуни, піклувальники подає заяву про відсутність притягнення його до кримінальної відповідальності відповідно до статей Кримінального кодексу України, зазначених у пункті 10 частини першої статті 212 Сімейного кодексу України. Відповідальність за достовірність наданої службі у справах дітей інформації щодо відсутності судимості покладається на опікунів чи піклувальників.

Після припинення надзвичайного або воєнного стану довідка про наявність чи відсутність судимості опікуна, піклувальника надається службі у справах дітей протягом місяця.

У разі виявлення факту подання недостовірної інформації опіку, піклування може бути скасовано протягом місяця.

80. Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану проходження особами, в сім'ї яких влаштовуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, під опіку, піклування, курсу навчання з виховання таких дітей у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не вимагається.

81. Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які залишилися без піклування батьків, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, можуть тимчасово влаштовуватись до інших закладів, в яких передбачено цілодобове перебування дітей, у населених пунктах, в яких можливо забезпечити безпеку дітей з урахуванням їх віку та стану здоров'я.

На період тимчасового влаштування діти вважаються вихованцями закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, до яких вони влаштовані відповідно до законодавства до введення надзвичайного або воєнного стану.

82. Питання влаштування дітей відповідно до абзацу другого пункту 78 та пункту 79 цього Порядку не виноситься на розгляд Комісії з питань захисту прав дитини.".

Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану
Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 № 349
Прийняття від **22.03.2022**
Постійна адреса:
https://zakon.rada.gov.ua/go/349-2022-%D0%BF

Законодавство України
станом на 02.11.2024
чинний
349-2022-р

Публікації документа

- **Урядовий кур'єр** від 24.03.2022 — № 67
- **Офіційний вісник України** від 08.04.2022 — 2022 р., № 27, стор. 8, стаття 1484, код акта 110725/2022

Додаток Г

СПІЛЬНА ВІДКРИТА ЗАЯВА
міністрів соціальної політики України, Естонії, Чехії, Латвії, Литви, Польщі та Словаччини
(англійською мовою)

Mr. António Guterres, Secretary-General of the United Nations

Ms. Michelle Bachelet, High Commissioner for Human Rights of the United Nations

Ms. Mama Fatima Singhateh, Special Rapporteur on the Sale and Sexual Exploitation of Children, including Child Prostitution, Child Pornography and other Child Sexual Abuse Material of the United Nations

Committee on the Rights of the Child of the United Nations

The United Nations Children's Fund (UNICEF)

Joint Statement

on condemnation of illegal actions of the Russian Federation against children of Ukraine

May 2022

Unprovoked and unjustified military aggression of Russian Federation against Ukraine grossly violates the rules of international law, one of the fundamental principles of which is humanity. This inflicts severe physical and moral suffering on the Ukrainian population, including children.

Russian Federation must bear full responsibility for this war of aggression. All invaders and war criminals should be held accountable for crimes committed in Ukraine, including against civilians and civilian objects.

Ministers responsible for protection of children's rights of Ukraine, Czech Republic, Latvia, Lithuania, Estonia, Poland and Slovak Republic strongly condemn the intention of the Russian Federation to simplify the procedures for adopting children forcibly removed from Ukraine and call for the international organisations

mandated to protect children's rights to immediately counter such intentions of the aggressor country.

The Russian Federation's illegal and forced displacement of Ukrainian children to their territories, among them orphans, children deprived of parental care, as well as children whose parents died in the war or as a result of Russia's war against Ukraine, is a flagrant and cynical violation of the rights and freedoms of such children.

Since the beginning of war more than 182,000 children have already been forcibly displaced from Ukraine to Russia while ignoring all procedures determined by the Ukrainian law.

The UN Convention on the Rights of the Child (1989), The Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction (1980) as well as The Hague Convention (1996) determine the obligations of countries to take measures to combat the illegal movement and non-return of children from abroad. These are just some examples of international agreements that the Russian Federation is violating, despite being one of their parties.

There is growing evidence of violence perpetrated by Russian military members, including sexual violence against children. Attempts by the Russian Federation to interpret violence against Ukrainian children as caring for them are lies beyond cynicism. Therefore, the changes to the Russian legislation on adoption initiated by Russian officials that are currently actively discussed require decisive and urgent preventive action.

We call on the international community to make every possible effort to stop the illegal actions of Russia as the aggressor state, ensure its full responsibility for such actions, protect the rights of children forcibly displaced from Ukraine to its territory.

The international community should take effective measures, to ensure that Ukrainian children affected by the military invasion of Ukraine would be reunited with their relatives or brought to safety in Ukraine or other non-aggressor state.

We believe that increased cooperation efforts with United Nations Children's Fund (UNICEF), the Ombudsmen for Children's Offices and other international partners are also essential today to protect the right of every Ukrainian child temporarily

displaced from place of residence in connection with hostilities, to preserve his or her national identity and family ties, and to provide with the services each such child need.

Maryna Lazebna

Minister of Social Policy
of Ukraine

Gatis Eglītis

Minister of Welfare of the Republic
of Latvia

Marian Jurečka

Minister of Labour and Social Affairs
of the Czech Republic

Monika Navickienė

Minister of Social Security and Labour
of the Republic of Lithuania

Signe Riisalo

Minister of Social Protection
of the Republic of Estonia

Milan Krajniak

Minister of Labour, Social Affairs and
Family of the Slovak Republic

Marlena Maląg

Minister of Family and Social Policy
of the Republic of Poland

Додаток Д

СПІЛЬНА ЗАЯВА
43 міжнародних неурядових організацій
щодо насильницького переміщення, депортації та усиновлення дітей з України росією
(мовою оригіналу – англійською)

Joint statement on the forcible transfer, deportation, and adoption of children from Ukraine by Russia

We are deeply concerned by reports that many children displaced by the war in Ukraine have been forcibly transferred to other Russia-occupied territories or deported to Russia and placed in Russian foster and adoptive families, given Russian nationality and separated permanently from their families, communities, and country.

According to reports by the Ukrainian authorities, the United Nations, the Russian government, and news media, these transfers have been ongoing since February 2022.[1] While many of these children were living in Ukrainian institutions, most are not "orphans," but have living birth parents or other relatives in Ukraine.

We are further concerned by reports that children from Ukraine are being transferred to "camps" and other facilities in Russia and Russia-occupied territories, which Russian officials have said provide "integration" and "patriotic education".[2] Children with disabilities have reportedly been transferred to psychiatric and other types of facilities allegedly for treatment. Many children have seen their date of return delayed, in some cases indefinitely, often with limited or no communication with their parents or information provided to parents by the authorities. This scheme places them at high risk of harm, loss of identity and culture, and long-term or permanent separation from their families.

The UN Office of the High Commissioner for Human Rights has underlined that "International humanitarian law prohibits forced transfers and deportation of protected persons, which may amount to war crimes. This prohibition also applies to children who are not nationals of the party to the conflict in which hands they are found."[3]

During emergencies, such as armed conflict, it is a well-accepted principle of States' obligations under international law[4] that **adoption is not an appropriate response for**

---

[1] In September 2022, the Office of the High Commissioner for Human Rights stated to the UN Security Council that "there have been credible allegations of forced transfers of unaccompanied children to Russian occupied territory, or to the Russian Federation itself" and cited concerns "that the Russian authorities have adopted a simplified procedure to grant Russian citizenship to children without parental care, and that these children would be eligible for adoption by Russian families". https://www.ohchr.org/en/statements/2022/09/human-rights-concerns-related-forced-displacement-ukraine. For confirmations by Russian authorities, see e.g.: http://en.kremlin.ru/events/administration/69375; http://en.kremlin.ru/events/administration/69414; http://en.kremlin.ru/events/administration/69138.

[2] Khoshnood, Kaveh, Nathaniel A. Raymond and Caitlin N. Howarth et al., "Russia's Systematic Program for the Re-education and Adoption of Ukraine's Children", pp. 14-15, 14 February 2023. Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health: New Haven, https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data

[3] UN Office of the High Commissioner for Human Rights, "Update on the situation in Ukraine, 1 August – 31 October 2022", p. 3, https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-12-02/HRMMU_Update_2022-12-02_EN.pdf.

[4] In times of peace or in situations of armed conflict, the principles that regulate the provision of alternative care for children, including foster care and adoption, are clearly set forth in Article 21 of the Convention on the Rights of the Child (CRC), the 1993 Hague Convention on the Protection of Children and Cooperation in Respect of Intercountry Adoption, and numerous other international conventions and instruments, such as the UN Guidelines for the Alternative Care of Children. In situations of armed conflict, including military

unaccompanied and separated children. Until the fate of a child's parents or other close relatives can be verified by the mandated authorities in Ukraine, each separated child should be considered as still having living relatives or legal guardians and, therefore, is not in need of adoption.

On July 1, 2022, global child rights organisations called for a moratorium on intercountry adoption of Ukrainian children, in line with the policy of the Ukrainian Government and international law. In January 2023, the UN High Commissioner for Refugees stated that Russia giving Ukrainian children Russian passports and putting them up for adoption "goes against the fundamental principles of child protection in situations of war."[5]

Every effort should be made to reunify children with their families. Children in emergencies should not be moved to another country to be placed in alternative care except for compelling health, medical or safety reasons. When a child must be moved, they should stay as close as possible to their home, be accompanied by a parent or caregiver, and have a clear plan of return home.[6]

Any child displaced by the conflict in Ukraine must be cared for in line with these standards. This may include appropriate temporary family-based alternative care in the country or region of arrival, as long as this is accompanied by clear efforts to trace and reunify them with their own families and communities through cooperation with the Ukrainian authorities.

The forcible transfer, deportation and adoption of children from Ukraine, resulting in permanently separating children from their families, communities and culture, is a clear violation of their human rights and of international humanitarian law, and poses a substantial threat to their safety and wellbeing as well as to their sense of identity and belonging.

We condemn these practices and urge all parties to the conflict to respect international laws and standards that are there to protect children in conflict and other emergencies.

We call upon the Russian authorities, including Russia's Presidential Commissioner for Children's Rights, to immediately cease these practices. Urgent efforts must be made to ensure these children are reunited with their families and can be raised by their own relatives in their own culture and communities, speaking their own language.

---

occupation, the Fourth Geneva Convention of 1949 prohibits the forcible transfer and deportation of protected persons. The Fourth Geneva Convention (articles 24, 50) and Additional Protocol I (articles 74, 78) provide additional protections for children.

[5] U.N. refugee chief: Russia violating principles of child protection in Ukraine: https://www.reuters.com/world/europe/un-refugee-chief-russia-violating-principles-child-protection-ukraine-2023-01-27/.

[6] United Nations General Assembly. 2010. United Nations Guidelines for the Alternative Care of Children A/RES/64/142, Para. 160. https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/2021-03/GuidelinesAlternativeCareofChildrenEnglish.pdf. See also CRPD Guidelines on deinstitutionalization, including in emergencies (2022) CRPD/C/5 https://www.ohchr.org/en/documents/legal-standards-and-guidelines/crpdc5-guidelines-deinstitutionalization-including

The Commissioner for Children's Rights and relevant Russian authorities should support tracing and reunification efforts for these children and any others displaced or evacuated to the Russian Federation in cooperation with the Ukrainian authorities, international agencies including UNICEF and the UN Refugee Agency (UNHCR), and other relevant regional and national organisations.

We also call for a robust and rapid response from the international community to help ensure these children's protection, including:

- The Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, which pledged in September to gradually devote more resources to investigating issues including "alleged forced transfer of people, and the conditions under which expedited adoption of children were allegedly taking place," should address in its recommendations key measures to be taken by the Russian authorities and the international community to address the issue of forcible transfers, deportations and adoption of Ukrainian children.
- The UN Security Council should take up the issues of forcible transfers, deportations, and adoptions as part of its consideration of the conflict in Ukraine.
- The UN should establish an inter-agency task force dedicated to identifying the whereabouts and ensuring the welfare and return of unaccompanied and separated children who were forcibly transferred within Ukraine or deported to Russia, including children who were, or are in the process of, being illegally naturalised and adopted, as well as children placed in camps or other facilities whether under the guise of education or recreation. Particular attention should be given to ensure children with disabilities are returned and reintegrated with their families or provided with alternative family-based care in their communities.
- All actors involved in supporting children in this conflict, whether State, inter-governmental or non-governmental, should cooperate to ensure the registration of all unaccompanied and separated children being moved across borders, and should conduct regular reporting on their efforts. Impartial humanitarian agencies should play a lead role in ensuring tracing and reunification protocols are in place and operating. UNHCR should seek access to all unaccompanied Ukrainian children in Russian-occupied territories of Ukraine and in the Russian Federation, and Russian authorities should ensure UNHCR's unfettered access to these children.
- More broadly, all interventions targeted towards children affected by the conflict in Ukraine, including international assistance, should be primarily directed towards supporting children in families, and reunifying families where children are separated. Where this is not possible or in the child's best interests, temporary, family-based alternative care should be provided in line with applicable international standards, including the UN Convention on the Rights of the Child, the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, and the Guidelines for the Alternative Care of Children.

Further recommendations and guidance on children's care in the conflict in Ukraine can be found here.

As of 5 March 2023, this joint statement has been endorsed by the following organisations, agencies, and networks:

Bethany Christian Services
Better Care Network
Boston College School of Social Work
Both Ends Believing
CPC Learning Network at Columbia University
Child Rights International Network
Deaf Kidz International
Disability Rights International
Education For All Coalition
European Disability Forum
Faith to Action Initiative
FICE International
Forget Me Not
Georgetown University Collaborative on Global Children's Issues
GHR Foundation
Global Social Service Workforce Alliance
Hopeland
Hope and Homes for Children
Human Rights Watch
International Parent Advocacy Network
International Social Services (ISS)
Kinnected
La Strada International
Lumos
Miracle Foundation
Missing Children Europe
National Council For Adoption
Partnership for Early Childhood Development & Disability Rights (PECDDR)
Picture Impact
RISE Institute
The Kempe Foundation
Ukrainian Child Rights Network
Ukrainian Education Platform
University of Oxford, Dept of Social Policy and Intervention
Voices of Children
WAPA International
World Without Orphans

KINNECTED
keeping children in families

La Strada
INTERNATIONAL

LUMOS

MIRACLE
FOUNDATION

Missing
Children
Europe

NCFA
National Council For Adoption

Partnership for Early Childhood
Development & Disability Rights
PECDDR

PICTURE IMPACT
process driven innovation

The RISE Institute

The Kempe
Foundation

UCRN
UKRAINIAN CHILD
RIGHTS NETWORK

Українська
освітня
платформа

UNIVERSITY OF
OXFORD

VOICES OF CHILDREN

WAPA
GIVE CHILD SOLDIERS THEIR FUTURE BACK.

WWO
WORLD WITHOUT ORPHANS

Bethany

Better Care Network

BEB
Children first. Family forever.

BOSTON COLLEGE
School of Social Work

CRIN
CHILD RIGHTS INTERNATIONAL NETWORK

CPC LEARNING NETWORK
COLUMBIA

DeafKidz INTERNATIONAL

DISABILITY RIGHTS INTERNATIONAL

EDUCATION FOR ALL COALITION

EUROPEAN DISABILITY FORUM

GEORGETOWN UNIVERSITY
Collaborative *on* Global Children's Issues

GHR FOUNDATION

FAITH TO ACTION INITIATIVE

FICE

Forget Me Not

GLOBAL SOCIAL SERVICE WORKFORCE ALLIANCE

HOPE AND HOMES FOR CHILDREN

hopeland

HUMAN RIGHTS WATCH

ISS 100

IPAN International Parent Advocacy Network

Додаток Е

РЕЗОЛЮЦІЯ ЄВРОПАРЛАМЕНТУ
14 вересня 2022 року
(англійською мовою)

European Parliament
2019-2024

Plenary sitting

B9-0388/2022 }
B9-0390/2022 }
B9-0399/2022 }
B9-0402/2022 }
B9-0407/2022 } RC1

14.9.2022

JOINT MOTION FOR A RESOLUTION

pursuant to Rules 144(5) and 132(4) of the Rules of Procedure

replacing the following motions:
B9-0388/2022 (Verts/ALE)
B9-0390/2022 (S&D)
B9-0399/2022 (Renew)
B9-0402/2022 (ECR)
B9-0407/2022 (PPE)

on human rights violations in the context of the forced deportation of Ukrainian civilians to and the forced adoption of Ukrainian children in Russia
(2022/2825(RSP))

Željana Zovko, Michaela Šojdrová, Ewa Kopacz, Gheorghe Falcă, Eugen Tomac, Rasa Juknevičienė, Tomáš Zdechovský, Radosław Sikorski, David McAllister, Magdalena Adamowicz, Sara Skyttedal, Antonio López-Istúriz White, Tom Vandenkendelaere, Peter Pollák, José Manuel Fernandes, Adam Jarubas, Elżbieta Katarzyna Łukacijewska, Vangelis Meimarakis, Paulo Rangel, Christian Sagartz, Krzysztof Hetman, Inese Vaidere, Sandra Kalniete, Seán Kelly, Benoît Lutgen, Vladimír Bilčík, Stelios

Kympouropoulos, Loránt Vincze, Miriam Lexmann, Andrius Kubilius, Michael Gahler, Isabel Wiseler-Lima, Ivan Štefanec, Jiří Pospíšil, Stanislav Polčák, Arba Kokalari, Janina Ochojska, Romana Tomc, Andrey Kovatchev, Andrzej Halicki, Jerzy Buzek, Traian Băsescu
on behalf of the PPE Group
Pedro Marques, Andrea Cozzolino, Evin Incir, Raphaël Glucksmann, Radka Maxová, Juozas Olekas
on behalf of the S&D Group
Petras Auštrevičius, Nicola Beer, Izaskun Bilbao Barandica, Dita Charanzová, Olivier Chastel, Vlad Gheorghe, Klemen Grošelj, Bernard Guetta, Svenja Hahn, Karin Karlsbro, Moritz Körner, Ilhan Kyuchyuk, Nathalie Loiseau, Karen Melchior, Urmas Paet, Frédérique Ries, María Soraya Rodríguez Ramos, Michal Šimečka, Nicolae Ştefănuţă, Ramona Strugariu, Dragoş Tudorache, Hilde Vautmans
on behalf of the Renew Group
Viola von Cramon-Taubadel
on behalf of the Verts/ALE Group
Raffaele Fitto, Anna Fotyga, Karol Karski, Jadwiga Wiśniewska, Witold Jan Waszczykowski, Jacek Saryusz-Wolski, Alexandr Vondra, Ladislav Ilčić, Beata Kempa, Elżbieta Kruk, Assita Kanko, Valdemar Tomaševski, Tomasz Piotr Poręba, Hermann Tertsch, Roberts Zīle, Zbigniew Kuźmiuk, Adam Bielan, Dominik Tarczyński, Andżelika Anna Możdżanowska, Beata Mazurek, Eugen Jurzyca, Angel Dzhambazki, Bogdan Rzońca, Elżbieta Rafalska, Ryszard Czarnecki, Patryk Jaki, Veronika Vrecionová, Nicola Procaccini
on behalf of the ECR Group
Fabio Massimo Castaldo, Carlo Fidanza

European Parliament resolution on human rights violations in the context of the forced deportation of Ukrainian civilians to and the forced adoption of Ukrainian children in Russia
(2022/2825(RSP))

The European Parliament,

– having regard to its previous resolutions on Ukraine and Russia, in particular its resolutions of 7 April[1], 5 May[2] and 19 May[3] 2022,

– having regard to the UN Charter,

– having regard to the European Convention on Human Rights,

– having regard to the International Covenant on Civil and Political Rights,

– having regard to the Hague Conventions,

– having regard to the Geneva Conventions and their additional protocols,

– having regard to the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC),

– having regard to the International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance,

– having regard to the UN Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989 and the additional protocols thereto,

– having regard to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,

– having regard to the European Council conclusions on Ukraine of 30 May 2022,

– having regard to the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) reports on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine of 13April 2022 and of 14 July 2022,

– having regard to the reports by the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights,

– having regard to the discussion in the UN Security Council on 7 September 2022 on the

[1] European Parliament resolution of 7 April 2022 on the EU's protection of children and young people fleeing the war in Ukraine, Texts adopted, P9_TA(2022)0120.
[2] European Parliament resolution of 5 May 2022 on the impact of the war against Ukraine on women, Texts adopted, P9_TA(2022)0206.
[3] European Parliament resolution of 19 May 2022 on the fight against impunity for war crimes in Ukraine, Texts adopted, P9_TA(2022)0218.

forced displacement and deportation of Ukrainian citizens, as well as forced adoptions of Ukrainian children in Russia,

– having regard to Human Rights Watch's report '"We Had No Choice": "Filtration" and the Crime of Forcibly Transferring Ukrainian Civilians to Russia' of 1 September 2022,

– having regard to Rules 144(5) and 132(4) of its Rules of Procedure,

A. whereas the Russian Federation relaunched an unprovoked, unjustified and illegal war of aggression against Ukraine on 24 February 2022; whereas Russia has committed massive and grave violations of human rights and war crimes from the beginning of its full-scale invasion of Ukraine, including mass killings of civilians and prisoners of war, torture, sexual violence, forced disappearances, forced deportation, pillage and the hindering of evacuation and humanitarian convoys, all of which are prohibited under international law and must be prosecuted;

B. whereas the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (Ombudsman) estimates that since 24 February 2022 more than 1 million Ukrainians have been forcibly deported to the Russian Federation, often as far as to the far east of Russia; whereas different sources indicate that these numbers are an underestimate, with the highest estimates putting the numbers at 2.5 million, and that the numbers are constantly increasing; whereas forced deportations from Ukraine, facilitated by the so-called 'filtration camps', show strong historical parallels to forced mass Soviet deportations and Gulag concentration camps; whereas a forcible transfer is a war crime and a potential crime against humanity;

C. whereas the large-scale forced deportation of Ukrainian civilians to the Russian Federation has been identified by international organisations such as the OSCE and the UN as one of the most serious violations of international humanitarian law committed by the Russian Federation in its war of aggression against Ukraine;

D. whereas the Office of the High Commissioner for Human Rights of the United Nations (OHCHR) verified the existence of so-called 'filtration', involving large-scale, compulsory, punitive, and abusive security screening that has resulted in numerous human rights violations against Ukrainian citizens; whereas Ukrainian civilians were effectively interned as they waited to undergo this process, which varied in duration from a few hours to almost a month; whereas during 'filtration', Ukrainian citizens are subjected to detailed interrogation, body searches, sometimes involving forced nudity, and torture; whereas in such circumstances, Ukrainian women and girls are at risk of sexual exploitation;

E. whereas the 'filtration' process is systematic and represents a mass illegal data collection exercise, providing the Russian authorities with vast amounts of personal data about Ukrainian civilians, including their biometric data; whereas this is a clear violation of the right to privacy and could put those subjected to it at risk of being targeted in the future;

F. whereas during this process, the Russian authorities often confiscate Ukrainian

passports and coerce Ukrainians into signing agreements to stay in Russia, hindering their ability to return home, in an apparent effort to change the demographic make-up of Ukraine; whereas, in addition to forced deportations and adoptions, Russia in its geopolitical concept of 'Russkij mir' ('Russian world') in the occupied territories of Ukraine is conducting accelerated Russification;

G. whereas Ukrainian citizens who 'fail' the 'filtration' process are detained and transferred to Russian detention centres and penal colonies, and are at risk of grave harm, including torture and ill treatment, or are forcibly disappeared; whereas the OHCHR has documented credible reports of children being separated from their families when the accompanying adult did not pass the 'filtration' process;

H. whereas children fleeing the war, especially when unaccompanied, are at increased risk of violence, abuse and exploitation, as well as of going missing and falling victim to trafficking, especially when moving across borders, and girls in particular are at risk of gender-based violence;

I. whereas the Ukrainian Ombudsman, on 3 September 2022, claimed that more than 200 000 children had already been forcibly taken to the Russian Federation with the intention of making them available for adoption by Russian families and could verify the circumstances of the forced deportation of 7 000 Ukrainian children; whereas the Russian authorities are deliberately separating Ukrainian children from their parents and abducting others from orphanages, other children's institutions and hospitals before putting them up for adoption inside Russia; whereas this action by the Russian Federation is systematic and large-scale in nature, and includes the eradication of the deportees' personal records, among other offences;

J. whereas Ukraine has created the 'Children of War' portal to allow the parents of lost, displaced and deported children to share all available data;

K. whereas once children are in the Russian-occupied territories or in Russia itself, the process of leaving or reuniting with their guardians is incredibly complex; whereas without formal procedures in place to return Ukrainian children to Ukraine or to reunite them with their guardians and caregivers, the process largely falls on individuals with support from local volunteers, NGOs and back-channel negotiations;

L. whereas on 25 and 30 May 2022, President Vladimir Putin signed decrees simplifying the procedure for granting Russian citizenship to Ukrainian citizens, including children without parental care, and for Ukrainian children's adoption by Russian families, thereby further complicating their return to Ukraine and facilitating the process of enforced assimilation of Ukrainian children; whereas hundreds of Ukrainian children have since received Russian citizenship and have been sent to new parents across the different regions of Russia;

M. whereas international law unequivocally prohibits deportation within an occupied territory or from an occupied territory to the territory of the occupying power, which constitutes a grave breach of the Geneva Conventions and a war crime under the Rome Statute of the ICC; whereas international law and practice prohibit adoption during or

immediately after emergencies; whereas Ukraine adopted a moratorium on inter-country adoptions early in the war; whereas the UN Convention on the Rights of the Child and the Fourth Geneva Convention prohibit occupying powers from changing children's personal status, including their nationality;

N. whereas according to Article II of the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the forcible transfer of children of the group to another group, with the intention to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, constitutes genocide;

O. whereas elderly people, persons with disabilities and other vulnerable groups appear to be at particular risk of becoming trapped in the Russian-occupied areas or in Russia, as they are often placed against their will in facilities such as nursing homes located in Russia or the Russian-occupied areas; whereas these facilities are closed institutions, and placing vulnerable people there fundamentally undermines their right to freedom of movement;

P. whereas Ukrainian citizens who have found themselves in the territory of the Russian Federation face significant difficulties, such as a lack of the means of subsistence, the inability to exchange Ukrainian hryvnias or withdraw funds using bank cards, a lack of clothing and hygiene items, and the inability to contact relatives; whereas Ukrainian civilians are being forcibly relocated to economically depressed or isolated areas in Russia, often in Siberia, and left with no means of returning; whereas those who try to leave Russia often face difficulties crossing from Russia because they lack proper identification documents, having left them behind in Ukraine when fleeing the war or having had them confiscated by the Russian authorities;

Q. whereas a distorted narrative of World War II lies at the root of the Kremlin's propaganda justifying the war of aggression waged by Russia against Ukraine today;

1. Condemns in the strongest possible terms the Russian Federation's war of aggression against Ukraine, as well as the active involvement of Belarus in this war, and demands that Russia immediately terminate all military activities in Ukraine and unconditionally withdraw all forces and military equipment from the entire internationally recognised territory of Ukraine; expresses its undivided solidarity with the people of Ukraine, fully supports Ukraine's independence, sovereignty and territorial integrity within its internationally recognised borders and underlines that this war constitutes a serious violation of international law;

2. Strongly condemns the reported atrocities committed by the Russian Armed Forces, their proxies and the various occupation authorities, in particular the forcible deportation of Ukrainian civilians, including children, to Russia, as well as Russia's abhorrent practices in the so-called 'filtration camps' where families are separated and those who are deemed 'unreliable' disappear;

3. Calls on Russia to fully abide by its obligations under international law and immediately cease the forced deportation and forcible transfer of Ukrainian civilians to Russia and the Russian-occupied territories, all forced transfers of children to the Russian-occupied

territories and the Russian Federation, as well as any inter-country adoptions of children transferred from Ukraine's entire internationally recognised territory; calls on Russia to repeal all legislation facilitating the adoption of Ukrainian children;

4. Emphasises the need for international and European organisations, including the International Committee of the Red Cross, the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, the International Organization for Migration and the OHCHR, to have unfettered access to visit the 'filtration' camps and other places where Ukrainian citizens are located following their transfer to Russia and the Russian-occupied territories, to monitor those facilities and to assist both those Ukrainian citizens who wish to return to the territory of Ukraine to do so, and those Ukrainian citizens who wish to go to a third country to seek asylum and to apply for refugee status and/or family reunification without passing through Ukraine;

5. Demands that the Russian Federation immediately provide information about the names, whereabouts and well-being of all Ukrainians detained or deported, and allow and enable the safe return of all Ukrainian civilians, including children, in particular those who were forcefully deported to the territory of the Russian Federation or to the Ukrainian territories currently occupied by the Russian Federation, by establishing safe channels of communication and travel;

6. Calls on all states and international organisations to press Russia to respect the prohibition on forcible transfers, including on coercing civilians to evacuate to unwanted destinations, and to facilitate the safe passage for civilians to a destination of their choosing, in particular for vulnerable groups;

7. Demands that Russia fully abide by its obligations and stop systematic 'filtration' operations, that it halt all ongoing biometric data collection and retention processes, delete illegally collected data and ensure that civilians can leave in safety and under international supervision to Ukrainian-controlled territory if they so choose;

8. Emphasises that children separated from their parents during war or a humanitarian emergency cannot be assumed to be orphans and must be allowed and enabled to return and be reunited with their parents or legal guardians promptly;

9. Urges the authorities of the Russian Federation to immediately grant international organisations such as the OHCHR and UNICEF access to all Ukrainian children who have been forcefully deported to the Russian-occupied territories and Russia; calls on the Russian authorities to ensure the safety and well-being of Ukrainian children while in Russia and in the Russian-occupied territories, and to protect them from the dangers arising from the war and its consequences;

10. Calls for the immediate creation of an EU Child Protection Package to protect and assist children and young people fleeing the war in Ukraine, which would entail safe passage, protection from violence, abuse, exploitation and trafficking, as well as emergency relief, family reunion efforts and long-term rehabilitation support;

11. Calls on the Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for

Foreign Affairs and Security Policy and the Member States to address the plight of vulnerable groups, including children, elderly people and persons with disabilities in EU public statements about forcible transfers, and to support activists and NGOs on the ground who are trying to take care of them and facilitate their safe return;

12. Calls on the Commission and the Member States to work with the Ukrainian authorities, international organisations and civil society in order to set up mechanisms to document the facts of forced transfer (the number and identities of people, including children, the whereabouts of people who failed the 'filtration' process, the conditions of their stay in Russia, etc.), including in order to determine their whereabouts, to repatriate in particular any missing children and to assist in family reunification and tracing; stresses the need to collect information, such as the names of individuals who have disappeared during the 'filtration' process, their forced confinement, or their transfer to Russia;

13. Calls on the Member States to support via their diplomatic missions in Russia the issuance of temporary travel documents enabling Ukrainian citizens who are trapped in Russia without their identity or travel documents to leave the country if they wish to, and provide temporary shelter in the EU if necessary;

14. Strongly condemns the Russian Presidential decrees of 25 May and 30 May 2022;

15. Urges Russia to abandon its passportisation policy and allow Ukrainians to keep their original identification documents;

16. Insists that the perpetrators of war crimes and crimes against humanity, and possible genocide or genocidal intent, as well as the responsible government officials and military leaders, must be held accountable; notes that the forced relocation and deportation of Ukrainian children, including those from institutions, to the Russian Federation and the Russian-occupied territories and their forced adoption by Russian families is in breach of Ukrainian and international law, in particular Article II of the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide; in this regard, calls on the Member States to support the efforts by the Ukrainian and international authorities to collect, document and preserve evidence of the human rights violations committed in the context of the Russian war against Ukraine;

17. Calls on the Government of Ukraine to ratify the Rome Statute of the ICC in order to facilitate the prosecution of war crimes and crimes against humanity, including forced deportations, and on all European countries to sign or ratify the UN International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearances;

18. Calls on the Commission and the Member States to support all legitimate international and national processes, including under the principle of universal jurisdiction, and to investigate alleged crimes against humanity and war crimes with a view to holding all perpetrators accountable before a court of law, including cases of forcible transfers, forced adoptions and enforced disappearances; strongly welcomes the ongoing investigations by the ICC in this regard;

19. Calls on the Commission and the Member States to provide political, legal, technical,

financial and any other kind of support needed for the establishment of a special tribunal dealing with the crime of aggression by the Russian Federation against Ukraine;

20. Welcomes the swift adoption of sanctions by the Council and calls for continued unity among the EU institutions and the Member States in the face of Russia's aggression against Ukraine, as well as a high level of coordination among the G7; calls on all partners, in particular EU candidate countries and potential candidate countries, to align with the sanctions packages; calls for the list of individuals targeted by the sanctions to be extended, in particular to include all entities and persons identified as responsible for the preparation and organisation of forced deportations and forced adoptions, or for the operation of the so-called 'filtration camps';

21. Notes strong historical parallels between Russia's crimes in Ukraine and Soviet crimes across the Soviet-occupied territories; recognises the mass Soviet deportations, ordered, planned and executed by the Soviet communist regime and the entire Gulag system as crimes against humanity; emphasises the importance of remembrance, historical research and education about the totalitarian past in order to strengthen civic awareness and build resilience to disinformation; calls for a thorough historical and legal evaluation and a transparent public debate about Soviet crimes, most importantly in Russia itself, in order to render impossible the repetition of similar crimes in the future;

22. Instructs its President to forward this resolution to the Council, the Commission, the Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, the governments and parliaments of the Member States, the Council of Europe, the Organization for Security and Co-operation in Europe, the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, the International Organization for Migration, the International Committee of the Red Cross, the International Criminal Court, the United Nations Children's Fund, the President, Government and Parliament of Ukraine, the Belarusian authorities, and the President, Government and Parliament of the Russian Federation.

Додаток Ж

РЕЗОЛЮЦІЯ ЄВРОПАРЛАМЕНТУ
16 лютого 2023 року
(англійською мовою)

European Parliament
2019-2024

TEXTS ADOPTED

P9_TA(2023)0056

One year of Russia's invasion and war of aggression against Ukraine

European Parliament resolution of 16 February 2023 on one year of Russia's invasion and war of aggression against Ukraine (2023/2558(RSP))

The European Parliament,

– having regard to its previous resolutions on Ukraine and on Russia, in particular since the escalation of Russia's war against Ukraine in February 2022,

– having regard to the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part[1], and to the accompanying Deep and Comprehensive Free Trade Area between the European Union and Ukraine, signed in 2014,

– having regard to the UN Charter, the Hague Conventions, the Geneva Conventions and the additional protocols thereto and to the Rome Statute of the International Criminal Court,

– having regard to Ukraine's application for EU membership of 28 February 2022 and the European Council's consequent granting of candidate status on 23 June 2022 based on a positive assessment by the Commission and in line with the views expressed by the European Parliament,

– having regard to the joint statement following the 24th EU-Ukraine Summit of 3 February 2023,

– having regard to the European Council conclusions of 9 February 2023,

– having regard to the speech given by the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy upon his visit to Parliament on 9 February 2023,

– having regard to Rule 132(2) and (4) of its Rules of Procedure,

A. whereas Russia has been carrying out an illegal, unprovoked and unjustified war of aggression against Ukraine since 24 February 2022; whereas this war of aggression constitutes a blatant and flagrant violation of the UN Charter and of the fundamental principles of international law; whereas Ukraine has suffered from Russian aggression ever since protests broke out in November 2013 against the decision by the then

[1] OJ L 161, 29.5.2014, p. 3.

president to suspend the signing of the EU-Ukraine Association Agreement; whereas Russia's actions in Ukraine over the past year continue to threaten peace and security in Europe and worldwide;

B. whereas Russia's forces have conducted indiscriminate attacks against residential areas and civilian infrastructure; whereas thousands of civilians, including hundreds of children, have already been murdered and many more have been tortured, harassed, sexually assaulted, kidnapped or forcibly displaced; whereas this inhumane conduct by Russian forces and their proxies is in total disregard of international humanitarian law; whereas on 30 September 2022, Russia unilaterally declared its annexation of the partly Russian-occupied Ukrainian oblasts of Donetsk, Kherson, Luhansk and Zaporizhzhia, in addition to its previous annexation of the Crimean peninsula; whereas Russia's attempt to ethnically cleanse occupied parts of Ukraine has included mass atrocities; whereas Russia aims to destroy Ukraine's national identity and erase Ukrainian culture and statehood;

C. whereas millions of Ukrainians have been displaced inside and outside Ukraine, having fled from Russia's aggression; whereas Russia's continued aggression against Ukraine will keep forcing people to flee their homes; whereas Russia's war crimes will leave a generation of Ukrainian children traumatised and millions of Ukrainian civilians and military personnel requiring treatment for mental distress, depression, anxiety and post-traumatic stress disorder;

D. whereas the liberation of Ukrainian territories has led to the discovery of overwhelming evidence of structural and widespread human rights violations and war crimes committed by Russian forces and their proxies, such as summary executions and burials in mass graves, rape and other forms of sexual violence, torture, the use of civilians as human shields, the forced displacement of civilians (including children) to Russia, the destruction of ecosystems, the use of explosive weapons with wide-area effects, including illegal cluster munitions in densely populated areas, and the targeted destruction of civilian infrastructure, including hospitals, homes and schools;

E. whereas women and girls are particularly at risk during humanitarian and displacement crises, as they continue disproportionately to be the victims of gender-based violence;

F. whereas the Russian blockade of Ukraine's grain exports over the last year has created the risk of famine for many millions of people inside and outside Ukraine, which is reminiscent of the Holodomor;

G. whereas Russia's war of aggression shows its colonial attitude towards its neighbours; whereas as long as Russia remains an imperial state, it will continue its efforts to maintain the ever-looming threat of aggression on the European continent; whereas numerous international actors have recognised Russia as a state sponsor of terrorism and a state which uses means of terrorism, which should now be followed by concrete measures;

H. whereas Ukraine is now a recognised candidate for membership of the European Union and has received massive support in all areas from the EU, including unprecedented military support; whereas since February 2022, the overall assistance pledged to Ukraine by the EU, its Member States and European financial institutions amounts to at least EUR 67 billion, including military assistance;

I. whereas despite the Russian aggression and the precarious socio-economic situation, the Government of Ukraine has managed to achieve some success in its continued decentralisation and democratisation reforms;

J. whereas the Russian war of aggression is the largest military conflict on the European continent since the end of the Second World War and reflects the growing conflict between authoritarianism and democracy;

1. Reiterates its unwavering solidarity with the people and leadership of Ukraine and its support for the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine, within its internationally recognised borders;

2. Reiterates its strongest condemnation of Russia's illegal, unprovoked and unjustifiable war of aggression against Ukraine. as well as of the involvement of the regime in Belarus; demands that Russia and its proxy forces cease all military actions, in particular their attacks against residential areas and civilian infrastructure, and that Russia withdraw all military forces, proxies and military equipment from the entire internationally recognised territory of Ukraine, end its forced deportations of Ukrainian civilians and release all detained Ukrainians;

3. Pays tribute to the brave people of Ukraine, rightful laureates of the 2023 Sakharov Prize for Freedom of Thought, who are courageously defending their country, sovereignty, independence and territorial integrity, while also defending freedom, democracy, the rule of law and European values against a brutal regime that seeks to undermine our democracy and weaken and divide our Union;

4. Expresses its deepest condolences to the families and loved ones of the courageous defenders who have sacrificed their lives in defence of Ukraine, its people, freedom and democracy; calls for continuous and increased support from the EU and its Member States for the treatment and rehabilitation of injured defenders of Ukraine;

5. States its resolve to contribute to maintaining the Ukrainian people's spirit of resilience and faith in a better future in which peace will reign in Ukraine and Europe, no part of Ukrainian territory will be under Russian occupation and no Ukrainian or other citizen will feel threatened or under attack for their wish to live in peace, safety and prosperity and with respect for European values and principles;

6. Praises the solidarity shown by EU citizens, civil society, Member States and the EU itself towards Ukraine and its people; supports the continuous extension of the Temporary Protection Directive[1] for persons fleeing Ukraine as a consequence of Russia's war of aggression against Ukraine;

7. Believes that the outcome of the war and the stance taken by the international community will play a crucial role in affecting future action by other authoritarian regimes, which are closely observing the course of the war;

8. Underlines that the main objective for Ukraine is to win the war against Russia,

---

[1] Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof (OJ L 212, 7.8.2001, p. 12).

understood as its ability to drive all the forces of Russia, its proxies and allies out of the internationally recognised territory of Ukraine; considers that this objective can be met only through the continued, sustained and steadily increasing supply of all types of weapons to Ukraine, without exception;

9. Demands that Russia permanently cease violating or threatening the sovereignty, independence and territorial integrity of Ukraine and other neighbouring countries; stresses that Russian aggression is not limited to Ukraine, as it has a detrimental security and economic impact on all the EU's Eastern Partnership countries, in particular the Republic of Moldova, which is constantly facing Russian political blackmail, security threats and provocations aimed at destabilising the government and undermining democracy and that threaten to derail the country's European path; takes note of the recent statement by President of the Republic of Moldova Maia Sandu concerning the risk of a *coup d'état* in the country; calls for the EU and its Member States to continue supporting the Republic of Moldova, as its vulnerabilities could weaken Ukraine's resilience and affect Europe's security; calls for the EU and its Member States to promote solidarity and cooperation under the EU's Eastern Partnership Initiative, using all necessary resources to respond adequately to emerging threats and to ensure the stability and prosperity of the region;

10. Underlines that President Putin, other Russian leaders and their Belarusian allies who planned and gave the relevant orders to start this war of aggression against Ukraine must be held accountable for the crime of aggression they have committed; insists further that those accomplices enabling the Russian regime must also be held accountable for their role in Russia's war of aggression;

11. Reiterates its call on the Commission, the Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy (VP/HR) and the Member States to support accountability for the crimes committed during Russia's war of aggression against Ukraine, especially the crime of aggression, war crimes, crimes against humanity and alleged genocide; reiterates, therefore, its call on the Commission, the VP/HR and the Member States to work together with Ukraine and the international community on setting up a special tribunal to investigate and prosecute the crime of aggression committed against Ukraine by Russia's leaders and their allies;

12. Calls on the VP/HR, the European External Action Service (EEAS) and the Member States and their diplomatic services to continue working as closely and intensely as possible with international partners to increase the unity of the international community in condemning and countering Russia's war of aggression and in establishing accountability for war crimes, crimes against humanity and the crime of aggression; reiterates its full support for the work of the International Criminal Court in helping to end impunity for the perpetrators of the most serious crimes of concern to the international community;

13. Condemns, in the strongest possible terms, the use of sexual and gender-based violence as a weapon of war and stresses that this constitutes a war crime; calls for the EU and host countries of women and girls who have fled Ukraine to guarantee access to sexual and reproductive health and rights services, particularly emergency contraception, including for survivors of rape, and to support the provision of these services in Ukraine;

14. Underlines the continued need to provide humanitarian aid to Ukraine, as well as to address the needs of the millions of people displaced from and within Ukraine, in particular those belonging to vulnerable groups; reiterates that the continued forced relocation and deportation of Ukrainian children, including those from institutions, to Russia and their forced adoption by Russian families is in breach of Ukrainian and international law; underlines that forcibly transferring children of a group to another group constitutes the crime of genocide, according to the Article II of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide; calls on the international community, in this regard, to support the Ukrainian authorities' efforts to collect, document and preserve evidence of the human rights violations committed during the Russian war against Ukraine;

15. Welcomes and fully endorses the statement by President Zelenskyy in his address to the European Parliament that 'This is our Europe. These are our rules. This is our way of life. And for Ukraine, it's a way home'; reaffirms its commitment to Ukraine's membership of the European Union; reiterates its call for innovative, complementary and flexible interaction between the ongoing work on the implementation of the Association Agreement in force and the accession negotiation process, thus allowing for Ukraine's gradual integration into the EU single market and sectoral programmes, including access to EU funds in the respective areas, so that Ukrainian citizens can reap the benefits of accession throughout the process and not only upon its completion;

16. Underlines that the Russian war of aggression has fundamentally changed the geopolitical situation in Europe, which necessitates bold, brave and comprehensive political, security and financial decisions by the EU; reiterates, in this context, its support for the European Council's decision to grant EU candidate status to Ukraine; calls on Ukraine, the Commission and the Council to work towards the start of accession negotiations this year; believes that Ukraine's membership of the EU represents a geostrategic investment in a united and strong Europe and that it equates to showing leadership, resolve and vision;

17. Welcomes the European Council's decision to grant EU candidate status to Ukraine; underlines that accession to the EU must take place in accordance with Article 49 of the Treaty on European Union, based on respect for the relevant procedures and conditional upon the fulfilment of the established criteria, in particular the so-called Copenhagen criteria for EU membership, and remains a merit-based process that requires the adoption and implementation of relevant reforms, in particular in the areas of democracy, the rule of law, human rights, a market economy and implementation of the EU *acquis*; calls on the Ukrainian Government to continue to strengthen local self-government, a reform that has received significant national and international acclaim, and to embed the success of the decentralisation reform in the overall architecture of Ukraine's repair, recovery and reconstruction processes;

18. Reaffirms its support for providing military aid to Ukraine for as long as necessary; recognises the efforts made by the Member States in providing and by the VP/HR in coordinating military support to allow Ukraine to exercise its legitimate right to defend itself against Russia's war of aggression; reiterates its call on the Member States to nevertheless substantially increase and accelerate their military support with a view to not only allowing Ukraine to defend itself against Russian attacks, but also to enabling it to regain full control over its entire internationally recognised territory; calls on the Member States, the US, the UK and Canada to swiftly deliver on their pledge to provide

Ukraine with modern battle tanks; underlines the importance of maintaining close coordination and unity among Ukraine's allies on the analysis of critical requests by the Ukrainian authorities for heavy weaponry and advanced air-defence systems; calls for serious consideration to be given to supplying Ukraine with Western fighter jets, helicopters and appropriate missile systems and to substantially increasing munitions deliveries;

19. Calls on the Council to maintain its sanctions policy against Russia and Belarus, while monitoring, reviewing and enhancing its effectiveness and impact; calls on the Commission and the Member States to ensure the swift implementation and strict enforcement of all sanctions; calls on the Council to adopt its 10th sanctions package by the end of February 2023, to substantially broaden the scope of the sanctions, in particular those on the economy and the energy sector by prohibiting imports of Russian fossil fuels, uranium and diamonds, and those against persons and entities, to sanction all persons associated with the so-called Wagner Group and other Russian-funded armed groups, militias and proxies, including those active in the occupied territories of Ukraine, and for the Nord Stream 1 and 2 pipelines to be completely abandoned in order to stop financing Putin's war machine with EU money; calls on all Member States to remain united in their response to the Russian war of aggression against Ukraine and on all EU candidate countries and potential candidates to align with the EU's sanctions policy;

20. Asks the Commission for an impact assessment on the effectiveness of sanctions on the Russian war effort and on the circumvention of sanctions; recalls that the violation of restrictive measures has been added to the EU list of criminal offences;

21. Calls on the EU and its Member States to take further action to continue the international isolation of the Russian Federation, including with regard to Russia's membership of international organisations and bodies such as the United Nations Security Council;

22. Is deeply concerned about reports that several third countries are collaborating with Russia to help it circumvent sanctions, including reports that Iran and North Korea have been continuously supplying military equipment to Russia and that Chinese state-owned defence companies are shipping dual-use equipment, navigation equipment, jamming technology and fighter aircraft parts to Russia and reports of 'shadow tanker' activities, and asks the Commission to guarantee that no gas imports from third countries, such as Azerbaijan, could be whitewashing Russian gas under European sanctions; calls for the EU, the Member States and their allies to strengthen the effectiveness of the sanctions already imposed, to take urgent steps to block any attempt to circumvent these sanctions and to work on a secondary sanctions mechanism that would close any loopholes; condemns those countries that are helping Russia to avoid the effects of the sanctions imposed and calls for the EU to rigorously prosecute companies, associations and individuals who participate in the circumvention of sanctions;

23. Calls on the Commission and the co-legislators to complete the legal regime allowing for the confiscation of Russian assets frozen by the EU and for their use to address the various consequences of Russia's aggression against Ukraine, including the reconstruction of the country and compensation for the victims of Russia's aggression; underlines its conviction that once the war ends, Russia must be obliged to pay reparations imposed on it to ensure that it makes a substantial contribution to the

reconstruction of Ukraine;

24. Reiterates its condemnation of the recent decision of the International Olympic Committee (IOC) to allow Russian and Belarusian athletes to compete in qualifications for the Paris 2024 Olympic Games under a neutral flag, which runs counter to those countries' multifaceted isolation and will be used by both regimes for propaganda purposes; calls on the Member States and the international community to exert pressure on the IOC to reverse this decision, which is an embarrassment to the international world of sport, and to adopt a similar position on any other sport, cultural or scientific events;

25. Calls for the EU and its Member States to actively support the diplomatic efforts made by the International Atomic Energy Agency (IAEA), which has proposed setting up a nuclear safety and security protection zone around Ukraine's Zaporizhzhia Nuclear Power Plant; stresses the importance of preserving the integrity of infrastructure and ensuring easy access to nuclear sites for the IAEA mission; calls for the EU institutions and Member States to ban Rosatom from ongoing investments in critical infrastructure in the EU and for all its activities in the EU to be stopped;

26. Calls for the EU institutions to extend the opportunities for Ukrainian elected representatives and officials to study and observe the work of the EU institutions; calls for procedures to be launched to establish the Eastern Partnership Academy for Public Administration;

27. Calls for the EU and its Member States to work strategically and proactively to counter hybrid threats and to prevent Russia's interference in political, electoral and other democratic processes in Ukraine and in the EU, in particular malicious acts aimed at manipulating public opinion and undermining European integration; calls for the EU and its Member States to increase resilience against disinformation and disruptive campaigns designed to undermine democratic processes and create divisions in Ukraine and in the EU and to close the gap by ensuring that European broadcasting companies and television channels do not provide services to any sanctioned Russian television channels nor contribute to the spread of Russian disinformation content;

28. Calls on the UN General Assembly to keep Russia's war of aggression against Ukraine on its agenda and calls on the EU's partners around the world to continue to provide political and humanitarian support for Ukraine as it defends its independence, sovereignty and territorial integrity; calls on the EEAS and the Member States to increase their engagement with world leaders from other regions with regard to support for Ukraine and to strengthen international pressure on the Russian regime;

29. Expresses its gratitude to the countries that have shown unprecedented unity, solidarity and support for Ukraine since the first hours of the war and continue to do so;

30. Expresses its solidarity and support for the courageous people in Russia and Belarus protesting Russia's war of aggression against Ukraine; demands that Member States protect and grant asylum to Russians and Belarusians being persecuted for speaking out against or protesting the war, as well as Russian and Belarusian deserters and conscientious objectors;

31. Instructs its President to forward this resolution to the Council, the Commission, the

Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, the governments and parliaments of the Member States, the President, Government and Verkhovna Rada of Ukraine, the United Nations, the International Olympic Committee and the Russian and Belarusian authorities.

Додаток К

БАГАТОСТОРОННЯ ЗАЯВА-ДЕКЛАРАЦІЯ
країн ЄС разом з 22 іншими державами
Квітень 2023 року

Спільна заява у відповідь на засідання РФ за формулою Арріа щодо незаконної примусової депортації дітей Російською Федерацією в Україні

Опубліковано 05 квітня 2023 року о 20:00

• "Сьогодні РФ продовжуватиме зловживати повноваженнями та привілеями постійного члена Ради Безпеки ООН для поширення дезінформації про широкомасштабне викрадення та незаконну примусову депортацію тисяч українських дітей";

•"Численні надійні джерела, зокрема Міжнародний кримінальний суд, Міжнародна комісія з розслідування ситуації в Україні, наукові інституції, довірені медіа та незалежні неурядові організації, звертали увагу на незаконну примусову депортацію Росією дітей з території України до РФ. Ці осудні дії відбулися в контексті повномасштабного вторгнення РФ та незаконної агресивної війни проти України, які ми беззастережно засуджуємо";

• "РФ намагатиметься представити свої дії в Україні відповідно до міжнародного права, прав дитини та програми "Діти та збройні конфлікти". Факти очевидні:

◦Російська влада допитала, затримала та примусово депортувала понад 19 500 українських дітей із їхніх домівок в Україні до Росії. Це включало навмисне розлучення дітей із батьками та викрадення дітей із дитячих будинків перед тим, як передати цих дітей на усиновлення в Росії;

◦Незалежна міжнародна слідча комісія щодо України визначила, що передача Росією та депортація дітей в межах України та до РФ порушує міжнародне гуманітарне право та є воєнним злочином;

◦Президент РФ Володимир Путін і уповноважений президента з прав дитини Марія Львова-Белова є суб'єктами ордерів на арешт Міжнародним кримінальним судом за воєнний злочин у вигляді незаконної депортації дітей та незаконного переміщення дітей з окупованих територій України до РФ";

• "Ми однозначно засуджуємо дії РФ в Україні, зокрема, примусову депортацію українських дітей, а також інші серйозні порушення щодо дітей, вчинені російськими військами в Україні";

•Жодна кількість дезінформації, яка поширюється РФ, не може заперечити правдивість вищенаведених фактів або захистити винних від відповідальності за ці злочини".

Заяву підписали Андорра, Албанія, Австралія, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, ЄС, Фінляндія, Франція, Німеччина, Грузія, Греція, Гватемала, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Республіка Корея, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Монако, Чорногорія, Королівство Нідерланди, Нова Зеландія, Північна Македонія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Україна, Велика Британія та США.

Довідково:За інформацією єдиного урядового інформаційного порталу https://childrenofwar.gov.ua/), станом на 5 квітня 2023 року внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ загинули 467 дитини, 944 – зазнали поранень, 377 дітей вважаються зниклими. 19544 дитини були депортовані до РФ чи ТОТ України, 328 дітей вдалося повернути до їх родичів в Україні.

Водночас, реальні цифри ймовірно є значно вищими, оскільки отримання інформації суттєво ускладнене через активні бойові дії, тимчасову окупацію РФ частини території України, а також ненадання РФ будь-яких даних щодо депортованих українських дітей.

Додаток Л

РЕЗОЛЮЦІЯ S.Res.158 Сенату США
Квітень-червень 2023 року
(мовою оригіналу – англійською)

AUTHENTICATED U.S. GOVERNMENT INFORMATION GPO

III

Calendar No. 99

118TH CONGRESS
1ST SESSION

S. RES. 158

Condemning the deportation of children from Ukraine to the Russian Federation and the forcible transfer of children within territories of Ukraine that are temporarily occupied by Russian forces.

IN THE SENATE OF THE UNITED STATES

APRIL 17, 2023

Mr. PETERS (for himself, Mrs. BLACKBURN, Mr. CASSIDY, Mr. GRASSLEY, Mr. BARRASSO, Mr. CARDIN, Mrs. SHAHEEN, Mr. SCOTT of Florida, Mr. THUNE, Ms. STABENOW, and Mr. COONS) submitted the following resolution; which was referred to the Committee on Foreign Relations

JUNE 13, 2023

Reported by Mr. MENENDEZ, without amendment and an amendment to the preamble

[Strike the preamble and insert the part printed in italic]

RESOLUTION

Condemning the deportation of children from Ukraine to the Russian Federation and the forcible transfer of children within territories of Ukraine that are temporarily occupied by Russian forces.

~~Whereas, on January 12, 1951, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (commonly known as the "Genocide Convention"), of which the Russian Federation is a signatory, came into effect,~~

Whereas, on February 24, 2022, the Russian Federation launched an illegal and unprovoked further invasion of Ukraine;

Whereas, on March 22, 2022, the Ukrainian Foreign Ministry announced that the Russian military had forcefully and illegally kidnapped 2,389 Ukrainian children from temporarily occupied areas of Ukraine;

Whereas forcibly transferring children of one group to another group is a violation of Article II(e) of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, adopted and opened for signature in 1948 and entered into force in 1951 (commonly known as the "Genocide Convention");

Whereas the unlawful deportation or transfer of people constitutes a breach of Article 147 of the Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, done at Geneva August 12, 1949 (commonly referred to as the "Fourth Geneva Convention");

Whereas, Maria Lvova-Belova, Children's Rights Commissioner for the President of Russia, admitted to kidnapping Ukrainian children and facilitating forced adoptions to Russian families;

Whereas Ukrainian authorities have stated that a number of the kidnapped Ukrainian children have families who remain in Ukraine, but have been separated due to the Russian invasion;

Whereas, on May 30, 2022, the President of the Russian Federation, Vladimir Putin, signed a decree simplifying the procedure of obtaining Russian citizenship for Ukrainian orphans and children without parental care,

thereby expediting the process of illegal adoption of deported Ukrainian children by Russian families;

Whereas, on June 2, 2022, Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy stated that 200,000 children are among the Ukrainians who have been forcefully resettled in Russia;

Whereas, on June 16, 2022, Russian authorities announced that children born in occupied Ukrainian territories after the February 24, 2022, invasion will be deemed Russian citizens;

Whereas, on July 11, 2022, United Nations Secretary General António Guterres ordered an investigation into the deaths and injuries of Ukrainian children;

Whereas, on July 13, 2022, Secretary of State Antony J. Blinken issued a statement calling upon Russia to "immediately halt its systemic filtration operations in Ukraine", which have caused the disappearance, detention, or forcible deportation of between 900,000 and 1,600,000 Ukrainians (approximately 260,000 of whom are children);

Whereas, on December 5, 2022, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Dmytro Lubinets, announced that at least 2,800,000 Ukrainians have been deported to Russia;

Whereas, on March 17, 2023, the International Criminal Court issued warrants of arrest, relating to the war crimes described in subsections (a)(vii) and (b)(viii) of section 2 of article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court, for—

(1) Vladimir Putin, for—

(A) the unlawful deportation of population (children), and

~~(B) the unlawful transfer of population (children) from occupied areas of Ukraine to the Russian Federation; and~~

~~(2) Maria Lvova-Belova, Presidential Commissioner for Children's Rights in Russia, for—~~

~~(A) the unlawful deportation of population (children); and~~

~~(B) the unlawful transfer of population (children) from occupied areas of Ukraine to the Russian Federation; and~~

~~Whereas, as of March 27, 2023, the official platform "Children of War", which was created by the Ministry of Reintegration and the National Information Bureau on behalf of the Office of the President of Ukraine reported that—~~

~~(1) at least 465 Ukrainian children have been killed and 942 Ukrainian children have been wounded since Russia's renewed invasion of Ukraine began; and~~

~~(2) there has been 16,207 verified cases of Ukrainian children being deported to Russia out of a possible 744,000 cases. Now, therefore, be it~~

Whereas, on January 12, 1951, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (commonly known as the "Genocide Convention"), of which the Russian Federation is a signatory, came into effect;

Whereas, on February 24, 2022, the Russian Federation launched an illegal and unprovoked further invasion of Ukraine;

Whereas, on March 22, 2022, the Ukrainian Foreign Ministry announced that the Russian military had forcefully and illegally kidnapped 2,389 Ukrainian children from temporarily occupied areas of Ukraine;

Whereas forcibly transferring children of one group to another group can constitute a violation of Article II(e) of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, adopted and opened for signature in 1948 and entered into force in 1951 (commonly known as the "Genocide Convention");

Whereas the unlawful deportation or transfer of protected people constitutes a breach of Article 147 of the Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, done at Geneva August 12, 1949 (commonly referred to as the "Fourth Geneva Convention");

Whereas, Maria Lvova-Belova, Children's Rights Commissioner for the President of Russia, admitted to kidnapping Ukrainian children and facilitating forced adoptions to Russian families;

Whereas Ukrainian authorities have stated that a number of the kidnapped Ukrainian children have families who remain in Ukraine, but have been separated due to the Russian invasion;

Whereas, on May 30, 2022, the President of the Russian Federation, Vladimir Putin, signed a decree simplifying the procedure of obtaining Russian citizenship for Ukrainian orphans and children without parental care, thereby expediting the process of illegal adoption of deported Ukrainian children by Russian families;

Whereas, on June 2, 2022, Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy stated that 200,000 children are among the Ukrainians who have been forcefully resettled in Russia;

Whereas on June 16, 2022, Russian authorities announced that children born in occupied Ukrainian territories after

the February 24, 2022, invasion will be deemed Russian citizens;

Whereas, on July 11, 2022, United Nations Secretary General António Guterres ordered an investigation into the deaths and injuries of Ukrainian children;

Whereas, on January 27, 2023, United Nations High Commissioner for Refugees, Filippo Grandi, accused Russia of violating the "fundamental principles of child protection" by giving Russian passports to unaccompanied Ukrainian child refugees and putting them up for adoption;

Whereas, on July 13, 2022, Secretary of State Antony J. Blinken issued a statement calling upon Russia to "immediately halt its systemic filtration operations in Ukraine", which have caused the disappearance, detention, or forcible deportation of between 900,000 and 1,600,000 Ukrainians (approximately 260,000 of whom are children);

Whereas, on December 5, 2022, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Dmytro Lubinets, announced that at least 2,800,000 Ukrainians have been deported to Russia;

Whereas on March 17, 2023, the International Criminal Court issued warrants of arrest, relating to the war crimes described in subsections (a)(vii) and (b)(viii) of section 2 of article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court, for—

(1) Vladimir Putin, for—

(A) the unlawful deportation of population (children); and

(B) the unlawful transfer of population (children) from occupied areas of Ukraine to the Russian Federation; and

(2) Maria Lvova-Belova, Presidential Commissioner for Children's Rights in Russia, for—

(A) the unlawful deportation of population (children); and

(B) the unlawful transfer of population (children) from occupied areas of Ukraine to the Russian Federation; and

Whereas, as of June 1, 2023, the official platform "Children of War", which was created by the Ministry of Reintegration and the National Information Bureau on behalf of the Office of the President of Ukraine reported that—

(1) at least 484 Ukrainian children have been killed and 992 Ukrainian children have been wounded since Russia's renewed invasion of Ukraine began; and

(2) there has been 19,505 verified cases of Ukrainian children being deported to Russia: Now, therefore, be it

Resolved, That the Senate—

(1) holds the Government of the Russian Federation, under the leadership of Vladimir Putin, responsible for the wrongful and illegal kidnapping of children from Ukraine and officially condemns these actions in the strongest terms;

(2) condemns—

(A) the forcible mass transfer of millions of Ukrainian civilians, hundreds of thousands of whom are children, to the Russian Federation or territories controlled by the Russian Federation; and

(B) the facilitation of illegal adoptions, which could constitute a violation of Russia's obligations under the Genocide Convention and amount to genocide;

(3) claims that the Russian Federation is attempting to wipe out a generation of Ukrainian children, thereby crippling Ukraine's ability to nurture the next generation of Ukrainian citizens and leaders and to rebuild their country after Russia's unprovoked war, with the purpose of demolishing Ukraine's unique language, culture, history, and identity;

(4) asserts that the invasion of Ukraine by the Russian Federation has significantly increased the risks of children being exposed to human trafficking and exploitation, child labor, gender-based violence, hunger, injury, trauma, deprivation of education and shelter, and death;

(5) urges the President to use all legal means necessary to hold accountable those responsible for the forcible deportation and displacement of children in Ukraine;

(6) asserts that United States policy should involve assisting in reunification efforts between

Ukrainian children deported or displaced by Russia's ongoing invasion of Ukraine and their families; and

(7) calls upon the President to impose sanctions on those responsible for the forcible deportation and displacement of Ukrainian children, including through the Global Magnitsky Human Rights Accountability Act (22 U.S.C. 10101 et seq.).

Calendar No. 99

118TH CONGRESS
1ST SESSION

S. RES. 158

RESOLUTION

Condemning the deportation of children from Ukraine to the Russian Federation and the forcible transfer of children within territories of Ukraine that are temporarily occupied by Russian forces.

JUNE 13, 2023

Reported without amendment and an amendment to the preamble

Додаток М

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА

від 14 травня 2024 р. № 551
Київ

Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України

Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є :**

Затвердити **Порядок виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України**, що додається.

Прем'єр-міністр України **Д. ШМИГАЛЬ**

Інд. 73

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 14 травня 2024 р. № 551

ПОРЯДОК
виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України

1. Цей Порядок визначає механізм взаємодії між суб'єктами, які беруть участь у пошуку, поверненні, забезпеченні соціального захисту та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених, і таких, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (далі - діти).

До суб'єктів, які беруть участь у пошуку, поверненні, забезпеченні соціального захисту та реінтеграції дітей, належать представники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, СБУ, державного підприємства "Український національний центр розбудови миру" (далі - Український національний центр розбудови миру), яке згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. **№ 228** "Про визначення державного підприємства, яке виконує функції Національного інформаційного бюро" (Офіційний вісник України, 2022 р., № 26, ст. 1470) виконує функції Національного інформаційного бюро, громадських об'єднань, благодійних фондів.

2. Суб'єкти, зазначені в **пункті 1** цього Порядку, взаємодіють з метою здійснення заходів з пошуку, повернення, забезпечення соціального захисту та реінтеграції дітей (далі - заходи з повернення дітей).

3. У цьому Порядку терміни вживаються в такому значенні:

дитина, яка депортована внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, - громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання шляхом виселення або вчинення інших примусових дій з території, на якій вона перебувала, за відсутності підстав, передбачених **статтею 49** Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. та **статтею 78** Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р., на територію держави-агресора або на територію іншої держави і яка не досягла 18-річного віку (повноліття);

дитина, яка примусово переміщена внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, - громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання шляхом виселення або вчинення інших примусових дій з території, на якій вона перебувала, за відсутності підстав, передбачених **статтею 49** Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. та **статтею 78** Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

(Протокол I), від 8 червня 1977 р., в межах тимчасово окупованої території України і яка не досягла 18-річного віку (повноліття);

дитина, яка перебуває під ризиком депортації та/або примусового переміщення, - громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яка перебуває під ризиком примусу залишити або покинути своє місце проживання шляхом виселення або вчинення інших примусових дій з території, на якій вона перебувала, за відсутності підстав, передбачених **статтею 49** Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. та **статтею 78** Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р., в межах тимчасово окупованої території України і яка не досягла 18-річного віку (повноліття);

індивідуальний план заходів з повернення дитини (далі - індивідуальний план) - розроблений Мінреінтеграції із залученням громадських об'єднань та благодійних фондів (далі - юридичні особи), уповноваженого законного представника дитини та інших уповноважених органів комплекс заходів з пошуку, повернення, забезпечення соціального захисту та реінтеграції депортованих або примусово переміщених дітей, дітей, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення з території Російської Федерації, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України, або з виїзду їх в треті безпечні країни.

4. Індивідуальний план розробляється з урахуванням потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, місця перебування та місця повернення, її культурної та етнічної приналежності та забезпечує її повноцінну реінтеграцію і можливість повернення до місця постійного проживання в Україні або інтеграції її на новому місці проживання в Україні.

Індивідуальний план включає:

формування особистої справи дитини, що містить інформацію, необхідну для пошуку та ідентифікації дитини;

розроблення переліку послідовних заходів з повернення дитини (складення індивідуального маршруту, визначення переліку необхідних документів, логістики та інших заходів, зокрема пов'язаних із забезпеченням потреби в оренді житла), що здійснюються законним представником дитини або уповноваженою ним особою;

забезпечення супроводу під час вчинення нотаріальних дій (у разі звернення);

супроводження під час оформлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон (у разі потреби);

забезпечення дитини, її законного представника або уповноваженої ним особи проїзними документами;

здійснення орієнтовного розрахунку добових, вартості проживання дитини, законного представника дитини або уповноваженої ним особи під час поїздки, пов'язаної з поверненням дитини на територію України;

забезпечення дитини речами після її повернення в Україну згідно з переліком речей першої необхідності, визначеним Мінреінтеграції.

Форма індивідуального плану затверджується наказом Мінреінтеграції з урахуванням медичних, освітніх потреб, соціального супроводу та психологічного стану дитини.

5. Координатором взаємодії суб'єктів, зазначених у **пункті 1** цього Порядку, є Мінреінтеграції.

Інші заінтересовані юридичні та фізичні особи можуть бути залучені до здійснення заходів з повернення дітей у випадках і порядку, що визначені законодавством.

6. У разі отримання інформації про дитину посадові особи державних органів та органів місцевого самоврядування, а також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, міжнародні організації, Український національний центр розбудови миру, інші заінтересовані юридичні та фізичні особи не пізніше наступного робочого дня зобов'язані повідомити Державній службі у справах дітей про таку дитину.

Державна служба у справах дітей після отримання повідомлення про дитину невідкладно інформує Український національний центр розбудови миру, звіряє інформацію про таку дитину з даними "Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Діти" (далі - Єдина система "Діти") і надсилає повідомлення про виявлення дитини службі у справах дітей виконавчого органу міської, районної у місті (у разі її утворення), сільської, селищної ради за адресою задекларованого/зареєстрованого місця проживання (перебування) дитини до повномасштабного вторгнення або за адресою перебування законного представника дитини (далі - служба у справах дітей).

У разі коли інформація в Єдиній системі "Діти" про дитину відсутня, Державна служба у справах дітей з метою отримання необхідної інформації звертається з відповідним запитом до уповноважених органів, зокрема Національної поліції, ДМС.

7. У повідомленні зазначається вся наявна інформація, яка відома про дитину, її законних представників та необхідна для внесення до Єдиного реєстру осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України (далі - Реєстр), відповідно до **пункту 16** Порядку створення, ведення, доступу до відомостей Єдиного реєстру осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2023 р. № 339 "Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України" (Офіційний вісник України, 2023 р., № 45, ст. 2396).

8. Український національний центр розбудови миру після отримання повідомлення відповідно до **пункту 6** цього Порядку в десятиденний строк з моменту його отримання вносить інформацію про дитину до Реєстру і перевіряє дані про те, чи є законні представники дитини військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора) або позбавленими особистої свободи (затримані, взяті у заручники) органами влади держави-агресора (окупаційних адміністрацій та збройних формувань) у разі наявності інформації про таких осіб.

Український національний центр розбудови миру надсилає інформацію про дитину, що міститься в Реєстрі, до СБУ, Державної служби у справах дітей, Офісу Генерального прокурора, органів (підрозділів) Національної поліції для її подальшого опрацювання та відповідного реагування у межах компетенції.

За результатами опрацювання органи, зазначені в абзаці другому цього пункту, інформують про вжиті заходи та наявну інформацію Український національний центр розбудови миру і службу у справах дітей, визначену Державною службою у справах дітей, у разі, коли територія, на якій проживала (перебувала) дитина до повномасштабного вторгнення, є тимчасово окупованою Російською Федерацією.

Державна служба у справах дітей на підставі інформації, що міститься в Єдиній системі “Діти”, Реєстрі, звертається до органів (підрозділів) Національної поліції, СБУ з метою оновлення щокварталу інформації про дітей, які залишилися (перебувають) на території держави-агресора, тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, включеній до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Мінреінтеграції, для якої не визначена дата завершення тимчасової окупації.

9. Державна служба у справах дітей надсилає виявлену інформацію про дитину службі у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини до її депортації та/або примусового переміщення та, якщо дитина має статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, - до відома служби у справах дітей за місцем первинного обліку такої дитини, а також службі у справах дітей обласної держадміністрації (військової адміністрації) відповідно до її підпорядкування.

У разі відсутності у виконавчого органу міської, районної у місті (у разі її утворення), сільської, селищної ради можливості здійснювати свої повноваження на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії (територіях можливих бойових дій, територіях активних бойових дій та територіях активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси), а також тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Мінреінтеграції, Державна служба у справах дітей визначає іншу службу у справах дітей та надсилає їй повідомлення про дитину. Державна служба у справах дітей повідомляє про визначення іншої служби у справах дітей службі у справах дітей обласної держадміністрації (військової адміністрації) відповідно до її підпорядкування.

10. Служба у справах дітей після отримання повідомлення від Державної служби у справах дітей відповідно до вимог **пункту 9** цього Порядку реєструє його та формує особову справу дитини, складає або доповнює обліково-статистичну картку і робить позначку “депортована, примусово переміщена дитина або дитина, що перебуває під ризиком депортації та/або примусового переміщення” в Єдиній системі “Діти” та здійснює безпосереднє ведення справи дитини.

У разі з’ясування обставин про те, що дитина є дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, або дитиною, яка перебуває у складних життєвих обставинах, інформація про її депортацію або примусове переміщення вноситься до обліково-статистичної картки дитини в Єдиній системі “Діти” і зберігається в її особовій справі. У разі потреби Державна служба у справах дітей надає право доступу до обліково-статистичної картки дитини в Єдиній системі “Діти” визначеній нею службі у справах дітей.

11. Служба у справах дітей за місцем обліку дитини протягом п’яти робочих днів з’ясовує інформацію про законного представника дитини (у разі наявності) та можливість виїхати йому за дитиною до місця її депортації або примусового переміщення та інформує про це службу у справах дітей обласної держадміністрації (військової адміністрації).

12. У разі відсутності законного представника у дитини, про яку надійшла інформація про те, що вона депортована, примусово переміщена або перебуває під ризиком депортації та/або примусового переміщення, службою у справах дітей у найкоротші строки вживаються заходи до пошуку осіб, родичів, на яких може бути покладено повноваження законного представника (шляхом встановлення опіки або піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування).

У разі відмови або неможливості законного представника дитини виїхати за дитиною до місця депортації або місця примусового переміщення законний представник надає згоду

третій особі на вчинення дій з повернення дитини під час всієї поїздки, зокрема перетину державного кордону, що оформлюється у формі заяви, на якій нотаріально засвідчується справжність підпису законного представника.

У разі наявності інформації про наявність підстав для надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, служба у справах дітей вживає заходів з надання такій дитині відповідного статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, відповідно до **пунктів 79[1]-79[3]** Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 "Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини" (Офіційний вісник України, 2008 р., № 76, ст. 2561).

Статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, надається дітям відповідно до **пунктів 23** і **24** Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866.

Встановлення опіки (піклування) над дитиною здійснюється відповідно до **пунктів 79[3]** і **79[4]** Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866, влаштування її у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу - у порядку, передбаченому постановами Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. **№ 565** "Про затвердження Положення про прийомну сім'ю" (Офіційний вісник, 2002 р., № 18, ст. 926) і від 26 квітня 2002 р. **№ 564** "Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу" (Офіційний вісник України, 2002 р., № 18, ст. 925).

13. Про можливість законного представника дитини або уповноваженої ним особи виїхати за дитиною до держави її депортації або на територію примусового переміщення служба у справах дітей складає акт у довільній формі та повідомляє про це Мінреінтеграції шляхом надсилання відповідного листа з позначкою "розглянути невідкладно".

14. Служба у справах дітей разом з відповідним органом опіки та піклування здійснює повноваження та вживає заходів до повернення дитини та передачі її законним представникам.

15. Заходи, передбачені індивідуальним планом, здійснюються Мінреінтеграції у співпраці з юридичними особами.

Юридична особа повинна відповідати таким критеріям:

неперебування у процесі припинення діяльності;

в статутних документах повинна бути зазначена інформація про провадження діяльності, пов'язаної із задоволенням суспільних інтересів у сфері забезпечення здійснення захисту прав і свобод дитини, підтримки сімей, протягом не менш як п'яти років;

відсутність фактів порушення вимог бюджетного законодавства;

наявність оприлюдненої на своєму офіційному веб-сайті та/або на своїх сторінках у соціальних мережах інформації про свою діяльність, звіти про використання нею коштів державного та/або місцевого бюджету.

16. Український національний центр розбудови миру і юридична особа є сторонами договору про спільну діяльність відповідно до законодавства (далі - договір).

Договір укладається строком на один рік.

17. Юридична особа після укладення договору здійснює заходи з повернення дітей відповідно до індивідуального плану.

18. Юридична особа за координації Мінреінтеграції забезпечує за власний рахунок здійснення заходів з повернення дітей, передбачених індивідуальним планом, вартість яких підлягає компенсації за рахунок бюджетних коштів відповідно до Порядку використання коштів державного бюджету, передбачених на забезпечення здійснення заходів з повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 552.

19. У разі прибуття на пункт пропуску державного кордону України дитини без супроводу працівники Держприкордонслужби повідомляють про цей факт органам опіки та піклування за місцем розташування пропускного пункту державного кордону та СБУ.

Керівник органу опіки та піклування видає довіреність працівнику служби у справах дітей на представництво інтересів дитини від імені органу опіки та піклування.

Служба у справах дітей за місцем виявлення дитини зобов’язана невідкладно забрати таку дитину з пункту пропуску через державний кордон, забезпечити її тимчасове влаштування, вжити заходів, передбачених законодавством, до її захисту та повідомити про таку дитину службі у справах дітей обласної держадміністрації (військової адміністрації).

Служба у справах дітей обласної держадміністрації (військової адміністрації) повідомляє про таку дитину Державній службі у справах дітей.

20. Соціальний супровід дітей, яких було повернуто з депортації або примусового переміщення, здійснюється відповідно до законодавства надавачами соціальних послуг.

21. Відповідно до **абзацу першого** частини другої статті 11 Закону України “Про інформацію” та **частини п’ятої** статті 10 Закону України “Про охорону дитинства” посадові та юридичні особи, що були залучені до процесу повернення дітей, не мають права на розголошення або опублікування будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини.

Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України
Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 14.05.2024 № 551
Прийняття від **14.05.2024**
Постійна адреса:
https://zakon.rada.gov.ua/go/551-2024-%D0%BF

Законодавство України
станом на 08.08.2024
чинний
551-2024-р

Публікації документа

- **Урядовий кур'єр** від 18.05.2024 — № 102
- **Офіційний вісник України** від 29.05.2024 — 2024 р., № 47, стор. 46, стаття 2928, код акта 124858/2024

Додаток Н

КЛЮЧОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для працівників соціальної сфери, практиків у сфері захисту дитинства та сім'ї, які працюють як в Україні, так і в приймаючих країнах, у впровадженні заходів, пов'язаних з опікою над дітьми в контексті військового стану в Україні, відповідно до міжнародних стандартів та належної практики у сфері опіки над дітьми та надання альтернативної опіки

1. ПРОФІЛАКТИКА РОЗЛУЧЕНЬ ДІТЕЙ З СІМ'ЄЮ ТА ЗАХИСТ ДІТЕЙ В СІМЕЙНИХ ФОРМАХ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇНАХ

Запропоновані рекомендації стосуються конкретних ризиків розлуки під час переселення або евакуації.

Запобігання розлученню дітей з сім'ями в постраждалих від конфлікту регіонах України

- У більшості ситуацій в інтересах усіх дітей залишатися зі своєю сім'єю або возз'єднатися зі своєю сім'єю, якщо вони наразі перебувають в умовах альтернативної опіки. Активно заохочувати сім'ї залишати своїх дітей з ними та забезпечувати їм доступ до підтримки, щоб вони могли залишатися разом. Для дітей, які проживають в інтернатних закладах, зверніться до розділу «Інтернатні заклади» для отримання додаткової інформації про возз'єднання дітей.
- Сприяти швидкій оцінці факторів ризику, що призводять до розлучення, включаючи розлучення дитини з сім'єю та влаштування дітей в альтернативну систему догляду, з метою забезпечення вжиття відповідних превентивних заходів, включаючи надання послуг з підтримки для усунення факторів ризику, що призводять до розлучення.
- Оцінка також повинна бути спрямована на визначення основних місць, куди люди звертаються в пошуках дитини, яка зникла безвісти, та основних способів отримання постраждалим населенням інформації та підтримки.
- Одним із найкращих способів запобігти розлученню є забезпечення того, щоб правильна інформація потрапляла до потрібних людей. Поширюйте ключові повідомлення серед дітей, батьків, постраждалих громад, органів влади та інших партнерів на територіях, що постраждали від конфлікту, щоб пом'якшити наслідки розлучення сімей.
- Поширювати інформацію про те, як запобігти розлученню сімей. Інформацію слід надавати в різний спосіб (наприклад, у вигляді листівок або плакатів, у форматі фотографій, усно на зустрічах або через оголошення, або через соціальні мережі). У повідомленнях має бути зазначено, що робити і до кого звертатися у випадку розлуки, відповідно до послуг, доступних у кожному місці, де є переміщені особи. Повідомлення також мають бути доступними для дітей і враховувати їхній різний вік і здібності
- Координувати роботу між секторами для підтримки фізичного розподілу предметів першої необхідності для задоволення нагальних потреб сімей у районах, що постраждали від конфлікту, або там, де сім'ї перебувають у притулках і не мають можливості евакуюватися. Наприклад, там, де це можливо, організовувати рекреаційні або освітні заходи з дітьми разом із суб'єктами освіти, у тому числі в притулках, а також надавати психосоціальну та батьківську підтримку разом із суб'єктами охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ОПЗПСП).

Підтримувати сімейні форми догляду за переміщеними дітьми та сім'ями в Україні та приймаючих країнах

- Визначити, оцінити та проаналізувати фактори ризику, що призводять до розлуки, а також захисні фактори, які захищають дітей та підвищують здатність сімей до подолання труднощів і життєстійкість у кожному населеному пункті, на які можна спиратися та які можна посилити.
- Складіть карту та оцініть якість і доступність існуючих міжсекторальних, формальних і неформальних, місцевих і національних послуг, які підтримують сім'ї та осіб, які здійснюють догляд, таких як безпечний притулок, грошова допомога та підтримка засобів до існування, освіта, а також належні медичні послуги та послуги для осіб з інвалідністю. Задокументуйте, чи є ці послуги доступними для дітей та сімей біженців і внутрішньо переміщених осіб, у тому числі з інвалідністю та представників меншин, і якщо так, то яким чином.
- Підтримувати дітей та сім'ї у доступі до наявних послуг, у тому числі шляхом перенаправлення та надання допомоги в отриманні необхідної документації. Надавати чітку інформацію про те, де діти та сім'ї можуть отримати доступ до ресурсів та послуг у разі потреби.
- Діти, батьки, сім'ї та громади мають можливості, а також потреби і зазвичай знають, що їм потрібно, щоб пережити кризу. Залучення їх до розробки рішень є ключовим для виявлення та використання їхніх сильних сторін на благо їхніх дітей. Залучайте їх до розробки, впровадження та керівництва ініціативами зі зміцнення сім'ї. (Додаткову інформацію див. у розділі «Час піклуватися»).
- Коли вразливі батьки та сім'ї не мають ресурсів для задоволення своїх базових потреб, зростає ризик нехтування та розлучення з сім'єю. Фактори ризику та захисту, пов'язані з розлученням сім'ї (такі як незадоволені базові потреби, переміщення та втрата засобів до існування дорослих, які здійснюють догляд), часто є кумулятивними та взаємопов'язаними, що підкреслює важливість раннього втручання. Розробляйте програми та практики, які є багатогранними і спрямовані не на один, а на декілька факторів, наприклад, поєднання тренінгів з виховання дітей та управління стресом, грошові або продуктові виплати, а також підвищення обізнаності про ризики інтернатного догляду.
- Одних лише готівкових коштів не завжди достатньо для зменшення економічних ризиків, вразливості та бар'єрів для отримання послуг, з якими сім'ї та особи, які здійснюють догляд, часто стикаються як під час надзвичайної ситуації, так і після неї, особливо якщо необхідні предмети недоступні або занадто дорогі для придбання. Може знадобитися фізичний розподіл необхідних речей. За можливості, координуйте свої дії із суб'єктами, які забезпечують засоби до існування, щоб поєднувати грошові виплати з іншими видами допомоги, зокрема психосоціальною та батьківською підтримкою.
- Надання дітям можливості відвідувати школу, якщо це можливо, особисто, може мати важливі психосоціальні переваги, відновлюючи регулярну, структуровану діяльність і відчуття нормальності та мети, а також сприяючи підтримці з боку однолітків і вчителів або працівників соціальних служб. Якщо особиста присутність недоступна або неможлива, підтримайте дітей і сім'ї, щоб забезпечити їм доступ до віртуального навчання.
- Співпрацювати з суб'єктами освіти в приймаючих країнах, щоб діти могли отримати доступ до раннього навчання та освіти через тимчасові навчальні та розважальні заходи, а також підтримувати уряди приймаючих країн у залученні дітей біженців до національних освітніх систем.
- Зміцнювати соціальні мережі осіб, які здійснюють догляд, шляхом підтримки або створення соціальних груп, груп підтримки «рівний-рівному», груп самодопомоги або альтернативних методів комунікації (таких як соціальні мережі та телефон). Створювати батьківські мережі в громадах, які приймають біженців або внутрішньо переміщених осіб, і сприяти підтримці стосунків і соціальних зв'язків

між особами, які здійснюють догляд, включаючи спеціальні заходи для осіб похилого віку, які здійснюють догляд.

- Координувати з суб'єктами ПЗПСП, формальними та неформальними місцевими, національними та міжнародними суб'єктами діяльність зі створення механізмів перенаправлення, які забезпечують доступ до безперервної допомоги в межах усього спектру послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Це допоможе пом'якшити безпосередні та довгострокові психологічні та соціальні страждання дітей та їхніх опікунів.
- Залучати кваліфікованих психологів, педагогів та інших надавачів послуг серед осіб, які самі шукають притулку, і використовувати їхні професійні компетенції та мовні навички.
- Розширити доступ до базових послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, щоб запобігти соціальній ізоляції та насильству над дітьми, а також забезпечити їх надання. Проводити віртуальне або очне навчання з питань захисту дітей, суб'єктів та інших зацікавлених сторін:
  - ✓ базові навички підтримуючого слухання та першої психологічної допомоги (ПДП);
  - ✓ Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях та Керівництво МПК щодо залучення людей з інвалідністю до гуманітарної діяльності;
  - ✓ ознаки психічних розладів та дистресу; та
  - ✓ механізми перенаправлення та протоколи обміну інформацією.
- Навчити міжсекторальних суб'єктів виявляти та перенаправляти батьків та опікунів, які потребують підтримки, до відповідних служб.
- Ідентифікувати та включити дітей та сім'ї біженців та внутрішньо переміщених осіб, у тому числі тих, що не мають документів, у ключові пріоритетні заходи, такі як доступ до медичних послуг з метою профілактики, програми соціального захисту, поширення інформації, дружньої до дітей, та механізми перенаправлення, у тому числі, де це можливо, онлайн-підтримки.
- Інформувати сім'ї, вчителів, медичних та інших працівників у громадах, що приймають біженців або внутрішньо переміщених осіб, про те, як виявляти та реагувати на дітей, які потребують підвищеного захисту, психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, а також на дітей з підвищеним ризиком розлуки, у тому числі з інвалідністю, через смерть або хворобу в сім'ї, та надавати їм допомогу. Переконайтеся, що ця інформація надається у зручному для читання форматі та включає інформацію, зрозумілу як для дітей, так і для людей з інвалідністю.
- Усвідомлюючи стресовий стан, в якому перебувають особи, що здійснюють догляд, ділитися позитивними порадами для батьків, спеціально розробленими для цієї ситуації. Навчіть соціальних працівників та інших осіб, які безпосередньо працюють з опікунами, користуватися цим матеріалом. Також діліться через соціальні медіа-платформи.

Посилити системи, які підтримують сім'ї, що здійснюють догляд, в Україні та приймаючих країнах

- Визнати працівників сфери догляду та захисту дітей важливими першими особами, які реагують на надзвичайні ситуації, та забезпечити вжиття заходів для підтримки їхнього фізичного та психологічного захисту під час надзвичайної ситуації, зокрема шляхом надання необхідного транспорту, збереження заробітної плати, захисту робочих місць, пільг та медичної допомоги, щоб вони могли продовжувати безпечно надавати необхідну допомогу дітям та сім'ям, які перебувають під загрозою розлучення.

- Робота працівників, які працюють на лінії зіткнення, є неймовірно стресовою та психологічно виснажливою. Керівники цих фахівців повинні надавати пріоритет психосоціальному благополуччю своїх команд і забезпечувати, щоб підходи до супервізії були особливо чутливими до стану психічного здоров'я.
- Координувати роботу з місцевими органами влади та організаціями громадянського суспільства в приймаючих країнах для забезпечення повної інтеграції біженців у національні системи соціального захисту.
- Підвищити потенціал працівників соціальних служб в Україні та приймаючих країнах шляхом підготовки волонтерів та соціальних працівників, в ідеалі – з числа переміщених осіб, які можуть надавати подальший догляд та підтримку сім'ям, що перебувають під загрозою розлуки.

Участь дітей у прийнятті рішень, які їх стосуються

Участь дітей у прийнятті рішень є їхнім правом і належною практикою. Дорослі несуть відповідальність за інформування, підготовку та залучення дітей до прийняття рішень, які впливають на їхнє життя. Важливо, щоб діти розуміли доступною для їхнього віку мовою, що відбувається, чому це відбувається, куди вони йдуть і чи були поінформовані члени їхньої сім'ї. Спілкування має бути постійним і включати будь-які зміни в альтернативному закладі або рішення, пов'язані зі зміною місця перебування.

Спілкуйтеся з дітьми. Необхідно підготувати дітей до влаштування в альтернативний догляд відповідно до їхнього віку та у дружній до них манері. Слід зосередитися на вислуховуванні, обговоренні та вирішенні їхніх питань і страхів, а також наданні достатньої інформації, щоб вони розуміли, що відбувається, відповідною до їхнього віку мовою. Як мінімум, діти повинні розуміти, чому їх влаштовують в альтернативну форму догляду, знати, хто про них піклуватиметься, як довго це триватиме, і чи є інші діти в закладі. Якщо є інформація про їхню біологічну сім'ю, ця інформація повинна бути надана дитині у спосіб, що відповідає її віку.

Переконайтеся, що діти з інвалідністю можуть реалізувати своє право на участь. Діти з інвалідністю, як і всі діти, мають право бути вислуханими з питань, що їх стосуються, і на те, щоб їхнім поглядам приділялася належна увага відповідно до віку та зрілості дитини, без дискримінації за ознакою інвалідності, а також на отримання з цією метою підтримки, що відповідає їхньому віку та інвалідності. Необхідно надавати підтримку та пристосування для того, щоб діти та підлітки з інвалідністю могли висловлювати свою волю та уподобання, а також брати участь у питаннях особистого вибору та формуванні державної політики, які їх стосуються. Батьки, родичі та опікуни можуть відігравати важливу роль у підтримці дітей з інвалідністю у висловленні їхніх поглядів і повинні брати до уваги погляди дитини.

2. ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ДОГЛЯДУ ЗА ДІТЬМИ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕМІЩЕННЯ І ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Хоча гуманітарна евакуація завжди має використовуватися як крайній захід, до якого слід вдаватися лише у виняткових випадках, коли всі інші варіанти вичерпано, вона може бути визнана необхідною для порятунку життя цивільного населення. Усі організації, які підтримують евакуацію дітей, повинні координувати свої дії з уповноваженими українськими органами влади, щоб переконатися, що евакуація відповідає національному законодавству, відбувається в рамках існуючих державних механізмів захисту і відповідає директивам українського уряду. Відповідні директиви та вказівки українських органів влади див. у текстовому блоці нижче.

Перелік відповідних нормативно-правових актів, прийнятих Урядом України:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №166 «Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України».
- Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 року №179 «Про внесення змін до пункту 24 Правил перетинання державного кордону громадянами

України», яка вносить зміни до Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року №57.

- Правил перетинання державного кордону дітьми, які виховуються в сімейних формах виховання під час війни. Удосконалено Міністерством соціальної політики України 4 березня 2022. Рекомендації щодо координації переміщення дітей в межах України та виїзду дітей за межі України в умовах надзвичайного або воєнного стану.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 №264. Пам'ятка щодо перетинання державного кордону дітьми, особами з інвалідністю та особами, які їх супроводжують, в умовах надзвичайного та воєнного стану. Підготовлено Міністерством соціальної політики України.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року №302 «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану». Координаційний штаб спільно очолюють Міністр соціальної політики України та Уповноваженого Президента України з питань прав дитини та дитячої реабілітації.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року №905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей».
- Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 2022 року №618 «Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей».

Тримати дітей та їхні сім'ї разом, щоб запобігти розлученню під час переміщення та переселення

- Надати можливість дітям залишатися зі своїми сім'ями або основними опікунами, якщо це відповідає їхнім найкращим інтересам і є безпечним, а також запобігти будь-якому (подальшому) розлученню з ними. Подальші міркування та рекомендації щодо профілактики див. тут.
- Поширюйте інформацію місцевими мовами про те, як запобігти розлученню з сім'єю. Інформацію слід надавати різними способами (наприклад, у вигляді листівок чи плакатів, у форматі малюнків, усно на зустрічах, через оголошення або через соціальні мережі). Переконайтеся, що повідомлення також доступні для людей різного віку та здібностей у модифікованій версії для дітей та молоді. У повідомленнях має бути висвітлено, що робити і до кого звертатися у випадку розлуки, відповідно до послуг, доступних у кожному місцевому середовищі.
- Впровадити практичні заходи для запобігання розлученню сімей під час переміщення в межах України та через кордон, наприклад, такі як
  - ✓ Заохочувати сім'ї завжди мати при собі всі особисті документи, в тому числі, коли вони йдуть до безпечного притулку.
  - ✓ Прикріпіть немовлятам, дітям молодшого віку та дітям з інвалідністю ідентифікаційні бирки або браслети на зап'ястя.
  - ✓ Розкажіть дітям ключову інформацію про їхню сім'ю, місця зустрічі в надзвичайних ситуаціях.
  - ✓ Надайте дітям письмову інформацію про передбачуваний маршрут подорожі та контактні дані батьків або інших опікунів.
  - ✓ Поговоріть з дітьми про те, яким людям вони можуть довіряти, і хто може допомогти їм, якщо вони загубляться або розлучаться.
  - ✓ Заохочуйте сім'ї дозволяти дітям мати при собі документи, які підтверджують їхню юридичну особу, і пояснюйте дітям, що у випадку розлуки вони повинні ділитися цією інформацією лише з державними службовцями або гуманітарними працівниками.

- Підтримувати сім'ї в отриманні та забезпеченні доступу до ключових документів, необхідних від органів влади для встановлення юридичної особи, відповідальності за піклування та забезпечення доступу до соціальних послуг і підтримки, включаючи служби екстреної допомоги.
- Переконайтеся, що всі діти, в тому числі з інвалідністю, підготовлені, підтримані та мають можливість змінити місце проживання. Може знадобитися спеціальне планування та відповідне пристосування, і це має бути частиною процесу планування. На новому місці повинні бути організовані та забезпечені медичні або інші послуги чи ресурси, необхідні для дітей з інвалідністю.
- Регулярно спілкуйтеся з дітьми, які переїжджають, відповідно до їхнього віку. Важливо докласти спільних зусиль, щоб зменшити страхи дітей, визнаючи, що вони перебувають у центрі надзвичайно травматичної події, і надати їм достатньо інформації, щоб вони не були заскочені зненацька. Як мінімум, діти повинні розуміти, чому їх перемістили, де вони перебувають і як довго вони там перебуватимуть. Якщо діти перебували в альтернативних закладах до переміщення, їм також слід повідомити, чи були проінформовані їхні батьки/опікуни про їхнє переміщення.
- Для транскордонного переміщення допомогти сім'ям оформити та мати при собі необхідні документи, такі як паспорт дитини або свідоцтво про народження дитини (у разі відсутності паспорта).
- У випадках, коли діти та сім'ї не можуть надати документи, необхідні для перетину державного кордону, через втрату документів або безгромадянство, діти повинні бути зареєстровані в національній системі приймаючої країни, а також у консульстві України на кордоні та/або в пункті переселення. Необхідно обмінюватися інформацією з українськими адміністративними органами для оперативного підтвердження особи, правового статусу та родинних зв'язків, щоб переконатися, що діти подорожують з батьками або законними опікунами.
- Підтримувати створення пунктів допомоги або скринінгових пунктів з питань захисту дітей у ключових місцях (таких як пункти прийому та прибуття або центри розподілу продуктів харчування) та/або під час запланованого переміщення населення або евакуації з метою виявлення та запобігання розлученню сімей. З цією метою УВКБ ООН та ЮНІСЕФ створили центри «Блакитні точки» в таких місцях, як пункти перетину кордону, транспортні вузли та центри грошової допомоги. Блакитні точки – це центри підтримки та інформації для дітей і сімей у ключових пунктах перетину кордону та інших стратегічних місцях.
- Задовольняти нагальні та специфічні потреби всіх дітей-біженців, у тому числі дітей без супроводу дорослих і розлучених із сім'ями, після їхнього прибуття до центрів тимчасового розміщення біженців. Це повинно включати послуги із захисту дітей, доступ до психологів та персонал, навчений піклуватися про медичні потреби дітей. Персонал повинен розмовляти мовою дітей та їхніх опікунів або супроводжуватися перекладачами, а також бути навченим надавати цільову підтримку дітям з інвалідністю.

Ідентифікація, реєстрація та оцінка потреб у догляді та захисті дітей без супроводу дорослих та розлучених дітей у контексті переміщення та переселення

- Виявити та зареєструвати всіх дітей, розлучених з сім'єю та без супроводу дорослих під час переміщення населення, включаючи дітей, які перебували в альтернативних закладах догляду до та після початку конфлікту.
  - ✓ Для дітей, які подорожують в межах України, зареєструвати всіх несупроводжуваних та розлучених дітей, які були переміщені в межах України, використовуючи загальні форми та узгоджені процедури перенаправлення, посилаючись на Служби у справах дітей України та інші відповідні інструкції, видані українськими органами влади.

- ✓ Для дітей, які подорожують до сусідніх країн, зареєструвати всіх несупроводжуваних та розлучених дітей-біженців у національній системі приймаючої країни, а також у консульстві України на кордоні та/або в пункті переселення.
- ✓ Під час реєстрації підтвердити особу особи (осіб), яка подорожує з дитиною, та записати її контактну інформацію. Для дітей, які подорожують самі або з дорослими чи друзями, які не є їхніми родичами, до сусідньої країни, негайно порівняйте дані реєстрації з наявними записами про дітей, які вважаються зниклими безвісти в ЄС. Для отримання додаткової інформації див. «Зниклі безвісти діти в Європі».

- Про всіх дітей, щодо яких є підозри, що вони зникли безвісти (у тому числі з інтернатних закладів), слід повідомляти поліцію та, за наявності, на гарячу лінію 116 000. У разі отримання повідомлення про зникнення дитини, організації, що займаються захистом дітей, повинні негайно розпочати пошук дітей, які могли бути розлучені під час транспортування, шляхом інформування та зв'язку з місцевими органами захисту дітей, а також з будь-яким координаційним органом з питань захисту дітей, уповноваженим на це в контексті надзвичайної ситуації. Для отримання додаткової інформації див. «Зниклі діти Європи».
- Проводити своєчасну міждисциплінарну оцінку та визначення найкращих інтересів з урахуванням інтересів дитини та силами фахівців, які мають відповідний досвід.
  - ✓ Враховувати погляди дитини та надавати їм пріоритет, щоб забезпечити дотримання прав дитини при прийнятті рішень про влаштування.
  - ✓ Рішення про будь-яке повернення додому повинно прийматися з наданням необхідної підтримки сім'ї на основі всебічного визначення найкращих інтересів кожної дитини в кожному конкретному випадку.
  - ✓ Тим часом, їхнє право залишатися в третіх країнах, включаючи право шукати та отримувати притулок, має бути підтримане.
- Забезпечити швидке возз'єднання з батьками, якщо визначено, що це відповідає найкращим інтересам дитини, а також надання тимчасового, безпечного та належного альтернативного догляду на цей час у тісній співпраці з компетентними органами. Див. розділ «Забезпечення якнайшвидшого возз'єднання сім'ї та реінтеграції з альтернативного догляду».
- Забезпечити, щоб державні органи та/або організації, що займаються захистом дітей, регулярно здійснювали моніторинг та оцінку безпеки та благополуччя всіх дітей без супроводу дорослих та розлучених з метою виявлення потенційних жертв торгівлі людьми та проведення роботи з метою возз'єднання сімей.
- Підтримувати ефективну міжвідомчу транскордонну систему управління даними у партнерстві з національними органами, відповідальними за захист дітей. Урядові органи та суб'єкти захисту дітей повинні створити систему, яка б працювала як в Україні, так і в країнах, що приймають дітей, для обліку несупроводжуваних та розлучених дітей, включаючи дітей, які проживають в інтернатних закладах в Україні або виходять з них.
- Забезпечити, щоб усі системи управління даними відповідали керівним принципам захисту дітей та захисту даних, зокрема принципу «не нашкодь». Будь-який обмін інформацією з будь-якою стороною, включаючи транскордонний обмін інформацією, повинен ґрунтуватися на угодах про обмін даними, укладених відповідно до стандартів, викладених у Загальноєвропейському регламенті про захист даних.

Переміщення дітей, які перебувають у прийомній сім'ї

- Інформувати Службу у справах дітей України про переміщення прийомних сімей в межах України та до сусідніх країн і сприяти регулярним контактам.

- Якщо дитині необхідно виїхати до сусідньої країни у супроводі патронатного вихователя/опікуна або особи, уповноваженої патронатним вихователем/опікуном супроводжувати дитину, вони повинні мати офіційні документи про влаштування дитини в прийомну сім'ю, які чітко ідентифікують дитину, патронатного вихователя/опікуна та умови влаштування, а також задокументований дозвіл органу опіки та піклування на виїзд дитини за межі України у супроводі патронатного вихователя/опікуна.
- Після прибуття до місця тимчасового проживання особа, яка супроводжує дітей, зобов'язана звернутися до консульської установи України в країні перебування для реєстрації дитини протягом одного дня з моменту прибуття.

Переміщення дітей, які перебувають в інтернатних закладах

- Важливо визнати суперечність між нагальною потребою захистити дітей від небезпеки та потенційним ризиком для дітей, який може виникнути в результаті переїзду на нове місце. Переміщення дітей з інтернатних закладів може розглядатися, коли їм загрожує конфлікт. Переміщення дітей у безпечне місце не повинно перешкоджати їхній перспективі возз'єднання з сім'єю в майбутньому.
- Якщо це можливо, слід підтримувати безпечне возз'єднання сім'ї, або, якщо це неможливо на даний момент чи в найкращих інтересах дитини, забезпечити супровід дитини, яка переміщується разом із групою, одним із батьків чи дорослим членом (членами) сім'ї.
- Необхідно докласти всіх зусиль, щоб брати і сестри були разом до, під час та після переміщення.
- Евакуація в межах України до найближчого безпечного та відповідного місця, де не ведуться активні бойові дії, має бути пріоритетною, при цьому діти мають перебувати якомога ближче до свого географічного місця походження та сім'ї, наскільки це можливо. Якщо немає можливості забезпечити безпеку дітей у межах України, слід оцінити, чи відповідає їхня евакуація до сусідньої країни їхнім найкращим інтересам, забезпечуючи, за можливості, культурні та мовні зв'язки, щоб полегшити повернення.
- Якщо за певних обставин евакуація інтернатних закладів необхідна для забезпечення безпеки дітей, особи, які несуть юридичну відповідальність за дітей в інтернатних закладах в Україні, повинні забезпечити проведення такої евакуації відповідно до інструкцій національних органів влади, включаючи конкретні вимоги щодо пересування та повідомлення уповноважених органів про будь-які зміни в ситуації та місцезнаходженні дітей. Зверніться до директив Уряду України для всіх закладів догляду за дітьми, включаючи інтернати та школи-інтернати, щодо організації необхідних евакуацій.
- Перед переміщенням дітей до іншої країни необхідно отримати наказ директора інтернатного закладу, в якому чітко визначено особу, відповідальну за дітей, або, якщо це неможливо, дозвіл органу опіки та піклування чи військової адміністрації, на території якої розташований інтернатний заклад. Копія наказу та список усіх дітей і супроводжуючих їх дорослих повинні бути надані до місцевого відділення Служби у справах дітей, де розташований інтернатний заклад, або до інших уповноважених органів, як зазначено в останніх вказівках української влади.
- Під час евакуації та переміщення дітей важливо переконатися, що вони мають при собі всю ідентифікаційну інформацію. Вона повинна включати в себе
  - ✓ Ім'я, дата народження, імена та контактна інформація батьків/опікунів та персоналу інтернатного закладу, будь-які проблеми з фізичним або психічним здоров'ям, ліки, алергія або інвалідність, мова та походження дитини.
  - ✓ Інформація повинна бути надійно закріплена на дитині (наприклад, прикріплення ідентифікаційних бирок або браслетів на зап'ястя для немовлят,

дітей молодшого віку та дітей з інвалідністю) і бути водонепроникною (наприклад, у пластиковому пакеті або на водонепроникній бирці чи картці).

- ✓ Ця інформація повинна бути у дитини, а копія – у батьків або уповноваженого дорослого опікуна. Якщо її немає, негайно задокументуйте її на водонепроникній картці та шнурку і дайте дитині.
- ✓ Надайте дітям письмову інформацію про передбачуваний маршрут подорожі та контактну інформацію відповідальних осіб у місці призначення, включаючи назву інтернатного закладу, якщо їх переводять.

- Про всі переміщення дітей, які перебувають в інтернатних закладах в Україні, та реєстрацію, здійснену в рамках єдиної системи реєстрації та управління інформацією, слід інформувати органи служби у справах дітей України.
- Консульська установа України в країні перебування повинна бути повідомлена протягом одного дня після прибуття для забезпечення реєстрації дітей консульством, а за можливості директор закладу або інша уповноважена особа повинна також повідомити уповноважені органи служби у справах дітей в Україні про прибуття дітей на нове місце проживання.
- Діти з інтернатних закладів в Україні, які прибувають до інших країн разом з адміністрацією інтернатного закладу, повинні розглядатися як розлучені діти, а не як діти без супроводу дорослих. Відповідно до Сімейного кодексу України (ст. 244 та 245), якщо дитина постійно проживає в дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, функції опікуна та піклувальника щодо неї виконує адміністрація цих закладів. Однак це не означає, що будь-який постійний процес прийняття рішень щодо відповідних дітей, як в Україні, так і за кордоном, може обходити ретельні процедури оцінки та затвердження (наприклад, згода батьків та компетентних органів), необхідні для прийняття обґрунтованих рішень щодо будь-якої дитини.
- Важливо, щоб організації із захисту дітей та відповідні органи влади в Україні та країнах транзиту і прийому забезпечували підтримку або відновлення зв'язків з батьками та родичами якомога раніше, щоб уможливити возз'єднання, якщо буде визначено, що воно відповідає найкращим інтересам дитини, а також щоб батьки та сім'ї брали участь у прийнятті рішень щодо переселення та пересування дитини.

Усі організації, що займаються захистом дітей, які переміщують групи дітей, повинні забезпечити наявність належної політики, протоколів і практик захисту, а також ознайомити з ними дітей і дорослих. Усі постачальники послуг повинні мати чинну політику та практики захисту. Вони мають стати основою для практик захисту під час будь-якого переходу або переміщення. Вкрай важливо виявляти, зменшувати та реагувати на додаткові ризики для безпеки та місця, де можуть виникнути ризики під час переміщення дітей. Це має включати, як мінімум, протоколи щодо організації спальних місць, туалетів, що робити в разі розлуки, як повідомляти про будь-які проблеми, пов'язані з безпекою, або іншу інформацію, що стосується благополуччя та безпеки дітей, а також взаємодію з іншими дорослими, окрім визначеного піклувальника. Ці питання мають бути чітко сформульовані для всіх дорослих, дітей та підлітків.

Люди часто хочуть допомогти в надзвичайних ситуаціях, включаючи персонал і волонтерів. Для забезпечення безпеки дітей вкрай важливо, щоб існували кодекси поведінки, політики захисту, а також чіткі процеси перевірки та нагляду. (Див. плакати Міжвідомчого постійного комітету з питань захисту від сексуальної експлуатації та сексуального насильства для України та Польщі, Інструментарій «Змінюючи спосіб надання допомоги» та «Захист дітей у надзвичайних ситуаціях: Кишеньковий посібник).

3. ДОГЛЯД ТА ЗАХИСТ ДІТЕЙ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ В УКРАЇНІ ТА ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇНАХ

Задоволення нагальних потреб дітей, які перебувають в інтернатних закладах в Україні

- Заклади інтернатного типу для дітей повинні бути офіційно визнані захищеними гуманітарними просторами і віднесені до «основних послуг» у рамках системи управління в надзвичайних ситуаціях.
- Необхідно докласти всіх зусиль для забезпечення та гарантування ланцюгів постачання товарів першої необхідності (продуктів харчування, засобів санітарії, гігієни та основних лікарських засобів) та критично важливих послуг (у тому числі тих, що особливо необхідні для дітей з інвалідністю та з особливими потребами) до закладів інтернатного типу, які продовжують функціонувати, а також забезпечити укомплектування штату працівників для забезпечення постійного догляду та захисту.
- Діти з інвалідністю та діти, які перебувають в інтернатних закладах, мають високий ризик недоїдання та труднощів з харчуванням. Травми та надзвичайні ситуації можуть створювати нові ризики недоїдання та поганих практик годування. Діти, які мають обмежений доступ до їжі та води, медичних послуг та інших необхідних речей, можуть дуже швидко почати недоїдати. Піклувальники повинні надавати пріоритет безпечним методам годування, адекватному раціону та гігієні харчування, а також якомога швидше налагодити зв'язок між дітьми та службами охорони здоров'я.
- Плани на випадок надзвичайних ситуацій, що охоплюють послуги інтернатного догляду, повинні розроблятися органами опіки та піклування у партнерстві з надавачами послуг. Планування має враховувати мінливість, ймовірну тривалість і фази гуманітарної надзвичайної ситуації та включати швидке картування ситуації в цих закладах, дітей, які перебувають під їхньою опікою, персоналу, а також основних послуг і ресурсів, необхідних для забезпечення безпеки, догляду та благополуччя дітей.
- Необхідно провести аналіз та визначити ключовий персонал, включаючи осіб, які здійснюють догляд, соціальних працівників та основні ресурси, необхідні для кожного етапу надзвичайної ситуації, а також розробити плани заміни персоналу, який звільнився, та додаткові гнучкі фонди для органів опіки та піклування, щоб забезпечити швидку адаптацію систем та послуг у відповідь на кризу.
- Необхідно видати чіткі директиви уповноваженим органам, які здійснюють нагляд за службами у справах дітей, включаючи кроки, яких мають вжити місцеві органи влади та керівництво інтернатних закладів для впорядкованого та безпечного повернення дітей, які можуть бути реінтегровані в їхні сім'ї. Про всіх дітей, які виходять із закладів інтернатного типу, слід офіційно повідомляти відповідні органи влади, у тому числі в громаді/районі, куди дитина повертається.
- Плани евакуації на випадок надзвичайних ситуацій мають бути розроблені органами опіки та піклування у партнерстві з постачальниками послуг для закладів інтернатного типу, розташованих на територіях, що безпосередньо постраждали від конфлікту або перебувають під загрозою його охоплення. Вони повинні включати регулярну оцінку ризиків для безпеки дітей і комплексні плани їхнього переміщення в безпечне місце, коли це доцільно, а також конкретні положення щодо задоволення потреб дітей з інвалідністю або медичними захворюваннями в рамках евакуації або переміщення, як під час транзиту, так і в пункті переселення. Історія хвороби дитини, лікування та медикаменти, медична та психосоціальна підтримка, вимоги до доступності, а також ключові взаємовідносини повинні бути задокументовані та передані разом із кожною дитиною, яку переміщують із закладу, щоб забезпечити безперервність та відповідність догляду та підтримки на новому місці. Для отримання подальших рекомендацій див. розділ про евакуацію дітей, які перебувають в інтернатних закладах, для отримання додаткової інформації.

- Для запобігання розлученню сім'ї та підтримки пошуку та возз'єднання сім'ї важливо забезпечити зв'язок з батьками та родичами дитини та інформування їх про будь-які плани щодо переміщення дитини/дітей, а також залучення їх до прийняття рішень, якщо тільки уповноважені органи не визначать, що це не відповідає найкращим інтересам конкретної дитини. Зв'язок повинен підтримуватися протягом усього процесу переселення.
- Як тільки дозволить безпека, слід оцінити ситуацію та потреби кожної окремої дитини. Швидка оцінка стану здоров'я кожної дитини, її потреб у харчуванні, психосоціальній підтримці, а також потреб у підтримці та доступі, пов'язаних з інвалідністю, повинна використовуватися для інформування про практику догляду, зв'язки зі службами та визначення пріоритетів у нагальних потребах. Діти, які зазнали насильства або стали свідками травматичних подій, мають високий ризик серйозного дистресу, а діти в інтернатних закладах – високий ризик недоїдання, жорстокого поводження та нехтування.

Створення інтегрованої системи даних про дітей, які перебувають в інтернатних закладах та вийшли з них

- Консолідація даних про всіх дітей, які перебували в закладах інтернатного типу до початку конфлікту, має бути здійснена органами влади в пріоритетному порядку, включаючи інтеграцію наборів даних трьох міністерств, відповідальних за ці заклади, а також наборів даних, наявних на місцевому рівні в усіх уповноважених установах. Дані повинні включати ключову інформацію про особу, інформацію про сім'ю, дати влаштування, дати виходу з інтернатних закладів та іншу інформацію, необхідну для оцінки та підтвердження правового становища дітей та їхньої опіки.
- Як тільки це буде безпечно, органи влади повинні скласти карту всіх закладів інтернатного типу для збору даних про становище дітей, які залишаються під їхньою опікою, а також про становище дітей, які залишили заклади або були евакуйовані з початку конфлікту, про становище персоналу та вихователів, а також про послуги, що надаються, та наявні ресурси, включаючи швидку оцінку поточної спроможності надавачів послуг належним чином піклуватися про дітей.
- Офіційна реєстрація кожної дитини та дорослого, які проживають або працюють в інтернатних закладах, повинна здійснюватися разом з обов'язковим веденням оновлюваного та детального реєстру кожної дитини, яка в'їжджає або виїжджає з закладу (у тому числі в результаті планової або позапланової евакуації або виїзду), будь-яких випадків хвороби або смерті, із зазначенням повної ідентифікації особи, дати та часу, а також процедур, що застосовуються для повідомлення органів влади.
- Органи влади також повинні створити реєстр, який допоможе ідентифікувати та включити до нього заклади інтернатного типу, які більше не працюють, а також незареєстровані заклади, включаючи місцезнаходження, структуру управління та будь-які інші специфічні характеристики.
- На національному рівні органи влади повинні створити інтегровану базу даних для введення, оновлення та захисту даних про всіх дітей, які перебувають в інтернатних закладах, а також про персонал цих закладів, щоб забезпечити консолідацію даних до, під час та після конфлікту. Це дозволить фіксувати будь-які зміни в становищі, статусі та механізмах догляду за кожною дитиною та повністю оцінювати їх, як тільки ситуація дозволить, щоб забезпечити належний догляд та захист.
- Необхідно якнайшвидше створити інтегровану базу даних для централізації всіх даних про дітей з України, які перебувають в інтернатних закладах, а також тих, хто залишив інтернатні заклади під час надзвичайної ситуації, як в Україні, так і в приймаючих країнах.

Регулювання використання інтернатних закладів під час надзвичайної ситуації в Україні та приймаючих країнах

- Необхідно встановити правила та обмеження щодо прийому дітей до інтернатних закладів під час надзвичайної ситуації як в Україні, так і в приймаючих країнах. Надавачі послуг повинні бути зобов'язані негайно повідомляти органи влади, якщо дитина потрапляє до їхнього закладу, а не через формальні пропускні механізми.
- Відповідно до міжнародних стандартів, слід заборонити вербування та переманювання дітей для влаштування в інтернатні заклади в Україні або за кордоном установами, закладами або окремими особами. Українські органи опіки та піклування повинні негайно повідомлятися про такі спроби, у тому числі в контексті переміщення або евакуації дітей з інтернатних закладів в Україні та за кордоном, відповідно до урядових вказівок.
- Органам влади слід видати переглянуті процедури контролю, які передбачають необхідні адаптації під час надзвичайної ситуації, щоб уможливити оцінку необхідності та придатності влаштування дітей в інтернатні заклади, надання дозволу на влаштування та моніторинг з боку органів опіки та піклування.
- Якщо особа, яка здійснює основний догляд за дитиною, відома, слід докласти всіх зусиль, щоб забезпечити їй можливість відігравати активну роль у процесі прийняття рішень, за винятком випадків, коли буде встановлено, що це не відповідає найкращим інтересам дитини, наприклад, за обставин, коли батьківські права були позбавлені державними органами влади до початку конфлікту.
- При прийнятті рішення про влаштування дитини необхідно докласти всіх зусиль для того, щоб рідні брати і сестри залишалися разом. Якщо контакт і спілкування були перервані внаслідок конфлікту або процесу евакуації, дитині необхідно надати підтримку у встановленні місцезнаходження та відновленні зв'язку з братами і сестрами та іншими значущими особами в житті дитини, беручи до уваги побажання дитини та її найкращі інтереси.
- Як тільки дозволить безпека, заклади інтернатного типу, в яких перебувають діти, повинні бути оцінені, щоб переконатися, що вони здатні забезпечити відповідне для розвитку дитини, безпечне та дбайливе середовище, яке є невеликим і організоване з урахуванням прав та потреб дитини, в умовах, максимально наближених до сімейних або малих групових. Забезпечення мінімального співвідношення кількості вихователів до кількості дітей, а також кваліфікація персоналу є ключовими вимогами в будь-якому контексті.
- Немовлят та дітей раннього віку не слід поміщати в інтернатні заклади у відповідь на надзвичайну ситуацію або в період надзвичайної ситуації, натомість пріоритетним має бути забезпечення догляду на базі сім'ї. У разі виняткових обставин немовлята та діти раннього віку не повинні залишатися в закладах інтернатного типу довше 72 годин (3 днів). Призначені та досвідчені вихователі повинні надавати індивідуальний догляд протягом усього періоду перебування в закладі, при цьому на одного вихователя має припадати не більше 2-3 дітей/немовлят.
- Тимчасові притулки, які використовуються як проміжні центри догляду під час надзвичайної ситуації, повинні бути визначені та оцінені, щоб полегшити реєстрацію всіх дітей та персоналу, пошук сімей, швидку оцінку та возз'єднання, якщо це відповідає найкращим інтересам дитини, або переведення до більш підходящих закладів догляду; а також включити ці заклади до системи реагування на надзвичайні ситуації у сфері захисту дітей. Притулки мають бути створені відповідно до стандартів якості дитячих закладів інтернатного типу. Процедури захисту, політика та навчання мають бути впроваджені для всього персоналу, керівників та волонтерів.

- Забезпечити, щоб влаштування дитини в тимчасові інтернатні заклади завжди було тимчасовим, супроводжувалося комплексною оцінкою в найкоротші терміни з метою визначення потреб дитини та її ситуації, а також включало визначення рішень, які є найбільш прийнятними для дитини з точки зору її влаштування, відповідно до національних та міжнародних стандартів.
- Тимчасові заклади інтернатного типу або тимчасові притулки повинні забезпечувати ведення випадку, пошук сім'ї, психосоціальну підтримку та консультування з урахуванням травми, інформацію, дружню до дитини, та безпечний доступ до технологій для підтримання контакту з сім'єю.
- Весь персонал, відповідальний за моніторинг або надання послуг дітям в інтернатних закладах, повинен бути поінформований про підвищений ризик насильства та експлуатації під час надзвичайних гуманітарних ситуацій. Необхідно посилити або запровадити офіційні процедури для безпечного та конфіденційного виявлення та повідомлення про випадки фізичного, сексуального, психологічного насильства та експлуатації, поклавши відповідальність за це на підготовлений персонал із захисту дітей, який може належним чином реагувати на будь-які повідомлення про такі випадки.
- Весь персонал, відповідальний за безпосередню роботу з дітьми, повинен пройти належну перевірку та підготовку з питань захисту дітей.

Попередження інституалізації та забезпечення належного догляду за дітьми в сім'ях та громадах

- Українська влада, уряди країн, що приймають українських дітей-біженців та їхні сім'ї, а також уряди країн, що надають підтримку Україні, повинні широко розповсюджувати чіткі політичні заяви про пріоритетність запобігання розлученню дітей з сім'ями та просування альтернативних форм догляду на базі сім'ї над інтернатними закладами, як офіційно, так і з приватних джерел.
- Необхідно продовжувати докладати всіх зусиль для запобігання інституалізації дітей, у тому числі дітей з інвалідністю, в Україні та країнах, що приймають біженців. Під час надзвичайної ситуації слід ввести обмеження на створення нових інтернатних закладів, а фінансування спрямувати на розширення сімейних та громадських альтернатив і послуг.
- Важливо забезпечити безперервність і стабільність для дітей, які були евакуйовані з інтернатного закладу, шляхом надання їм можливості підтримувати контакти та стосунки, встановлені до конфлікту, з іншими дітьми та окремими співробітниками. Однак це не повинно відбуватися за рахунок надання відповідного альтернативного догляду на базі сім'ї, який є важливим для забезпечення цих дітей індивідуальним доглядом та увагою, необхідними для їхнього благополуччя. Необхідно надавати підтримку, щоб діти могли підтримувати ці важливі для них стосунки, наприклад, шляхом регулярних відвідувань, телефонних дзвінків та спільних форм проведення часу.
- Органам влади та суб'єктам захисту дітей слід уникати заходів, які можуть створити приховані стимули для розлучення дитини з сім'єю або відмови від неї в умовах кризи, надаючи пріоритет доступу до соціальних послуг або підтримки через заклади інтернатного типу, а не дітям у сім'ях. Забезпечення належного догляду за дітьми в інтернатних закладах під час кризи має бути чітко сформульоване в рамках більш широкої політики, яка надає пріоритет доступу до послуг для дітей у їхніх сім'ях, і не повинно надаватися на рівні, вищому за рівень підтримки дітей у сім'ях на одну дитину.
- Деякі молоді люди, можливо, перебували в процесі виходу з системи альтернативної опіки та переходу від інтернатного догляду до самостійного життя або до послуг для дорослих незадовго до або одночасно з початком конфлікту. Вони, ймовірно, є одними з тих, хто найбільше постраждав від його наслідків,

оскільки вже стикаються зі значними труднощами в доступі до освіти та засобів до існування, а також часто зазнають маргіналізації та стигматизації. Суб'єкти захисту дітей повинні працювати у партнерстві з органами опіки та піклування в Україні та приймаючих країнах, щоб виявити, розшукати та встановити контакт з якомога більшою кількістю осіб, які вийшли з-під опіки, провести попередню оцінку їхніх потреб у підтримці та забезпечити надання їм цільової допомоги.

4. ДОГЛЯД ТА ЗАХИСТ ДІТЕЙ У ПРИЙОМНИХ СІМ'ЯХ В УКРАЇНІ ТА ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇНАХ

- Соціальні працівники та суб'єкти захисту дітей повинні проводити подальшу роботу з відомими прийомними батьками та дітьми, які перебувають під їхньою опікою, щоб визначити, який тип підтримки та подальшого супроводу їм потрібен.
- Враховуючи нестабільність конфліктної ситуації, всі прийомні сім'ї в Україні повинні разом зі своїм кейс-менеджером розробити план дій на випадок непередбачуваних обставин для підготовки до таких подій, як евакуація або переїзд сім'ї.
- Соціальні працівники та суб'єкти захисту дітей повинні працювати з усіма прийомними батьками, які наразі мають дітей під опікою, над розробкою плану дій на випадок необхідності евакуації або переїзду сім'ї.
- За необхідності, патронатні вихователі повинні мати можливість переїжджати разом з дітьми, які перебувають під їхньою опікою, та власною біологічною сім'єю, в тому числі через кордон, та отримувати необхідну для цього підтримку, включаючи допомогу в отриманні необхідних документів. Для отримання додаткової інформації див. розділ про переміщення дітей з прийомної сім'ї та Порядок 166 українською та англійською мовами.
- Послуги екстреної прийомної сім'ї мають бути пріоритетними, в тому числі шляхом зміни політики та виділення ресурсів, особливо для дітей віком до трьох років. Патронатні вихователі, біологічні сім'ї та інші особи можуть потребувати тимчасової допомоги в цей напружений і стресовий період. Послуги з надання тимчасової допомоги мають бути пріоритетними для подальшого розвитку та забезпечені навчанням, культурною відповідністю / обізнаністю та мовою для полегшення перепочинку для дітей та опікунів.
- Оцінка існуючих прийомних сімей для визначення зацікавленості, доступності та придатності, а також набір нових прийомних сімей повинні бути пріоритетними для забезпечення достатньої кількості місць для дітей, наприклад, у випадку припливу дітей з числа ДБСТ. Там, де немає достатньої кількості існуючих прийомних сімей, слід здійснювати швидкий набір і підготовку нових прийомних сімей із забезпеченням належних гарантій. Це може включати залучення місцевих патронатних вихователів у приймаючих країнах або громадян України, в тому числі з числа біженців.
- Особливу увагу слід приділяти набору прийомних сімей, які здатні забезпечити догляд за дітьми з інвалідністю, забезпечуючи надання підтримки та послуг на рівні громади для задоволення їхніх потреб та забезпечення дотримання їхніх прав.
- Необхідно забезпечити навчання прийомних батьків, особливо для того, щоб вони мали знання та навички, необхідні для догляду за дітьми раннього віку та дітьми з інвалідністю.
- Вкрай важливо, щоб патронатні вихователі в Україні та приймаючих країнах отримували інформацію та проходили навчання з питань надання першої психологічної допомоги дітям, у тому числі щодо роботи з дітьми, які пережили травматичні події, наприклад, стали свідками конфлікту, втратили одного з батьків або члена сім'ї, залишилися без супроводу або були розлучені з сім'єю.

- Патронатний догляд, незалежно від того, чи надається він місцевими службами захисту дітей, чи українськими патронатними вихователями, які супроводжують дітей у приймаючих країнах, повинен бути негайно включений у національні плани та бюджети соціальних служб, щоб врахувати збільшення послуг, необхідних для підтримки влаштування дітей, які постраждали від конфлікту в Україні, у патронатні сім'ї.
- Патронатні вихователі, які опікуються дітьми-біженцями, повинні мати доступ до місцевих послуг на тому ж рівні, що й усталені мережі патронатних вихователів, незалежно від того, чи вони раніше займалися патронатним вихованням, чи взяли на себе відповідальність виховувати дітей-біженців внаслідок конфлікту. Це має включати доступ до фінансової винагороди за послуги відповідно до місцевих/національних стандартів.
- Сприяти підтримці патронатних вихователів через групи та мережі підтримки «рівний-рівному» та програми «турботи про вихователів», незалежно від того, чи є вони громадянами України, чи місцевими патронатними вихователями. Це також має включати доступ до якісного нагляду, послуг з відпочинку та психіатричної допомоги для підтримки їхнього психосоціального благополуччя.
- Дітям-біженцям, які перебувають у прийомних сім'ях, у місцевих опікунів або громадян України, слід надавати підтримку в доступі до всіх наявних послуг, включаючи, зокрема, соціальне забезпечення, освіту та охорону здоров'я, але не обмежуючись ними. Дітям, які евакуювалися разом зі своїми патронатними вихователями, слід надавати підтримку в доступі до тих самих прав і пільг, що й дітям у системі патронатного виховання в приймаючій країні, а також допомагати їм інтегруватися в місцеві системи освіти, охорони здоров'я, денного догляду та соціальних послуг.
- Програми патронатного виховання повинні також взаємодіяти з ромськими громадами та організаціями, щоб зрозуміти, чи можна їх підтримати у вихованні ромських дітей, і якщо так, то яким чином, визнаючи важливість культури та громади у догляді за дітьми, а також існування культурних бар'єрів та дискримінації, з якими стикаються ці спільноти.
- Необхідно забезпечити навчання та підтримку персоналу, який супроводжує дітей з інтернатних закладів і бажає стати прийомними батьками, якщо це доцільно.

5. ПОСИЛЕННЯ СИСТЕМ ДОГЛЯДУ ТА ЗАХИСТУ В ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇНАХ ДЛЯ НАЛЕЖНОГО РЕАГУВАННЯ НА ПОТРЕБИ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ

Визначити пріоритетність альтернативного догляду за дітьми на базі сім'ї та планувати возз'єднання та реінтеграцію сімей

- Альтернативний догляд на базі сім'ї та можливе возз'єднання і реінтеграція з батьками або родичами повинні бути пріоритетними, коли це можливо і в найкращих інтересах дитини. Діти-біженці, які були евакуйовані та розлучені зі своїми сім'ями, друзями та громадою, потребують підтримки та турботи з боку дорослих, яким вони довіряють, щоб допомогти їм пережити травматичний досвід.
- Кожна приймаюча країна повинна розробити чітку політичну заяву, в якій надати пріоритет альтернативним варіантам догляду в сім'ї та запобіганню розлученню з сім'єю, а не влаштуванню дітей в інтернатні заклади, і розповсюдити цю заяву в закладах охорони здоров'я, поліцейських відділках, судах, місцевих радах та громадських структурах/механізмах захисту прав дітей.
- За можливості, перед тим, як помістити дитину в інше альтернативне місце, слід визначити та розглянути можливість створення розширеної сім'ї або інших родичів. У багатьох випадках діти перетинають кордон з родичами (наприклад, бабусями чи тітками). Держави повинні забезпечити належне документальне оформлення цих опікунів як родинних опікунів та надання їм необхідної

підтримки, включаючи прямі виплати та інші форми допомоги, що надаються патронатним вихователям, а також доступ до соціальних послуг та програм соціального захисту.

- На системи соціального захисту дітей та постачальників послуг у приймаючих країнах вплине приплив біженців. Уповноваженим державним органам необхідно роз'яснити всім суб'єктам захисту дітей, як система реагує на потреби та проблеми біженців, зокрема щодо обміну інформацією та даними, правових положень, пов'язаних з опікою, змін у функціях та обов'язках, а також підтримки, яка може бути надана для забезпечення ефективного функціонування в цей складний період. Установи, які впроваджують програми захисту дітей в рамках реагування на надзвичайні ситуації, повинні працювати в рамках існуючих систем.
- Плани на випадок надзвичайних ситуацій, що охоплюють послуги альтернативного догляду, повинні бути розроблені та прораховані органами захисту дітей у партнерстві з надавачами послуг та лідерами громад з урахуванням мінливості та ймовірної тривалості конфлікту. Існуюча система альтернативного догляду, особливо сімейні форми догляду, зазнає впливу. Необхідно забезпечити належне планування та ресурси для того, щоб система догляду могла підтримувати як дітей з приймаючої країни, так і дітей-біженців з України.

Забезпечити дітям-біженцям рівний доступ до послуг та догляду з дітьми, які є громадянами приймаючої країни.

- До дітей, які тікають від війни, має бути однакове ставлення без будь-якої дискримінації. Хоча тимчасові заходи можуть бути необхідними для задоволення зростаючих потреб під час надзвичайної ситуації, не можна створювати паралельні системи захисту та догляду за дітьми з нижчими стандартами якості для несупроводжуваних і розлучених дітей, а також дітей, переміщених з інтернатних закладів.
- Недискримінація є правом дитини, і всі діти повинні мати рівний доступ до догляду та інших послуг, доступних для дітей у громаді, без дискримінації за ознакою раси, етнічного походження, релігії, віку, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності чи сімейного стану. Влаштування дітей до закладів альтернативного догляду має бути переглянуте, щоб переконатися, що воно ґрунтується на найкращих інтересах кожної окремої дитини, а не на будь-яких упереджених уявленнях, заснованих на расі, етнічній приналежності, статі, імміграційному статусі або інвалідності дитини. Альтернативний догляд, що надається на підставі інвалідності, був би дискримінаційним.
- Діти та сім'ї біженців повинні проходити ту саму процедуру, що й місцеві діти, які перебувають у групі ризику/кризовій ситуації, для включення їх до національних та місцевих профілактичних програм.
- Діти, які перебували в закладах альтернативного догляду в Україні, та їхні опікуни повинні мати повний доступ до соціальних послуг, забезпечуючи доступ до пільг як для дітей, так і для опікунів, включаючи охорону здоров'я та освіту, а також включення опікунів до штатних розписів відповідно до національних вимог.
- Як і у випадку з усіма альтернативними формами влаштування, принципи необхідності та придатності повинні застосовуватися до кожного окремого випадку дитини-біженця, яка потребує альтернативного догляду в приймаючій країні.

Переконайтеся, що система альтернативного догляду може відповідати унікальним потребам дітей-біженців

- Уряди України та приймаючих країн повинні роз'яснити механізми опіки над дітьми без супроводу дорослих, щоб гарантувати, що жодна дитина не залишиться без підтримки та захисту законного опікуна або іншого визнаного відповідального дорослого чи компетентного державного органу в будь-який час.

- Необхідно запровадити чіткі та доступні процедури призначення або підтвердження законних опікунів/законних представників та якомога швидше повідомити про них, включаючи, за необхідності, призначення тимчасових опікунів до завершення ретельної оцінки та процедур затвердження, необхідних для прийняття поінформованих рішень щодо кожної дитини. Ці механізми опіки повинні відповідати законам і правилам, встановленим українським урядом та урядом приймаючої країни, і гарантувати, що не буде прийнято жодного постійного рішення щодо правового статусу та догляду за дитиною доти, доки: і) не буде прийнято всебічного рішення щодо возз'єднання та реінтеграції сім'ї; та іі) уповноваженими органами не буде прийнято рішення, яке відповідає найкращим інтересам дитини та враховує думку дитини.
- Необхідно докласти всіх зусиль для підтримання або встановлення зв'язку з батьками чи іншими особами, які здійснюють основний догляд за дитиною, в Україні або в приймаючих країнах, щоб забезпечити їхню участь у прийнятті рішень, що стосуються догляду за дитиною, та сприяти можливому возз'єднанню з нею.
- Належна оцінка альтернативних сімей, процедури захисту та регулярний моніторинг мають бути запроваджені. Короткострокове влаштування може бути прискорене в надзвичайних ситуаціях, але важливо, щоб ретельна оцінка сім'ї та індивідуальний план догляду за дитиною були розроблені якнайшвидше.
- Особливу увагу слід приділяти унікальним потребам дітей-біженців, включаючи розуміння інвалідності, психічного здоров'я, мови, культури та етнічного походження, а також необхідності потенційної взаємодії з організаціями, які можуть забезпечити належну підтримку, включаючи організації інвалідів та етнічних меншин, а також інші відповідні державні установи на додаток до місцевих органів влади, які займаються наданням або наглядом за сімейними формами альтернативного догляду для дітей-громадян приймаючої країни.
- Зрозуміти потреби кожної дитини у здоров'ї, харчуванні та психосоціальних потребах за допомогою швидкої оцінки або іншого механізму. У дітей, які мали обмежений доступ до їжі та води, медичних послуг та інших необхідних речей, може швидко розвинутися дефіцит поживних речовин або недоїдання. Експрес-оцінка повинна включати стан їхнього здоров'я, стан харчування та вигодовування, а також потреби у психосоціальній підтримці. Хоча всі діти повинні бути пов'язані з медичними послугами, ця оцінка також може допомогти визначити пріоритети для дітей з найбільш нагальними потребами. Особи, які здійснюють догляд за дітьми (включаючи членів сім'ї, прийомних батьків та персонал закладів), повинні бути поінформовані про результати та отримати підтримку в розробці плану реагування на критичні потреби.
- Підтримувати осіб, які здійснюють догляд за дітьми, у розпізнаванні та реагуванні на вплив травматичних подій на дітей. Діти, які зазнали насильства, стали свідками травматичних подій, були переміщені або розлучені зі своїми сім'ями, мають високий ризик психічних розладів або дистресу. Це може впливати на харчування, емоційний стан і поведінку дітей, і особи, які здійснюють догляд за ними, можуть краще реагувати на це, якщо знають, чого очікувати. Чуйний догляд може допомогти пом'якшити цей вплив.
- Допомогти вихователям зрозуміти потреби дітей з інвалідністю та дітей, які були розлучені зі своїми сім'ями, та реагувати на них. Це може включати зв'язок з необхідними службами, консультування піклувальників щодо найкращих практик та доступу до інклюзивних шкіл.
- Вкрай важливо, щоб в організаціях, які керують розміщенням дітей, були розроблені та впроваджені сильні політики захисту, а також здійснювався частий моніторинг.

Директива ЄС про тимчасовий захист відповідно до Імплементаційного рішення Ради 2022/382 повинна застосовуватися в усіх державах-членах, щоб забезпечити дітям швидкий доступ до захисту та підтримки, освіти та охорони здоров'я.

- *Держави-члени повинні якомога швидше призначити опікунів/законних представників для несупроводжуваних неповнолітніх, які користуються тимчасовим захистом на своїй території, в тому числі, за необхідності, шляхом призначення тимчасового опікуна до призначення постійного опікуна, або шляхом забезпечення представництва організацією, яка відповідає за догляд і благополуччя неповнолітніх, або будь-яким іншим відповідним представництвом.*
- *Державам-членам, що приймають дітей, Комісія рекомендує запровадити швидку процедуру реєстрації присутності дітей без супроводу дорослих, які проживають на їхній території, та якомога швидше розпочати процедури призначення опікуна/законного представника та передачі дітей під опіку, як це передбачено національним законодавством, за умови проведення перевірок, передбачених національним законодавством, у тому числі щодо оцінки найкращих інтересів дитини та перевірки дорослих, які беруть участь у процесі, на предмет вчинення ними правопорушень, пов'язаних з дітьми, у минулому. Процедури передачі дітей під опіку можуть бути відокремлені від процедур призначення опікунів/законних представників для тих самих дітей, як це передбачено національним законодавством. За необхідності, опіка/законне представництво може також забезпечуватися організацією, яка відповідає за догляд та благополуччя неповнолітніх, або будь-яким іншим відповідним представництвом, як це передбачено статтею 16 Директиви. Прийомні сім'ї та громади/організації, яким відповідно до національного законодавства доручено піклування про неповнолітніх без супроводу дорослих, які користуються тимчасовим захистом, також повинні отримувати сімейну допомогу та допомогу на дітей, які перебувають під їхньою опікою, як це передбачено національним законодавством приймаючої держави-члена.*
- *Держави-члени повинні якнайшвидше розпочати процедури ідентифікації членів сім'ї в розумінні статті 15 Директиви 2001/55/ЄС, які можуть проживати в інших державах-членах ЄС, і, якщо такі особи були ідентифіковані, якнайшвидше розпочати процедури возз'єднання з членами сім'ї.*
- *Процедури возз'єднання сім'ї повинні застосовуватися без шкоди для можливості членів сім'ї відповідних дітей приїхати до держави-члена першого в'їзду, щоб забрати їх, або до інших домовленостей, узгоджених в контексті Платформи солідарності.*

6. СПРИЯННЯ ЯКНАЙШВИДШОМУ ВОЗЗ'ЄДНАННЮ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ СІМЕЙ

Збереження зв'язків і захист ідентичності

- Необхідно докласти всіх зусиль для забезпечення негайної ідентифікації дітей без супроводу дорослих та розлучених дітей, включаючи збір та реєстрацію відповідної інформації за встановленою національною формою, щоб уможливити розшук та возз'єднання сім'ї, якщо вона була розлучена. Див. розділ про пересування та переселення.
- Ідентифікація, реєстрація та відновлення цивільної документації розлучених і несупроводжуваних дітей має бути невід'ємною частиною гуманітарних операцій і гарячих точок, в ідеалі – здійснюватися спеціально призначеними співробітниками з питань захисту дітей.
- Надання батькам, дитині або, за необхідності, іншому члену сім'ї необхідної інформації про місцезнаходження відсутнього члена (членів) сім'ї, за винятком випадків, коли надання такої інформації може зашкодити благополуччю дитини.

- Возз'єднання та реінтеграція сім'ї повинні розглядатися з моменту виявлення дитини, розлученої з сім'єю, і повинен бути розроблений план тимчасового захисту, одночасно працюючи над возз'єднанням та підтримкою реінтеграції.
- Діти, розлучені з одним чи обома батьками або іншими основними піклувальниками, мають право підтримувати особисті стосунки та прямий контакт з цими батьками та піклувальниками, якщо це не суперечить найкращим інтересам дитини. Необхідно докласти всіх зусиль, щоб забезпечити доступність способів спілкування для всіх дітей, у тому числі для дітей та осіб, які здійснюють догляд за ними, з інвалідністю.
- Необхідно сприяти встановленню сімейних зв'язків і контактів для дітей, які перебувають у прийомних сім'ях або закладах інтернатного типу, включаючи залучення основних піклувальників до прийняття ключових рішень щодо дитини, якщо тільки компетентні органи не визначили, що це суперечитиме найкращим інтересам дитини.

Проведення комплексних оцінок та визначення найкращих інтересів

- Процеси возз'єднання та реінтеграції сімей повинні відповідати міжнародним стандартам та найкращим практикам ведення справ та надання послуг. Відповідно до міжнародних стандартів, усі рішення повинні прийматися на індивідуальній основі з урахуванням найкращих інтересів дитини.
- Оцінювання має включати цілісний погляд на дитину, включаючи безпеку, стосунки та прив'язаності, фізичне та психічне здоров'я, потреби у розвитку, а також освітні потреби. Погляди та вподобання дитини мають бути враховані відповідно до її здібностей, що розвиваються, та повністю задокументовані в оцінці.
- Соціальні працівники, які приймають та працюють з розлученими та несупроводжуваними дітьми до, під час та після возз'єднання, повинні бути підготовлені до ведення справ щодо захисту дітей під час надзвичайних ситуацій, надання допомоги з урахуванням травми та мати здатність будувати довірливі стосунки з дитиною, сім'єю та поточним надавачем послуг з догляду. Важливими є аутріч-команди, культурні посередники, дружня до дитини інформація про процедури та процеси. Соціальні працівники повинні вміти спілкуватися з дитиною та сім'єю їхньою місцевою мовою або мовою, якій вони надають перевагу.
- Якщо дитина має комплексні потреби, включаючи фізичні, інтелектуальні, розумові, сенсорні або психосоціальні порушення, емоційні або поведінкові проблеми, перебуває під загрозою експлуатації або зазнала додаткової травми (наприклад, стала свідком насильства, смерті або має зниклих членів сім'ї), дитині необхідно надати підтримку та врахувати ці потреби під час створення альтернативних форм догляду, а також під час планування, підготовки та проведення возз'єднання з сім'єю.
- Перенаправлення до послуг сімейних групових конференцій, якщо такі є – навчання на прикладі COVID – використання віртуальних зустрічей через WeChat, WhatsApp, Skype або Zoom для узгодження проміжних планів і домовленостей та підтримання контакту між дитиною та сім'єю, а також для підтримки прийняття рішення про возз'єднання.
- Визнати важливість неформальних мереж підтримки, які діти мають у приймаючих громадах – це часто однолітки з країн походження та інші несупроводжувані діти, з якими вони мають спільний досвід, культуру та мову.

Підтримка безпечного та ефективного возз'єднання та реінтеграції

- Возз'єднання та реінтеграція дітей мають бути безпечними та відповідати міжнародно визнаним керівним принципам для забезпечення безпечного, ретельно оціненого, підтриманого та сталого повернення дітей до своїх сімей.

- Процес возз'єднання повинен враховувати членів розширеної родини (наприклад, бабусь і дідусів, двоюрідних братів і сестер, тіток і дядьків), оскільки несупроводжувані діти можуть мати більш віддалені зв'язки з членами сім'ї, з якими вони, можливо, хотіли б жити, але не можуть через існуючі правила (що призводить до того, що деякі діти беруть на себе відповідальність за переїзд наодинці, збільшуючи ризик для себе), або у випадку загибелі батьків возз'єднання з розширеною родиною повинне залишатися пріоритетним завданням.
- В рамках процесів реінтеграції слід підтримувати консультування дітей та їхніх родичів перед возз'єднанням (незалежно від того, чи переїжджає дитина до дорослого, чи навпаки).
- У контексті конфлікту в Україні та його впливу на безпеку, добробут і засоби до існування сімей, дуже важливо оцінити, яка підтримка та послуги можуть знадобитися в кожному конкретному випадку для успішної реінтеграції та запобігання подальшому розлученню, оскільки сім'ї стикаються з труднощами у забезпеченні та догляді за своїми дітьми.
- Вкрай важливо забезпечити, щоб діти, які возз'єдналися та реінтегрувалися зі своїми сім'ями, отримували постійну підтримку та моніторинг з метою зміцнення потенціалу сімей щодо належного догляду за ними в цьому складному контексті та забезпечення доступу до необхідних для цього послуг.
- Транскордонне співробітництво між установами та міністерствами з питань захисту дітей у всіх країнах має бути центральним елементом зусиль, спрямованих на возз'єднання сімей та реінтеграцію дітей, які були евакуйовані до приймаючих країн. Це включає в себе співпрацю в контексті кейс-менеджменту для полегшення розшуку, оцінки та визначення найкращих інтересів, а також здійснення возз'єднання дитини з сім'єю та надання підтримки дітям та їхнім сім'ям, коли це необхідно.
- Кожна дитина має право залишатися в третіх країнах, і її право шукати притулку має завжди підтримуватися, завжди забезпечуючи повагу до принципу недопущення примусового повернення.
- Консультування та психосоціальна підтримка мають бути спрямовані на дітей, які не можуть возз'єднатися з батьками або іншими членами сім'ї, а також тих, у кого залишилися сім'ї в Україні. Необхідно сприяти підтримці регулярних контактів з членами сім'ї, які залишилися вдома, з урахуванням власних побажань та найкращих інтересів дитини, для підтримання стосунків та зв'язку з їхніми соціальними мережами підтримки.

7. МІЖНАРОДНЕ УСИНОВЛЕННЯ ТА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО

КЛЮЧОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Міждержавне усиновлення не повинно відбуватися під час або відразу після надзвичайної ситуації, в тому числі в умовах збройного конфлікту. У надзвичайній ситуації зростає ризик викрадення, продажу або торгівлі дітьми, а також незаконного усиновлення (див. Заклик до мораторію на міжнародне усиновлення у зв'язку з конфліктом в Україні для отримання додаткової інформації). Необхідно докласти всіх зусиль, щоб знайти вцілілих родичів, родичів та/або інші особисті зв'язки. Україна ввела мораторій на усиновлення, в тому числі міжнародне, під час надзвичайної ситуації, і такий самий мораторій застосовується до країн, які прийняли дітей, переміщених з України.
- Якщо сім'я перебувала в процесі усиновлення дитини з України і остаточне рішення про усиновлення було прийнято до початку конфлікту, важливо, щоб передача дитини усиновлювачам відбулася відповідно до міжнародних правових стандартів і під керівництвом української влади, а також відповідно до законодавства країни, де буде проживати усиновлена дитина. Потенційні

усиновлювачі повинні зв'язатися з центральним органом виконавчої влади з питань усиновлення або акредитованим органом з усиновлення, щоб отримати найактуальнішу консультацію, і вони повинні утримуватися від самостійних дій.

- Діти, народжені за допомогою сурогатного материнства або ті, що мають народитися за допомогою сурогатного материнства, повинні бути захищені та забезпечені безпекою. Їх особистість повинна бути збережена, включаючи медичну документацію, і їм повинно бути надано громадянство, щоб уникнути безгромадянства.
- Вкрай важливо, щоб права дітей і всіх сторін, залучених до процедури сурогатного материнства, були негайно дотримані і захищені, особливо під час конфлікту, коли ризик їхньої експлуатації збільшився.
- Відповідно до Веронських принципів, національні законодавчі, судові та політичні підходи до сурогатного материнства повинні ґрунтуватися на дотриманні прав людини.
- У Керівних принципах ООН щодо альтернативного догляду за дітьми зазначено, що дітей у надзвичайних ситуаціях не слід переміщувати в країну, відмінну від країни їхнього постійного проживання, для альтернативного догляду за винятком нагальних причин, пов'язаних зі станом здоров'я, медичними показаннями або міркуваннями безпеки. Якщо дитину необхідно перемістити, вона повинна залишатися якомога ближче до свого дому, у супроводі одного з батьків або опікуна, а також мати чіткий план повернення.
- Для забезпечення потреб кожної окремої дитини слід проводити оцінку її найкращих інтересів.

8. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРЯМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ В СІМ'ЯХ ТА ЗМІЦНЕННЯ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Пряма міжнародна допомога для підтримки дітей в сім'ях

- Міжнародна підтримка повинна завжди посилювати існуючі місцеві та національні зусилля та уникати створення паралельних систем, які можуть підірвати місцеві механізми та місцеву робочу силу.
- Міжнародна допомога має бути спрямована на підтримку зусиль, спрямованих на догляд за дітьми в сім'ях. Необхідно докласти всіх зусиль, щоб діти залишалися зі своїми сім'ями, родичами та громадою.
- Ресурси повинні бути спрямовані на надання послуг, матеріальної, психосоціальної та іншої підтримки для запобігання розлученню з сім'єю.
- Діти з інвалідністю повинні бути включені в усі послуги з підтримки та, за необхідності, пов'язані з послугами, орієнтованими на дітей з інвалідністю. Дані на рівні програм повинні бути розбиті за видами інвалідності, де це можливо, та надаватися фахівцям-практикам, щоб допомогти визначити прогалини в програмах.
- Міжнародна підтримка дітей, які були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок переміщення під час цієї кризи або з інших причин, що передували кризі, має бути спрямована на якнайшвидше встановлення зв'язків і возз'єднання з ними.
- Необхідно продовжувати докладати всіх зусиль для запобігання інституалізації дітей та просування альтернативних варіантів сімейного догляду, в тому числі для дітей з інвалідністю, в Україні та приймаючих країнах. Необхідно забезпечити міжнародну підтримку, включаючи кошти, що надаються через міжнародну допомогу в цілях розвитку, гуманітарну допомогу та приватних донорів, для того, щоб уможливити значне розширення сімейних форм альтернативного догляду, де це необхідно. Див. розділ «Догляд та захист дітей в інтернатних закладах в Україні та приймаючих країнах».

Забезпечити, щоб волонтери були підготовлені та підзвітні для підтримки дітей у сім'ях

- Перед поїздкою волонтери повинні проконсультуватися з місцевими органами влади та організаціями на місцях щодо того, як найкраще підтримати вразливих дітей та їхні сім'ї таким чином, щоб, перш за все, забезпечити безпеку дітей.
- Перевірка біографічних даних має бути обов'язковою, а політика та процедури захисту дітей мають бути чітко визначені та визнані всіма волонтерами. Всі волонтери повинні бути навчені та перебувати під наглядом. Усі волонтери повинні підписати кодекс поведінки та пройти навчання з питань безпеки перед тим, як надавати будь-яку допомогу.
- Програми із залученням волонтерів повинні бути розроблені таким чином, щоб підтримувати сім'ї, щоб вони залишалися разом і запобігати розлученню. Це можуть бути програми, які надають психосоціальну підтримку, економічну підтримку, тренінги з позитивного батьківства або освітні можливості. Запобігати розлученню сімей і налагоджувати зв'язок з організаціями, що займаються захистом дітей, які мають повноваження розшукувати та возз'єднувати сім'ї, якщо діти були розлучені зі своїми сім'ями.
- Волонтери не повинні взаємодіяти з дітьми, які були розлучені з сім'ями, в тому числі з дітьми, які перебувають в інтернатних закладах, або дітьми, які жили в інтернатах до війни, натомість вони повинні дозволити дітям отримати емоційну та соціальну підтримку від їхніх знайомих опікунів.

Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела:

- *Ключові міркування та рекомендації: Реагування на виклики у сфері опіки та догляду за дітьми в умовах війни в Україні. The Ukraine Children's Care Group, 2022. 58 с.*